

SUOMI
FINLAND

Genderga nisbatan sezgir yuridik yordam

Gender zo'ravonlik jabrlanuvchilariga
birlamchi yuridik yordam ko'rsatish
bo'yicha qo'llanma

**SUOMI
FINLAND**

GENDER ZO'RAVONLIK JABRLANUVCHILARIGA BIRLAMCHI HUQUQIY YORDAM BERISH BO'YICHA QO'LLANMA

Toshkent - 2024

Gender zo'ravonlik jabrlanuvchilariga birlamchi yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha qo'llanma

Muallif: Natasha Warcholak (xalqaro ekspert).

Qo'llanma yozilishida qatnashgan BMT TDning hodimlari: Azamat Salayev (BMTTD), Gulnoza Ahmedova (BMTTD), Muxabbat Turkmenova (BMTTD).

MINNATDORCHILIKLAR

Ushbu qo'llanma yuridik yordam ko'rsatuvchilarga gender zo'ravonligi sodir etgan shaxslarni milliy qonunchilik doirasida javobgarlikka tortishga va gender zo'ravonligi qurbonlarini sud jarayoni davomida qo'llab-quvvatlashga yordam berish uchun ishlab chiqilgan.

Qo'llanma faqat gender zo'ravonligidan jabrlangan ayollarga qaratilgan, chunki aqsariyat hollarda aynan ayollar va qizlar gender zo'ravonligidan jabr ko'radilar. Ammo ayollarning ayollarga nisbatan zo'ravonlik holatlari ham uchrab turishini (ayniqsa, bir honadonda yashovchi ko'p avlodli oilalarda kelin va qiz farzandlar (opa-singillar) uydagi boshqa ayollar (asosan qaynona) tomonidan zo'ravonlikning turli shakllariga duchor bo'lishlarini) ta'kidlash joiz. Erkaklar va o'g'il bolalar ham gender zo'ravonligi qurbonlari bo'lishlari mumkin, ammo bunday holatlar haqida juda kamdan-kam hollarda habar qilinadi¹. 2023-yilning aprel oyidan oktyabr oyigacha bo'lgan davrda sudlar tomonidan oilaviy (maishiy) zo'ravonlikga oid jami 2 008ta jinoyat va 5 639ta ma'muriy huquqbuzarlik ishlari ko'rilgan². 2023 yilda gender zo'ravonlik qurbonlariga 32 733ta himoya orderi berilgan. Shuningdek, 2 282 nafar shaxs Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 206-1 moddasiga asosan himoya orderi talablarini bajarmaganligi uchun ma'muriy javobgarlikka tortilgan.

Ushbu qo'llanma hamkorlar va soha mutahassislarining o'zaro hamkorligi natijasidir. Xususan, BMT Taraqqiyot dasturining O'zbekistondagi vakolatxonasiga, "O'zbekistonda qonun ustuvorligi va inson huquqlarini himoya qilishni mustahkamlash" loyihasi xodimlariga, ularning hamkor nodavlat notijorat tashkilotlariga ushbu qo'llanmani yozishda qo'llab-quvvatlaganliklari va amaliy yordamlari uchun samimiy minnatdorchiligimizni bildiramiz. Hamkor nodavlat notijorat tashkilotlarining barchasi O'zbekistondagi gender zo'ravonligiga qarshi kurashish tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga tayyor ekanliklarini bildirdilar.

Rad etish: Ushbu nashrda keltirilgan fikr va hulosalar muallifning o'z nuqtai nazari bo'lib, BMT, shuningdek BMT Taraqqiyot Dasturi va BMTga a'zo davlatlarning rasmiy nuqtai nazari hisoblanmaydi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) kambag'allik, tengsizlik va iqlim o'zgarishi sababli paydo bo'lgan adolatsizlikka qarshi kurashda BMTning yetakchi tashkilotidir.

170ta mamlakatdagi keng ekspertlar va hamkorlar tarmog'i bilan faoliyat olib borib, biz odamlar va sayyora uchun muvofiqlashtirilgan, uzoq muddatli echimlarni yaratishga yordam beramiz.

Biz haqimizda ko'proq ma'lumotni undp.org/uzbekistan saytidan oling yoki @UNDPUzbekistan ni ijtimoiy tarmoqlarda kuzatib boring.

© BMTTD, 2024 (undp.org/uzbekistan)

¹ Erkaklar va o'g'il bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik, Shveytsariya taraqqiyot va hamkorlik agentligi

² Jinoyat kodeksining 126-1 moddasida nazarda tutilgan jinoyatlar va ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 59-2 moddasida nazarda huquqbuzarliklar bo'yicha ishlar.

Mundarija

QO'LLANMA HAQIDA QISQACHA MA'LUMOT	4
KIRISH.....	6
ASOSIY QISQARTMALAR.....	8
1 QISM. Ayollar va bolalarga qarshi gender zo'ravonligi jinoyatining xalqaro huquqiy asoslari. Gender zo'ravonligi bo'yicha ishlarda dalillar to'plash.....	9
2 QISM. Huquqiy yordam ko'rsatishda jabrlanuvchilarga qaratilgan muloqot	27
3 QISM. Sud jarayoni davomida gzdan jabrlanganlar uchun xavfni baholash va xavfsizlik choralarini ko'rish	43
4 QISM. Birlamchi yuridik yordamni boshqarish.....	58
5 QISM. Ilovalar ro'yhati	64
1 ILOVA: FOYDALI FORMALARGA HAVOLALAR	65
2-ILOVA: OILAVIY VA GENDER ASOSIDA SO'RAVONLIK BILAN BOG'LIQ XALQARO VA MILLIY HUQUQIY RAMKALAR VA INSON HUQUQLARI STANDARTLARI.....	65
3-ILOVA: GZ INDIKATORLARI	67
4-ILOVA: JINSIY SHERIK TOMONIDAN ZO'RLANGAN QURBONLARNING AYOLLARGA MASLAHATLARI.....	68
5-ILOVA: HUQUQIY VAKILIK SHARTNOMASI	68
6-ILOVA: ROZILIK FORMASI: YARALAR VA JAROHATLARNING KLINIK FOTOSURATI	70
7-ILOVA: TIBBIY YOZUVLARNI BERISH FORMASI.....	71
8-ILOVA: TANA HARITASI FORMASI	73
9-ILOVA: ADVOKATLAR UCHUN SHPARGALKA.....	73
10-ILOVA: ADABIYOTLAR RO'YHATI	77

QO'LLANMA HAQIDA QISQACHA MA'LUMOT

Ushbu qo'llanma yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlar uchun gender zo'ravonligi qurbonlariga, ularning huquqlarini samarali himoya qilish uchun jinoyat protsessual qonunchiligida nazarda tutilgan bosqichlar haqida amaliy ma'lumot beruvchi vosita sifatida ishlab chiqilgan. Qo'llanma gender zo'ravonligiga tegishli asosiy milliy va xalqaro huquqiy hujjatlarning qisqacha tahlilini taqdim etadi, hamda gender zo'ravonligiga qarshi kurashishda Jarohatlar haqida habardorlik yondashuvni (Trauma Informed Approach) qo'llash ko'nikmalarini taklif qiladi.

Gender zo'ravonlik qurbonlariga yordam ko'rsatishning xalqaro standartlariga kelsak, bunday yordam ko'rsatishning har bir bosqichida, gender zo'ravonlik qurbonining va/yoki qonuniy vakilining ongli roziligi olinishi kerak. Agar gender zo'ravonlik qurboni o'zining vaziyati haqida habar berishni hohlamasa yoki bepul yuridik yordamdan voz kechsa (masalan faqat tibbiy yordam olishga rozilik bildirsa) uning qarori hurmat qilinishi kerak. Biroq, O'zbekiston Jinoyat kodeksida³ jinoyat haqida xabar bermaslik jinoyat hisoblanadi, ya'ni sog'liqni saqlash, yuridik yoki ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchilar qonun bo'yicha mahalliy hokimiyat va/yoki huquqni muhofaza qilish organlariga gender zo'ravonlik haqida xabar berishga majburlirlar.

Ushbu qo'llanmada yuridik yordam deganda birlamchi yuridik yordam tushuniladi. Ko'pgina horijiy mamlakatlarda birlamchi yuridik yordam "litsenziyaga ega bo'lmagan advokatlar (masalan, yuridik ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar) tomonidan taqdim etiladigan yuridik yordam" deb ta'riflanadi va "sudlarda faqat advokatlar tomonidan amalga amalga oshirilishi mumkin bo'lgan harakatlarni" o'z ichiga olmaydi⁴. O'zbekiston qonunchiligida, yuridik ma'lumotga ega (lekin albatta advokat bo'lishi talab qilinmaydigan) har qanday shaxs tomonidan ko'rsatilishi mumkin bo'lgan **yuridik maslahat** va faqat advokat tomonidan ko'rsatilishi mumkin bo'lgan va o'z ichiga sudlarda vakillik qilishni ham oladigan **yuridik yordam** atamalari o'rtasidagi farqlar aniq belgilangan.

Ushbu Qo'llanma jinoyat qonunchiligiga qaratilgan bo'lib, unda vakolarli davlat organlari jinoyat materiallarini shakllantirish va ko'zg'atish uchun birgalikda ishlaydi: jinoyat sodir etilgandan so'ng, surishtiruv va tergov organlari ishni ochish uchun yetarli dalillar mavjudligini tekshiradi, keyin surishtiruv yoki tergov o'tkazadi, dalillarni to'playdi. Bu ko'pincha gender zo'ravonlik qurbonlari hamkorligi bilan amalga oshiriladi, keyin ular aybdorlarni hibsga olishadi, ayblanuvchini ayblaydi va ishni prokuraturaga

³ 241-modda Jinoyat haqida xabar bermaslik

⁴ Markaziy va Sharqiy Yevropa hamda MDH mamlakatlariga qaratilgan birlamchi yuridik yordam tizimlarini xalqaro o'rganish.

topshiradi. Og'ir jinoyat sodir etilganligi to'g'risida yetarli dalillar mavjud bo'lsa, prokuror gender zo'ravonlik qurbonining hamkorligisiz ham ayblov qo'yishi mumkin. Masalan, gender zo'ravonlik qurboni prokuror bilan hamkorlik qilmasa va ayblov e'lon qilishni istamasa ham, prokuror kimnidir zo'rlashda ayblash va jinoiy javobgarlikka tortish huquqiga ega. Xulosa qilib aytganda, jismoniy shaxslar jinoiy ish qo'zg'ata olmaydi. Biroq, har ikki tomon ham advokatga ega bo'lish huquqiga ega - ya'ni, agar tomon o'zlarining qonuniy vakillik qila olmasligini isbotlay olsa, sud advokat tayinlashi kerak.

Fuqarolik huquqida sudning maqsadi sudlanuvchi (zo'ravon) da'vogar (gender zo'ravonlik qurboni) oldidagi burchni buzganligini aniqlashdir. Keyin sud tegishli himoya vositasini belgilaydi, masalan, kompensatsiya. Odatda, kompensatsiya ishi jinoyat ishi tugagunga qadar ochilishi mumkin emas. Gender zo'ravonligi holatlariga kelsak, agar ayblanuvchi jinoiy ishda sudlanmagan bo'lsa ham, gender zo'ravonligi qurboni va/yoki ularning qarindoshlari (ya'ni, jismoniy shaxs, bir guruh shaxslar yoki kompaniya yoki tashkilot) aybdorga ma'naviy zarar va obro'siga putur yetkazish uchun sudga murojaat qilishlari mumkin. Biroq, fuqarolik protsessida da'vogar advokat olish huquqiga ega emas. Agar da'vogar yuridik vakillikni talab qilsa, ular o'z xarajatlari hisobiga advokat yollashlari kerak.

KIRISH

Gender zo'ravonligi bo'yicha mavjud ma'lumotlar viktimizatsiyaga, ya'ni qancha ayollar, erkaklar va bolalar zo'ravonlikka duchor bo'lganligi va zo'ravonlik turlariga qaratilgan. Ko'pgina gender zo'ravonligi holatlari haqida juda kam xabar qilinadi yoki gender zo'ravonlik qurbonlariga ko'pincha o'z arizalarini qaytarib olish uchun bosim o'tkaziladi.

Gender zo'ravonligi ko'pincha e'tiborni jinoyatchi va jinoyatdan gender zo'ravonlik qurboniga qaratadigan tarzda tilga olinadi: masalan, «ayol o'ldirildi» yoki «ayolga hujum qilindi» va hokazo. Passiv tildan foydalanish jinoyatchining javobgarligini olib tashlaydi va gender zo'ravonlik ishi «jabrlanuvchi muammosi»ga aylanadi. Bu tushuncha gender zo'ravonligi holatlari haqida gender zo'ravonligi qurboni, guvoh yoki xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar xabar berilishi (agar haqiqatan ham gender zo'ravonligi haqida xabar qilingan bo'lsa) bilan mustahkamlanadi. Buning natijasida zo'ravonlik oqibatlarini bo'yicha yordam izlash hamda gender zo'ravonligini sodir qilgan shaxsni javobgarlikka tortish uchun harakat qilish gender zo'ravonligi qurbonining mas'uliyati degan fikrni mustahkamlanadi. Bunday munosabat, shavkatsiz va zo'ravon munosabatlarni tark etishga urinayotgan ayollarni jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlash va tushunish yetishmasligini kuchaytiradi. Odatda, e'tibor gender zo'ravonlik oqibatlarini bartaraf qilishga ya'ni harakatlar zarar yetkazilganidan keyin va gender zo'ravonligi qurbonini qo'llab-quvvatlashga karatiladi. Buning natijasida gender zo'ravonligi qurbonlarini hal qilinishi kerak bo'lgan «muammoga» aylantiradi. Bunday yondashuv javobgarlikni va ma'suliyatni gender zo'ravonligi qurbonlariga yuklaydi⁵ - ya'ni e'tibor zo'ravonning gender zo'ravonligi sodir qilmasligi kerakligidan, gender zo'ravonligi qurboni zo'ravonlikga uchramasligi kerakligiga qaratiladi. Binobarin, isbotlash majburiyati ya'ni talablar va e'tirozlarni isbotlovchi holatlarni va dalillarni taqdim etishi sharti, gender zo'ravonligi qurboniga yuklanadi.

Gender zo'ravonligi qurbonlari bilan ishlovchi bepul yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlar o'zlarining "mijozlari" ya'ni gender zo'ravonligi qurbonlari muammo emasligini balki ular beixtiyor o'zlarini aybdorni adolatli jazoga tortish uchun professional yordamga muhtoj bo'lgan vaziyatga tushib qolganliklarini tushunishlari juda muhim. Shu sababli, bepul yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlar gender zo'ravonligi qurbonlari bilan muomala qilishda xolis yondashishlari, takroran jabrlanishga olib kelmaydigan "zarar bermaslik" uslubdan foydalanishlari hamda professional muomala kilishlari (jumladan, imo-ishoralar, yuz ifodalari, tana tili va boshqalar) kerak. Ushbu mavzu qo'llanmaning 2-qismda batafsil yoritiladi.

⁵ O'zbekiston bo'yicha ba'zi raqamlar bilan bu yerda tanishish mumkin

Bepul yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlar gender zo'ravonligini oldini olish, uning salbiy oqibatlarini qamaytirish va unga javob berish bo'yicha choralarni qo'llash keng kamrovli yondashuvni (ya'ni o'z ichiga ham pastdan yuqoriga, ham yuqoridan pastga yondashuvlarni talab qiladi hamda individual, oila va jamiyat darajasida ishlash kerakligi) talab qilishini yodda tutishlari kerak. Gender zo'ravonligi hech kachon yagona jinoyat yoki huquqbuzarlik bo'lmasligini alohida qayd etish lozim. Masalan jinsiy sherik tomonidan zo'ravonlik (JSHZ) ko'pincha jismoniy va jinsiy zo'ravonlik, majburlash va suiiste'mol qilishni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi. Kelin o'g'irlash ko'pincha odam o'g'irlash, zo'rlash, majburiy/erta turmush qurish, majburiy/erta homiladorlik va rad etilgan ta'lim bilan bog'liq. Onlayn jinsiy jinoyatlar (aldash, zo'rlash maqsadida voyaga etmaganlar bilan aloqaga o'rnatish, shaxvoniy mazmundagi qisqa xabarlar bilan almasish, sobiq sherigining jinsiy yoki pornografik tusdagi video vas rasmlarni tarqatish) shaxsiy hayot daxlsizligiga bo'lgan huquqlarning buzilishi va tuhmat bilan bog'liq.

Gender zo'ravonligi bilan bo'g'lik jinoyatlarni to'g'ri tasniflashni o'rgatish uchun, ushbu qo'llanmaning 1-qismida gender zo'ravonligi ishlarini boshqarish axborot tizimi (GZIBAT) haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Ushbu qo'llanmani ishlab chiqishda BMT Taraqqiyot dasturining 'O'zbekistonda qonun ustuvorligi va inson huquqlarini himoya qilishni mustahkamlash' loyihasi xodimlari hamda "Sharait plyus", "Nihol", "Sharq ayoli", "Madad", "Shijoat", "Istiqbolli avlod", "Oydin nur", "Yuksak salohiyat", "Rahmdillik" kabi mahalliy nodavlat notijorat tashkilotlarining vakillari har tomonlama yordam ko'rsatdilar.

ASOSIY QISQARTMALAR

KAS	Kaltaklangan ayol sindromi
CEDAW	Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xotin-qizlarni kamsitishining barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi Konvensiya
OZ	Oilaviy zo'ravonlik
AJAK	Ayol jinsiy a'zolarini kesish
OTJ	Og'ir tan jarohati
GZIBAT	Gender zo'ravonligi ishlarini boshqarish axborot tizimi
XAU	Xalqaro advokatlar uyushmasi
JSHZ	Jinsiy sherik tomondan zo'ravonlik
OQTB	Oshkor qilmaslik to'g'risidagi bitim
JKSH	Jarohatdan keyingi stress holati
JGZ	Jarohatdan keyingi stress holati
GZ	Gender zo'ravonligi
TMEY	Travma haqida ma'lumotga ega yondashuv Jarohatlar haqida habardorlik yondashuvni (Trauma Informed Approach)
BMTTD	Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi

1 QISM

Ayollar va bolalarga qarshi gender zoʻravonligi jinoyatining xalqaro huquqiy asoslari. Gender zoʻravonligi boʻyicha ishlarda dalillar toʻplash

Gender zo'ravonligi tushunchasining kelib chiqish tarixi

Gender zo'ravonligining ildizlarini to'liq tushunish uchun ba'zi tarixiy jihatlarni ko'rib chiqish foydali bo'ladi. Ilgari gender zo'ravonligi asosan oilaviy zo'ravonlikni nazarda tutgan, chunki ayollarning jamoat joylarida bo'lishlari va jamoatchilik ishlarida ishtirok etishi juda cheklangan edi. Shuning uchun, oilaviy, jinsiy va gender zo'ravonligi ko'pincha shaxsiy masala sifatida e'tirof qilinardi va uchinchi shaxslar huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilinganda yoki gender zo'ravonligi qurbonlari hodisa haqida xabar berishni xohlasalar, ko'pincha ularni "o'zaro hal qilish" va arizani qaytarib olishga undashilardi. Afsuski, oilaviy, jinsiy va gender zo'ravonligi ko'p avlodlar davomida ko'plab madaniyatlarning bir qismi bo'lib kelgan. Quyida ba'zi misollar keltirilgan:

- ▶ Bir vaqtlar Britaniyaning umumiy qonuni erkakka o'z xotinini bosh barmog'idan kengroq bo'lmagan "har qanday oqilona vosita" bilan "tarbiyalashga" ruxsat bergan⁶;
- ▶ Qo'shma Shtatlarda 1800-yillar davomida shtat qonunlari va madaniy amaliyotlar erkakning xotinini tarbiyalash huquqini qo'llab-quvvatlab kelgan. Faqat 1895 yilda zo'ravonlik ayol eridan ajrashishi uchun asos sifatida e'tirof etildi;
- ▶ Sobiq sovet respublikalarida nikoh ichidagi jismoniy zo'ravonlik ko'pincha sevgi belgisi sifatida qabul qilinadi: eski maqolga ko'ra, "ursa, ya'ni sevadi".

Gender zo'ravonligi jinoyatlarining tasnifi

Gender zo'ravonligi ishlarini boshqarish axborot tizimi (**GZIBAT**): gender zo'ravonligining asosiy oltita asosiy turini o'z ichiga oladi⁷. Quyidagi ta'riflarning har biri **rozilik** tushunchasiga ishora qiladi⁸. Rozilik - bu odam biron bir narsani qilishga erkin va ixtiyoriy ravishda rozi bo'lish uchun ongli ravishda tanlov qilishi. Quyidagi yo'llar bilan rozilik olinganida rozilik erkin va ixtiyoriy bomaydi:

- ▶ tahdid, kuch ishlatish yoki majburlashning boshqa shakllari, o'g'irlash, firibgarlik, manipulyatsiya, aldash yoki noto'g'ri ma'lumot berish.
- ▶ shaxs allaqachon huquqiga ega bo'lgan foydani ushlab qolish uchun tahdiddan foydalanish yoki.
- ▶ kishiga foyda berish uchun va'da beriladi.

⁶ Emperik usul iborasi birinchi marta 1970-yillarda uydagi zo'ravonlik bilan bog'liq bo'lgan, shundan so'ng soxta huquqiy ta'rif bir qator yuridik jurnallarda fakt sifatida keltirildi va AQSh fuqarolik huquqlari bo'yicha komissiyasi «Emperik usul» nomli uydagi zo'ravonlik haqidagi hisobotini nashr etdi. 1990-yillarda bir qancha mualliflar soxta etimologiyani to'g'ri aniqlashgan; ammo, hatto 2000-yillarning boshlarida ham, ba'zi huquqiy manbalarda oiladagi zo'ravonlik bilan bog'liqlik keltirildi.

⁷ GZ tasniflash vositasi 2006 yilda OCHA, UNHCR va ARM tomonidan boshlangan GBVIMS loyihasining bir qismi sifatida ishlab chiqilgan.

⁸ Ta'lim maqsadlarida foydalanish mumkin bo'lgan ushbu qisqa videoda rozilik tushunchasi tushuntirilgan. Rus yoki o'zbek subtitrlarini yoqish mumkin.

1. **Zo'rlash:** erkak jinsiy a'zosining yoki erkak tanasining boshqa a'zolarining ayolning jinsiy a'zolariga yoki og'ziga roziliksiz kirishi/kiritilishi (bunda erkak jinsiy a'zosining kanchalik kirganini ahamiyati yok). Shuningdek, ayolning jinsiy a'zolariga yoki og'ziga roziliksiz biror jism kirishi/kiritilishi⁹.
2. **Jinsiy tajovuz:** ayol roziligisiz amalga oshirilgan (erkak jinsiy a'zosining yoki erkak tanasining boshqa a'zolarining ayolning jinsiy a'zolariga yoki og'ziga kirishga olib kelmagan yoki o'z ichiga olmagan) jinsiy tusdagi harakating har qanday shakli. Masalan, zo'rlashga urinish, shuningdek, ayol jinsiy a'zolarini va tanasini (dumbasi) ayol roziligisiz o'pish, erkalash yoki ularga teginish. Ayol jinsiy a'zolarini kesish (AJAK) jinsiy a'zolarga ta'sir qiladigan zo'ravonlik harakatidir va shuning uchun jinsiy tajovuz sifatida tasniflanishi kerak. Zo'rlash/nomusga tegish ushbu gender zo'ravonligi turiga kirmaydi.
3. **Jismoniy tajovuz:** jinsiy tusga ega bo'lmagan jismoniy zo'ravonlik harakati. Misollar: urish, shapaloq, bo'g'ish, kesish, turtish, yoqish, otish yoki har qanday quoldan foydalanish, kislotali hujumlar yoki og'riq, noqulaylik yoki jarohatga olib keladigan boshqa harakatlar. Ushbu hodisa turiga ayol jinsiy a'zolarini kesish (AJAK) kirmaydi.
4. **Majburiy nikoh:** shaxsning o'z irodasiga qarshi niqohga kirishi.
5. **Resurslar, imkoniyatlar yoki xizmatlardan foydalanishga bo'lgan huquqini cheklash:** iqtisodiy resurslar/aktivlar yoki boshqa kun kechirish imkoniyatlari, ta'lim, sog'liqni saqlash yoki boshqa ijtimoiy xizmatlardan qonuniy foydalanish huquqini cheklash. Masalan, meros olish huquqidan mahrum qilingan beva ayol, daromadlarning yaqin sherigi yoki oila a'zosi tomonidan majburan olib qo'yilishi, kontratseptiv vositalardan foydalanishga to'sqinlik qilish, maktabga borishga to'sqinlik qilish va hokazolar.
6. **Psixologik / Ruhiy zo'ravonlik:** ruhiy yoki hissiy og'riq yoki jarohat yetkazish. Masalan, jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlik bilan tahdid qilish, qo'rqitish, kamsitish, majburan izolyatsiya qilish, tazyiq qilish, istalmagan e'tibor, jinsiy va/yoki tahdidli xarakterdagi so'zlar, imo-ishoralar yoki yozma so'zlar, qadrlı narsalarni yo'q qilish va boshqalar.

⁹ O'zbekiston Jinoyat kodeksida (4-bob – Jinsiy aloqada bo'lgan jinoyatlar) zo'rlash jinsidan qat'i nazar, qo'rqitish yoki nochor shaxsni suliste'mol qilish orqali sodir etilgan jinsiy aloqa deb ta'riflanadi. Zo'rlash jinoyati 3 yildan 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Turmush o'rtog'ini zo'rlashning qonuniy tan olingan alohida toifasi yo'q. Oiladagi zo'ravonlik salomatlik yoki jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar ro'yxatiga kiritilgan. Biroq, CEDAWning O'zbekistonning oltinchi davriy hisoboti bo'yicha yakuniy mulohazalari (CEDAW/C/UZB/CO/6) ta'kidlaganidek, zo'rlash ta'rifi rozilik bermaslikdan ko'ra zo'ravonlik qo'llash bilan tahdid qilishga asoslanadi.

1-boks.
Gender
zo'ravonligini
to'g'ri
tasniflash

Gender zo'ravonligi bilan bog'liq har qanday hodisa ko'pincha zo'ravonlikning bir nechta shakllarini o'z ichiga olishi mumkin (ya'ni, voqea davomida zo'rlangan, kaltaklangan va psixologik zo'ravonlikka uchragan ayol).

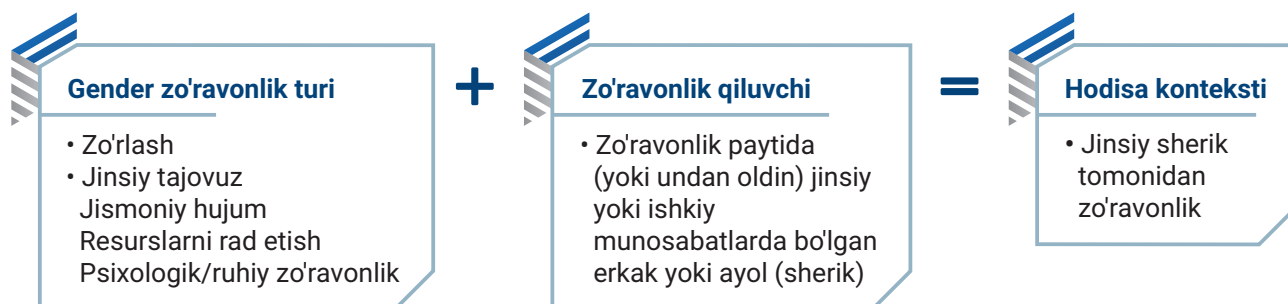
Gender zo'ravonligi qurboni tomonidan sizga tasvirlangan hodisada gender zo'ravonligining turini to'g'ri tasniflash uchun gender zo'ravonligi qurbonidan quydagi savolarni keltirilgan tartibda so'rang:

1. Xabar qilingan voqea penetratsiya bilan bog'liqmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonlikni "Zo'rlash/Nomusga tegish" deb tasniflang
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
2. Xabar qilingan voqea istalmagan Jinsiy tajovuz bilan bog'liqmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonligini "Jinsiy tajovuz" deb tasniflang.
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
3. Xabar qilingan voqea jismoniy tajovuz bilan bog'liqmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonligini "Jismoniy tajovuz" deb tasniflang
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
4. Voqea majburiy nikohdan iboratmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonlikni "Majburiy nikoh" deb tasniflang¹⁰.
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
5. Xabar qilingan voqea resurslar, imkoniyatlar yoki xizmatlardan foydalanishga bo'lgan huquqini cheklashni o'z ichiga olganmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonligi ni "Resurslar, imkoniyatlar yoki xizmatlardan foydalanishga bo'lgan huquqini cheklash" deb tasniflang.
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
6. Xabar qilingan voqea psixologik / ruhiy zo'ravonlik bilan bog'liqmi?
 - Ha bo'lsa, ushbu gender zo'ravonlikni "Psixologik / ruhiy zo'ravonlik" deb tasniflang.
 - Agar yo'q bo'lsa, ro'yxatdagi keyingi savolga o'ting.
7. Xabar qilingan voqea gender zo'ravonlik bilan bog'liqmi?
 - Ha bo'lsa, 1-raqamdan boshlang va gender zo'ravonligi turini qayta tasniflashga urinib ko'ring (Agar siz gender zo'ravonligini bir necha marta tasniflashga urinib ko'rgan bo'lsangiz, yordam uchun Gender zo'ravonligi ishlarini boshqarish axborot tizimi ([GZIBAT](#)) bilan maslahatlashing)
 - Agar yo'q bo'lsa - zo'ravonlikni "Gender zo'ravonligi emas" deb tasniflang

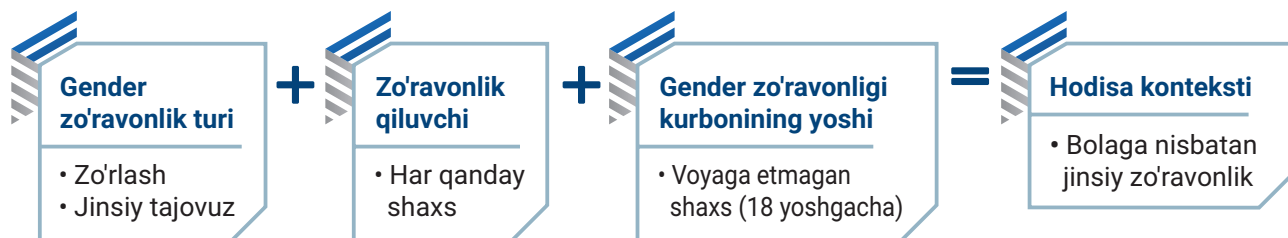
¹⁰ Eslatma: O'zbekiston sharoitida nikohga olib keladigan kelin o'g'irlash, shuningdek, norasmiy nikohni majburiy nikoh deb hisoblash mumkin.

Quyidagi zo'ravonli turlari gender zo'ravonligining asosiy turlari sifatida kiritilmagan bo'lsa-da, ularni bilvosita gender zo'ravonligining turlariga kiritish mumkin:

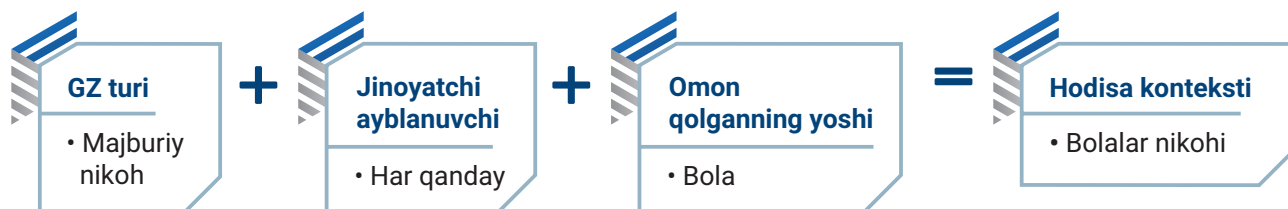
1. **Jinsiy sherik tomonidan zo'ravonlik** jinsiy yoki ishkiy munosabatlarda bo'lgan erkak va ayol o'rtasida sodir bo'lgan har qanday zo'ravonlik (shu jumladan zo'rlash, jinsiy tajovuz, jismoniy tajovuz, psixologik/ruhiy zo'ravonlik) turi. Ushbu zo'ravonlik turini tasniflashda kiyinchiliklar paydo bo'lmasligi uchun zo'ravonlik qiluvchi va gender zo'ravonligi qurboni o'rtasidagi munosabatlar (jinsiy yoki ishkiy) aniqlanadi.

2. **Bolaga nisbatan jinsiy zo'ravonlik** gender zo'ravonligi qurbonining yoshi bilan belgilanadi va o'z ichiga jinsiy zo'ravonlikning turli shakllarini olishi mumkin. Ushbu zo'ravonlik turini tasniflashda kiyinchiliklar paydo bo'lmasligi uchun gender zo'ravonligining ikki turini (jinsiy tajovuz va zo'rlash) va qurbonning yoshini inobatga olinadi.

3. **Bolalar nikohi** majburiy nikoh hodisasi sodir bo'lgan paytda gender zo'ravonligi qurbonining yoshi bilan belgilanadi. Voqea va jabrlangan shaxsning yoshini aniqlab, qaysi hodisalar erta turmushga chiqishga olib kelganligini osongina tahlil qilish mumkin.

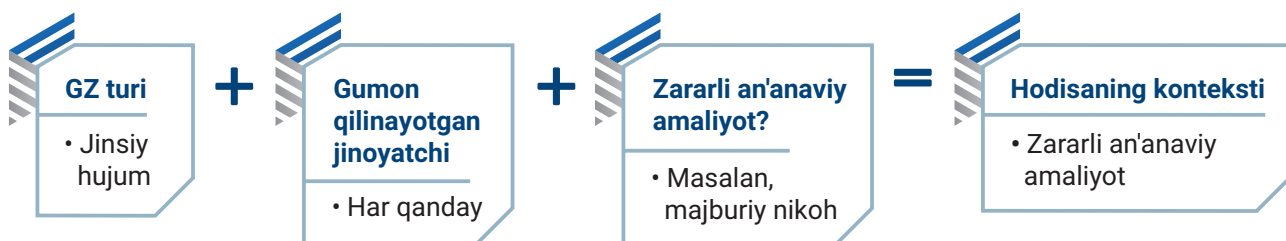

4. **Ehtimoliy/da'vo qilingan jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy savdo:** omon qolgan va jinoyatchi o'rtasidagi notenglik munosabatlari, shuningdek, voqea bilan bog'liq holatlar - haqiqiy zo'ravonlik

harakati (ya'ni zo'rlash yoki jinsiy zo'ravonlik) emas, hodisalarni qayd etishda nomuvofiqliklarga olib kelishi mumkin. Jinsiy zo'ravonlik haqida xabar berish uchun hodisani qayd etuvchi quyidagi savollarni berishi kerak:

- ▶ Xabar qilingan voqea kontekstida pul, tovarlar, imtiyozlar va/ yoki xizmatlar almashtirildimi?
- 5. **Ehtimoliy jinsiy qullik:** ma'lum vaqt davomida bir nechta harakatlar va jinsiy zo'ravonlikning turli shakllari sodir bo'ladigan holatlar. Voqeani qayd qiluvchi bir vaqtning o'zida faqat bitta o'ziga xos hodisani yozib olishi mumkin va quyidagi savollarni berishi kerak:
 - ▶ Hodisada omon qolgan odam quyidagi holatda bo'lganida sodir bo'lganmi:
 - a) majburan olib o'tish (sotish);
 - b) qurolli guruhga qo'shilishga majbur bo'lish (majburiy harbiy xizmatga chaqirish);
 - c) o'zining irodasiga qarshi kuch bilan ushlab turilgan, o'g'irlangan.
- 6. **Zararli an'anaviy amaliyotlar:** voqea sodir bo'lgan joyda mahalliy ijtimoiy, madaniy va diniy qadriyatlar mavjudligi. GZ xatti-harakatlarini ular sodir bo'lgan kontekstga xos bo'lgan zararli an'anaviy amaliyotlardan ajratish uchun Gender zo'ravonligi ishlarini boshqarish axborot tizimi (GZIBAT) standart qabul/ dastlabki baholash shakli GZ zararli an'anaviy amaliyot turi bo'lganmi degan savolni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda eng ko'p uchraydigan zararli odatlardan biri bo'lgan ayol jinsiy a'zolarini jarohatlash holatlari kuzatilmagan bo'lsa-da, ayniqsa, qishloq joylarda erta va majburiy turmush qurish, qizlarga ta'lim berishdan bosh tortish holatlari keng tarqalgan. Zo'ravonlikning boshqa shakllariga kelin o'g'irlash, erta onalik, majburiy homiladorlik (masalan, qiz o'rniga o'g'il tug'ish maqsadida), ko'pxotinlik va «trofey xotinlari» tendentsiyasi kuchayishi kiradi.

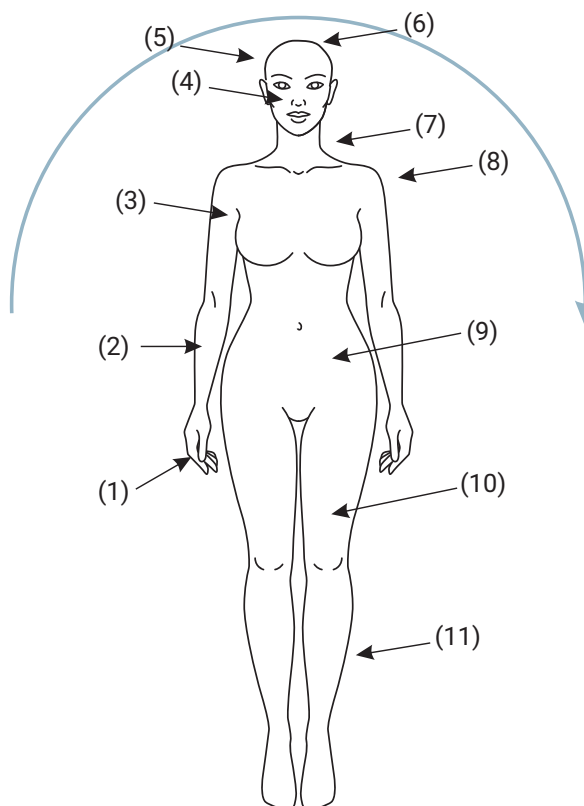
Har kim zo'ravonlik/jinoyat haqida huquqni muhofaza qilish organlariga xabar berishi mumkin: jabrlanuvchi, guvoh/oila a'zosi, davlat organlari, tibbiyot xodimlari yoki ish beruvchi. Himoya orderi 24 soat davomida beriladi. Agar ushbu bosqichda zo'ravonlikning aniq dalillari mavjud bo'lsa, dalillar (masalan, fotosuratlar, videolar, skrinshotlar) order arizasi bilan birga taqdim etilishi mumkin. GZning alohida turlarini haqida dalillarni to'plash

uchun batafsil muhokama qilinadi, ammo dalillarni to'plashda e'tiborga olinadigan umumiy jihatlar quyidagilar kiradi:

- ▶ ish qo'zg'atish va sudlanganlikni ta'minlash uchun tibbiy va sud-tibbiy dalillar talab qilinadi;
- ▶ maxsus o'qitilgan shifokor shug'ullanishi va tegishli hujjatlarni (masalan, tana xaritasi - **1 Rasmga** e'tibor bering) to'ldirilishi kerak;
- ▶ tekshiruvda barcha jarohatlarning batafsil tavsifi, jumladan, barcha ko'rinadigan jarohatlarning o'lchami, uzunligi va rangi inobatga olinishi kerak (shuningdek, quyida ko'ring). Huquqshunoslar ushbu dalillarni oilaviy yoki gender zo'ravonligiga oid bo'lishini aniqlashlari mumkin;
- ▶ jabrlanuvchilarning tibbiy yozuvlari yillar davomida sodir bo'lib kelgan jismoniy zo'ravonlik namunalarini ko'rsatishi mumkin; jismoniy zo'ravonlikning o'ziga xos belgilari - bu singan suyaklar (ayniqsa, bilak suyagi, son suyagi yoki boldir suyagi), bo'g'imlarning chiqib ketishi, yaralar, kuyishlar yoki kesilishlar;
- ▶ jabrlanuvchilarga himoya olish va odil sudlovdan foydalanish jarayonining har bir bosqichi haqida habar berish kerak; va har bir bosqichda xabardor rozilikni olish kerak (Batafsil: 6-ilovada).

1-rasm. Tana xaritasi (Batafsil: 7-ilovada)

Jinsiy zo'ravonlik qurbonlarini «yuqoridan oyoqqa» jismoniy tekshiruvdan o'tkazish uchun tekshirish joylari

1-rasm: Tana xaritasi. Manba: Jinsiy zo'ravonlik qurbonlariga tibbiy-huquqiy yordam ko'rsatish bo'yicha ko'rsatmalar, [JSST](#)

GZni qanday qilib aniqlash mumkin

GZ jabrlanuvchlarida ham jismoniy, ham psixologik belgilar va alomatlar kuzatilishi mumkin. GZ ning jismoniy belgilari «ravshan» bo'lsa-da (quyida 15-betga qarang), surunkali qorin og'rig'i kabi belgilar va alomatlar zo'ravon munosabatlariga aloqasi yo'qdek tuyulishi mumkin.

Psixologik va ruhiy zo'ravonlikning belgilari va alomatlarini identifikatsiya qilish jinoyatchining ham, jabrlanuvchining ham xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarni kuzatishdan boshlanadi. Jinoyatchi haddan tashqari nazoratchi yoki majburlovchi ko'rinishi mumkin yoki jabrlanuvchini boshqalardan - odatda ularning yaqin oilasi, qarindoshlari va do'stlaridan ajratib qo'yishga harakat qilishi mumkin. Aksincha, jabrlanuvchi odam tinch va passiv ko'rinishi mumkin.

GZdan omon qolgan shaxslarda kuyidagi alomatlar va xatti-harakatlar kuzatiladi:

- ▶ tez-tez yig'lash va odamni ko'ziga qaramaslik,
- ▶ tashvishlanish,
- ▶ depressiya,
- ▶ surunkali charchoq,
- ▶ o'z joniga qasd qilish haqida fikrlar va moyilliklar,
- ▶ giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish: spirtli ichimliklarni, retsept bo'yicha dori-darmonlarni va noqonuniy giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish zo'ravonlik sababi emas, balki zo'ravon munosabatlar natijasida sodir bo'lishi mumkin.

Kaltaklangan ayol sindromini (KAS) alohida ta'kidlash kerak¹¹. Bu o'ta stressli vaziyatlarda (urush, mojaro yoki tabiiy ofatlar kabi) o'lim yoki jiddiy jarohatlar bilan tahdid qilingan odamlarda kuzatiladigan Jarohatdan keyingi stress holatiga (JKSH) o'xshash sindrom. Umuman olganda, KASning to'rt bosqichi bor deb taxmin qilinadi:

1. **Rad etish:** jabrlanuvchi o'zlarining tahqirlanishini qabul qila olmaydi yoki buni «bir martalik» deb oqlaydi.
2. **Ayblash:** jabrlanuvchi o'zini zo'ravonlikka sabab bo'lgan deb hisoblaydi.
3. **Anglash:** jabrlanuvchi tahqirlashga loyiq emasligini tushunadi va sherigi zo'ravon ekanligini tan oladi.
4. **Mas'uliyat:** jabrlanuvchi zo'ravonlik uchun faqat jinoyatchi javobgar ekanligini anglaydi. Ushbu bosqich ko'pincha malakali terapevtlar va/yoki ishonchli oila a'zolari yoki do'stlarning tashqi yordami bilan erishiladi. Ushbu bosqichda omon qolgan zo'ravonni tark etishga tayyor.

¹¹ BWS AQSh jinoiy sudlarida mudofaa sifatida (ayniqsa, majburlash bilan bog'liq ishlarda) foydalanilgan. Bu yerda (Amerika Psixiatriya va huquq akademiyasi jurnali) va bu yerda (Psychiatric Times) batafsilroq muhokama qilinadi.

Jinoyatchi quyidagi xatti-harakatlarni amalga oshirishi mumkin:

- ▶ Jabrlanuvchini tanqid qilish. Masalan, ularning kiyim-kechak, bo'yanish, ta'limi, ota-onalarning qobiliyatlari va boshqalar haqida.
- ▶ Jabrlanuvchi aqlini yo'qotiyapti deb o'ylashi
- ▶ Jabrlanuvchini o'zini yomon his qilishi
- ▶ Aql o'yinlarini o'ynash [psixologik manipulyatsiya]
- ▶ Jabrlanuvchilarga xuddi xizmatkordek muomala qilishi
- ▶ Uydagi barcha muhim qarorlarni, jumladan, uy byudjeti va bolalarning ta'limiga oid qarorlarni o'zi qabul qilishi
- ▶ Ruhiy zarar yetkazadigan biror narsa qilish bilan tahdid qilish va/ yoki amalga oshirish
- ▶ O'z joniga qasd qilish bilan tahdid qilish
- ▶ Bolalardan foydalanish:
 - ▶ Bolalarni olib ketish bilan tahdid qilish, ayniqsa ajrashgandan keyin;
 - ▶ Bolalarga zarar yetkazish bilan tahdid qilish
 - ▶ Jabrlanuvchini bolalar oldida o'zini aybdor his qilishiga yo'l qo'yish
 - ▶ Jabrlanuvchini tashriflar bilan bezovta qilish
 - ▶ Xabar berish uchun bolalardan foydalanish
 - ▶ Bolalarni zo'ravonlik guvohiga aylantirish
- ▶ Jabrlanuvchining oilasiga (masalan, ota-onasi va opa-singillariga) zarar yetkazish bilan tahdid qilish
- ▶ Jabrlanuvchini davlat organiga yoki ish beruvchiga xabar berish bilan tahdid qilish (masalan, Jabrlanuvchini nafaqadan mahrum qilish niyatida)
- ▶ Uy hayvonlariga zarar yetkazish bilan tahdid qilish
- ▶ Xususan, uy hayvonlarini bolalarning ko'z o'ngida jarohatlash yoki o'ldirish
- ▶ Jabrlanuvchining xatti-harakatlarini nazorat qilish. Masalan, pulni sarflash, mehnat faoliyati
- ▶ Jabrlanuvchining boshqa shaxslar bilan, jumladan, o'z oilasi a'zolari bilan aloqasini cheklash.

Psixologik zo'ravonlikning bir ko'rinishi manipulyatsiyadir¹². Bu boshqa shaxsni majburan nazorat qilish va hokimiyatga ega bo'lish uchun ishlatiladigan haqoratli xatti-harakatlar. Psixologik manipulyatsiya zo'ravonlikning makkor shaklidir: u asta-sekin o'sib boradi, jabrlanuvchining o'z his-tuyg'ulariga bo'lgan ishonchi sezilarli darajada kamayadi. Manipulyatsiyani aniqlash qiyin bo'lsada, ba'zi belgilar bunday xatti-harakatni ko'rsatishi mumkin. Jinoyatchi ko'pincha:

- ▶ **Arzimas qilib ko'rsatish:** jabrlanuvchining his-tuyg'ularini minimallashtirish va rad etish yoki vaziyatdan haddan tashqari ta'sirlanganligini aytish;

¹² GZ kontekstidagi atama haqiqatan ham nisbatan yangi bo'lsa-da, bu hodisa emas. Suiiste'mollikning bu shakli birinchi marta 1944 yilda «Gaslight» filmida tasvirlangan. Gaslighting film qahramoni qanday manipulyatsiya qilinganiga o'xshash odam yoki bir guruh odamlarni manipulyatsiya qilishni anglatadi.

- ▶ **Yolg'on gapirish** yoki biror narsani inkor etish va dalil ko'rsatilgan taqdirda ham yolg'onni tan olishdan bosh tortish;
- ▶ **Haqiqatni buzib ko'rsatish:** o'zlari qilgan bo'lsa ham, ular biror narsa qilgan yoki aytganini qat'iy inkor qilish;
- ▶ **Hikoyani/aybdorlik hissini o'zgartirish:** jabrlanuvchini aybi bo'lmagan narsada ayblash va kechirim so'rashi kerakligini his qildirish.

Psixologik manipulyatsiya jabrlanuvchining ruhiy, psixologik, moliyaviy va jismoniy farovonligiga ta'sir qilishi mumkin. Bu munosabatlarda asta-sekin boshlanadi va dastlab haqoratli ko'rinmasligi mumkin, garchi u ko'pincha yaqin sherigiga nisbatan zo'ravonlikning boshqa shakllariga kiradi. Psixologik manipulyatsiya jabrlanuvchilarning quyidagi holatlariga sabab bo'lishi mumkin¹³:

- ▶ O'zini chalkashgan va chalg'igan his qilishi
- ▶ O'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotishi
- ▶ Qo'pol munosabatlarda uzoqroq turishi, o'z xotiralari va his tuyg'ulariga ishona olmasliklari sababli sherigiga haqiqatni yaxshiroq tushunish va qaror qabul qilishda yordam berishlari tayanadi.
- ▶ Doimiy ravishda o'zlariga shubha bilan qarash va o'zlarini juda «tashvishlangan», «ta'sirchan» his qilish.
- ▶ Hayajon va depressiyani boshdan kechirish
- ▶ O'z-o'zini boshqarish va erkinlik hissini yo'qotish
- ▶ Do'stlari va oilasidan ajralib qolish

Psixologik manipulyatsiya faqat yaqin munosabatlar bilan chegaralanmaydi. U har qanday davom etayotgan munosabatlarda boshqasi ustidan hokimiyatga ega bo'lish uchun ishlatilishi mumkin (masalan, do'stlar yoki hamkasblar o'rtasida). Bundan tashqari, u munosabatlardagi kuch nomutanosibligini oshirish va ulardan foydalanish uchun ham ishlatilishi mumkin, masalan:

- ▶ Boshliq tomonidan xodimga nisbatan
- ▶ O'qituvchi tomonidan talabaga nisbatan
- ▶ Ota-ona tomonidan farzandga nisbatan
- ▶ Qarovchi tomonidan parvarishga muhtoj shaxsga nisbatan

¹³ Manipulyatorlarning odatiy iboralari: «Siz haddan tashqari ta'sirlangansiz - bu hech qachon sodir bo'lmagan!», «Eshitmaysizmi? Bu men aytganim emas!», 'Hammasi sening boshingda!', 'Sizga jiddiy yordam kerak.', 'Men shunchaki hazillashdim. Ko'nglingizni ko'taring!', "Tinchlaning, men hech narsa qilmadim!", "Nima deyapsiz? Oilada zo'ravonlik (yoki nikohda zo'rlash) degan narsa yo'q - men sizni yaxshi ko'raman!", 'Siz buni qilaman deb aytdingiz, qanday qilib unutasiz?'

Psixologik zo'ravonlik dalillarini qanday yig'ish kerak

Jabrlanuvchi tomonidan¹⁴:

- ▶ Ijtimoiy tarmoqlarda matnli xabarlar va tekstlarning skrinshotlarini saqlash
- ▶ Elektron pochta yoki xatlarning nusxalarini/skrinshotlarini saqlash
- ▶ Oldingi tahdidlar tafsilotlarini saqlash
- ▶ Telefon yozuvlarini saqlash (masalan, hukmronlik va nazorat vaziyatini isbotlash uchun)
- ▶ Tez yordam xizmatlari va ishonch telefonlariga qo'ng'iroqlar tarixini saqlash
- ▶ Ushbu xizmatlar bilan o'zaro aloqalar qaydnomalarini saqlash.

Huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayderlar tomonidan:

- ▶ Tibbiy hujjatlarni olish – masalan, depressiya va ruhiy salomatlik bilan bog'liq boshqa kasalliklar va har bir tibbiy konsultatsiyaning tafsilotlari¹⁵
- ▶ Zo'ravonlikning video tasvirlarni
- ▶ Oila, do'stlar yoki qo'shnilarining guvohlik ko'rsatmalari/imzolangan tasdiqnomasi
- ▶ Oila, do'stlar yoki ular ilgari aloqada bo'lgan boshqa idoralar bilan aloqa yo'qligi kabi izolyatsiya haqida ishonchli dalillarni saqlash

Jismoniy zo'ravonlik - belgilar va alomatlar¹⁶

Jismoniy zo'ravonlik quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin, lekin ular bilan cheklanmaydi: chimchilash, qoqilish, mushtlash, ushlash, urish, sochini yulish, urish, itarish, tishlash, qo'llarni burish, tepish, qurol ishlatish, birovni bo'g'ish, urish va itarish. GZ hujumi muayyan jarohat turlari va tarqalishiga olib kelishi mumkin¹⁷:

- ▶ Timpanik membrananing (quloq pardasi) yorilishi
- ▶ To'g'ri ichak yoki jinsiy a'zolarining shikastlanishi
- ▶ Yuz tinalgan, ko'kargan, kesilgan yoki singan bo'lishi
- ▶ Bo'yin tinalgan yoki ko'kargan
- ▶ Qorin bo'shlig'idagi jarohatlar yoki ko'karishlar
- ▶ Tish bo'shashgan yoki singan
- ▶ Bosh tinalgan yoki ko'kargan
- ▶ Tana tinalgan yoki ko'kargan
- ▶ Qo'l tinalgan yoki ko'kargan

¹⁴ Eslatma: Omon qolganlar ko'pincha zo'ravonlikka duchor bo'lganliklarini tan olmasliklari mumkin (BWSga qarang), shuning uchun ishonchli do'stlar va/yoki oila a'zolaridan yoki omon qolganning nima bo'layotganini tushuna oladigan yaqinlaridan yordam so'rash muhim va suiiste'mollikni hujjatlashtiring.

¹⁵ 6 va 7-ilovalarga qarang: Tibbiy yozuvlarni chiqarish shakli va rozilik shakli: Yaralar va jarohatlarning klinik fotosurati.

¹⁶ Ushbu ro'yxat to'liq emas. Agar bu xatti-harakatlarning birortasi bolalarning ko'z o'ngida sodir bo'lsa, ular bolalarga nisbatan zo'ravonlik sifatida tasniflanadi. Jismoniy zo'ravonlik zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakli bo'lib, hujjatlashtirish va dalillarni to'plashning eng oson shaklidir.

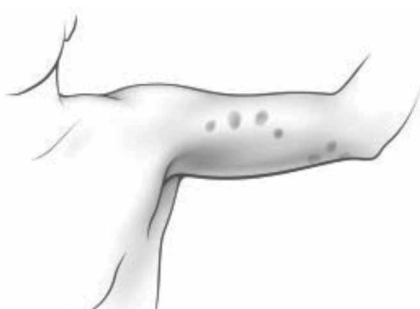
¹⁷ Ushbu jarohat turlari oiladagi zo'ravonlikdan tashqari boshqa narsalardan kelib chiqishi mumkin, ammo mavjud bo'lganda suiiste'mol qilishda shubha uyg'otadi.

- ▶ Sigaretdan kuyish
- ▶ Tishlash izlari
- ▶ Bog'langan arqon izlari
- ▶ Ko'karishlar
- ▶ Aniqlanadigan qurolning konturlari (masalan, kamar tokasi)
- ▶ Yaralar

Jismoniy va/yoki jinsiy tajovuz natijasida yuzaga keladigan jarohatlarning tanada taqsimlanishi ko'pincha ma'lum naqshlarga amal qiladi:

- ▶ Centrally located injuries:
 - ▶ Shikastlanish "cho'milish kiyimi" shaklida taqsimlanadi hamda birinchi navbatda ko'krak, tana, dumba va jinsiy a'zolari qamrab oladi (Eslatma: bu joylar odatda kiyim bilan qoplangan bo'lib, jarohatning aniq belgilari yashirin bo'ladi);
 - ▶ Bosh va bo'yin, 50% gacha bo'lgan tajovuzkor shikastlanishlar joyi hisoblanadi.
- ▶ Ikki tomonlama jarohatlar: tananing ikkala tomonini, odatda qo'l va oyoqlarni qamrab olgan jarohatlar.
- ▶ Himoya jarohatlari: bu jarohatlar jabrlanuvchi tomonidan hujumni to'xtatish uchun ishlatiladigan tananing qismlari, odatda quyidagilarda joylashgan:
 - ▶ Bosh va ko'krakka zarbalarni to'sish uchun bilakning kichik barmoq tomoni yoki kaftlari,
 - ▶ Bosqinchini tepish uchun foydalanilganda oyoqlarning pastki qismi,
 - ▶ Yerga yotgan odamning orqa, oyoqlari, dumba va boshning orqa qismi,
 - ▶ Tirnoqlar va tirnoqlar ostidagi yaralar.

2-rasm:
Qo'lning
yuqori
qismida
barmoq
uchida
ko'karishlar

3-rasm:
Himoya
jarohatlari

Manba: JSST jinsiy zo'ravonlikdan omon qolganlarga tibbiy-huquqiy yordam ko'rsatish bo'yicha ko'rsatmalar

- ▶ Berilgan tushuntirishga mos kelmaydigan jarohatlar:
 - ▶ Jarohat turi yoki jiddiyligi xabar qilingan sababga mos kelmaydi
 - ▶ Xabar qilingan jarohat mexanizmi jismoniy tekshiruvda aniqlangan jarohat belgilarini keltirib chiqarmaydi (masalan, ko'zning qorayishi va yuz va bo'ynidagi ko'karishlar uchun eng keng tarqalgan tushuntirish, omon qolgan odamning eshikdan

yurganligi yoki ular shu qadar noqulay bo'lganligidir. shu qadar bema'niki, ular qoqilib, zinapoyadan yiqilib tushishdi);

- ▶ Tuzalishning turli bosqichlaridagi jarohatlar: yangi va eski jarohatlarning belgilari davomiy zo'ravonlik tarixini ko'rsatishi mumkin.
- ▶ Jarohatlar bo'yicha tibbiy yordam so'rashning kechikishi jabrlanuvchilarning shifokorlarni jalb qilishni istamasligini yoki zarur yordam so'rash uchun uydan chiqa olmasligini ko'rsatishi mumkin.

Gender zo'ravonlikning xulq-atvor belgilari¹⁸

- ▶ Yozda ham uzun yengli ko'ylaklar kiyish/qo'l va oyoqlarni yopish
- ▶ Ko'p bo'yanish
- ▶ Qiyinchilik bilan qimirlash
- ▶ Hayotlarida doimiy zo'ravonlik va stressni boshdan kechirayotgan shaxslarda to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita tibbiy shikoyatlar paydo bo'lishi mumkin. Ko'pincha, GZdan aziyat chekayotgan odam tez yordam bo'limiga yoki klinikaga uning alomatlarini hisobga olish uchun tibbiy tekshiruv natijalarisiz murojaat qiladi. Ba'zi tipik shikoyatlarga quyidagilar kiradi:
- ▶ Bosh og'rig'i
- ▶ Bo'yin og'rig'i
- ▶ Ko'krak qafasidagi og'riq
- ▶ Yurak juda tez urishi
- ▶ Bo'g'ilish hissi
- ▶ Uyqusizlik va sanchib og'rish
- ▶ Og'riqli jinsiy aloqa
- ▶ Chanoq sohasida og'riq
- ▶ Siydik chiqarish yo'llari infeksiyasi
- ▶ Vaginal og'riq

Dalillarni qanday yig'ish kerak:

Yuqorida aytib o'tganimizdek, isbotlash majburiyati jabrlanuvchilarning majburiyati. Shu bilan birga, jismoniy zo'ravonlik uchun dalillarni to'plash nisbatan osondir. Dalillarni jabrlanuvchilarning o'zi va/yoki ishonchli do'stlari yoki oila a'zolari yoki turli xizmat ko'rsatuvchi provayderlar (masalan, sog'liqni saqlash, ijtimoiy, mehnat organlari va h.k. to'plashi mumkin)¹⁹. Biroq, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tufayli, ba'zi yurisdiksiyalar video va fotosuratlarini manipulyatsiya qilish xavfi tufayli nomaqbul deb hisoblashlari mumkin²⁰. Shu jumladan, agar ular ish uchun ahamiyatli bo'lmasa va tegishli tarzda tasdiqlanmagan bo'lsa. Autentifikatsiya odatda

¹⁸ See also BWS above

¹⁹ Manba: [GBV Learning network](#)

²⁰ Masalan, sun'iy intellekt (SI) texnologiyasi va deepfakesning rivojlanishi ko'plab videolarni sudga qabul qilib bo'lmaydi.

vizual tasvirning kelib chiqishi va yaxlitligini (ya'ni buzilmaganligini) tekshira oladigan ekspert guvohining ko'rsatmasini talab qiladi.

Bundan tashqari, raqamli tasvirlar qanday olinganligi ham ularning qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin. Noqonuniy ravishda olingan dalillar (masalan, xakerlik yo'li bilan yoki kimningdir shaxsiy daxlsizlik haqidagi oqilona kutishini buzish, ya'ni yashirin tasvirga olish orqali olingan) qabul qilib bo'lmaydigan deb topilishi mumkin. Dalillarning ko'zdan kechirilishi, maqbulligi va ishonchliligi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (xususan, 26, 94, 95-moddalar) bilan tartibga solingan.

Qabul qilinishi mumkin bo'lgan foto va video tasvirlar turlari:

- ▶ Video kameralari, avtomobil kameralari yoki xususiy turar-joy xavfsizlik kameralaridan olingan kuzatuv tasvirlari;
- ▶ Avtomobil xavfsizligi va asboblar panelidagi kameralar;
- ▶ Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tomonidan aralashuv vaqtida foydalaniladigan kameralar;
- ▶ Jinoyat joyidan olingan suratlar: sud-tibbiyot ekspertlari yoki huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tomonidan olingan suratlar, qon dog'larini tahlil qilish uchun juda foydali bo'lishi mumkin;
- ▶ Jarohatlar fotosuratlar: hujum yoki baxtsiz hodisa paytida olingan har qanday jarohatlar. Agar sud-tibbiyot shifokori tomonidan tasdiqlangan bo'lsa, ular zo'ravonlikning aniq dalillarini taqdim etadilar (shuningdek, 6-ildoda - Rozilik shakli: Yaralar va jarohatlarning klinik fotosurati);
- ▶ Mulkga zarar yetkazilganligi to'g'risidagi hujjatlar: mebel yoki derazalarning sinishi, avtomobil yoki boshqa transport vositalarining shikastlanishi bilan bog'liq zo'ravonlikdan keyin olingan fotosuratlar yoki videolar;
- ▶ Ijtimoiy tarmoqlardagi postlar (screenshotlar): shaxslarning faoliyati va boshqa shaxslar bilan o'zaro munosabatlari haqida tushuncha berishi mumkin;
- ▶ Hujjatli dalillar: hujjatlarning videolari yoki fotosuratlar, cheklar, chiptalar, bank ko'chirmalari va boshqalar.

Dalillarni to'plash jarayoni quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin (ro'yxat to'liq emas):

- ▶ o'z jarohatlarini suratga olish va/yoki videoga olish
- ▶ haqiqiy zo'ravonlikni tasvirga olish va/yoki yozib olish (zo'ravonlik siklidan keyin uni oldindan aytish mumkin, shuning uchun kamerani sodir bo'lishi mumkin bo'lgan joylarda yashirish tavsiya etiladi);
- ▶ jurnal yuritish
- ▶ rasmlar va ekran tasvirlarini saqlash,
- ▶ namunani ko'rsatish uchun vaqt jadvalini yaratish,
- ▶ ovozli xabarlar va/yoki audioyozuvlarni saqlash.

Jinsiy zo'ravonlik

Jinsiy zo'ravonlik misollari:

- ▶ Jabrlanuvchini o'z irodasiga qarshi jinsiy aloqa qilishga majburlash,
- ▶ Jabrlanuvchiga xuddi jinsiy ob'ektdan munosabatda bo'lish,
- ▶ Jinsiy qullik,
- ▶ Tananing jinsiy a'zolariga jismoniy hujum qilish,
- ▶ Jabrlanuvchi odamni o'z xohishiga qarshi jinsiy aloqada bo'layotganini suratga olish,
- ▶ Jabrlanuvchi sekstingga undash²¹ va keyin bu tasvirlardan foydalanib, ularni shantaj qilish yoki ko'proq jinsiy harakatlar qilishga majburlash,
- ▶ Odam savdosi,
- ▶ Majburiy fohishalik.

Jinsiy zo'ravonlik uchun dalillar to'plash jismoniy zo'ravonlik uchun dalillar to'plashga o'xshaydi. Biroq, bunday dalillarni taqdim etish jinoyatning nozik tabiati va ijtimoiy normalar tufayli jabrlanuvchi uchun noqulay bo'lishi mumkin. Qasos pornosi bo'lsa, dalillar allaqachon Internetda mavjud bo'lishi mumkin.

Iqtisodiy zo'ravonlik

Iqtisodiy zo'ravonlikka misollar:

- ▶ Jabrlanuvchining ish topishiga yoki ishini saqlab qolishiga yo'l qo'ymaslik
- ▶ Jabrlanuvchining muayyan ishni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lish, shu jumladan biznesni boshlash uchun zarur bo'lgan biznes va byudjetlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish uchun o'qish yoki malaka oshirishiga yo'l qo'ymaslik
- ▶ Jabrlanuvchining pulini olib qo'yish
- ▶ Jabrlanuvchini pul so'rashga majburlash
- ▶ Jabrlanuvchidan nafaqa olish va sarflanganligini tasdiqlovchi hujjatlarni so'rash, masalan, kvitansiyalar, fakturalar.

Dalillarni qanday yig'ish kerak:

- ▶ Agar mavjud bo'lsa, bank yozuvlarini va/yoki skrinshotlarni, shu jumladan telefon to'lovlarini saqlash,
- ▶ Qo'shnilar, mahalliy do'konlar, oila va do'stlarning bayonotlari,
- ▶ Potentsial ish beruvchilar bilan barcha yozishmalarni (telefon, ijtimoiy tarmoqlar, kommunikatorlar, elektron pochta va boshqalar) saqlash – masalan, jabrlanuvchilarga ish taklif qilingani, lekin keyinchalik

²¹ Rozilik bilan jinsiy aloqa qilish haqidagi varaqani [bu yerda](#) topishingiz mumkin. Manba: GBV Learning Network

uni qabul qilmaslik yoki iste'foga chiqishga majburlanganligini ko'rsatish,

- ▶ Agar jabrlanuvchi ishlagan bo'lsa, lekin ishdan ketishga majbur bo'lgan bo'lsa, mehnat shartnomasi, videokuzatuv kamerasi tasvirlari, hamkasblar, mijozlarning bayonotlari va h.k.larni olish.

Ko'chada va jamoat joylarida gender zo'ravonligi

Erkaklar yoki ayollar qanday harakat qilishlari yoki ko'rinishi haqida salbiy gender stereotiplari ish joyi va ko'chadagi GZka sabab bo'lishi mumkin. GZ namunalari ko'pincha makon bilan bog'liq madaniy me'yorlarni aks ettiradi: ish joyi, maktab muhiti yoki jamoat maydoni. Jamoat joylarida GZ ikki asosiy toifaga bo'linishi mumkin: ish joyidagi tazyiq va ko'cha ta'qibi.

Ish joyidagi tazyiq va zo'ravonlik

Ish joyidagi jinsiy zo'ravonlik hokimiyatning kengroq shakllari bilan bog'liq, masalan muayyan ish vazifasi, lavozim yoki mahalla ustidan hokimiyat va imtiyozlar, masalan, ma'lum bir maktabga yoki ma'lum bir dasturga qabul qilinish. Ushbu turdagi zo'ravonlik odatda ikki toifaga bo'linadi:

- ▶ Quid pro quo: agar ma'lum bir mehnat imtiyozlar faqat jinsiy xayrixohlikning biror turi evaziga mavjud bo'lsa. Bu turli darajadagi hokimiyatga ega bo'lgan odamlar o'rtasida sodir bo'ladi - biri o'z talablarini qondirish evaziga ish kontekstida nimanidir taklif qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.
- ▶ Adovatli ish muhiti: bir yoki bir nechta xodimlar ish joyida sodir bo'layotgan narsalar tufayli bezovtalanish yoki xafa bo'lish hissi paydo bo'lganda. Muammolar hamkasblar, jumladan, texnik va yordamchi xodimlar, darajasidan qat'i nazar, hamda hamkor tashkilot tufayli kelib chiqishi mumkin.

O'zbekistonda ish joyida tazyiq qilish Jinoyat kodeksining (121-modda) va Ma'muriy javobgarlik kodeksining (41-modda 1-qismi) bilan tartibga solingan.

Ish joyida ta'qib qilishning tez-tez uchraydigan misollaridan biri bu xodimdan, ko'pincha ayoldan, oshkor qilmaslik to'g'risidagi bitimni (OQB) imzolashni so'rashdir. OQB - bu «maxfiy» deb tasniflangan ma'lumotlarni boshqalar bilan baham ko'rishni cheklovchi imzolangan huquqiy hujjat. U ko'pincha sharmandalikga olib keladigan yoki shaxs yoki kompaniyaning obro'siga putur yetkazadigan ma'lumotlarning ommaga e'lon qilinishini to'xtatish uchun ishlatiladi. Jinoyatchining shaxsini yashirish va ish joyining obro'sini himoya qilish uchun GZ holatlarida OQB ko'pincha suiste'mol qilinadi. OQBlar jabrlanuvchilarning ovozini o'chirish, jinoyatchilar va

muassasalarni himoya qilish va shaxsiy javobgarlikda qochish uchun noto'g'ri qo'llaniladi.

Shikoyatchilardan ko'pincha quyidagi hollarda OQB imzolash so'raladi:

- ▶ ish boshlanishida shikoyatchining ish joyidagi huquqbuzarliklar to'g'risida oldindan shikoyat qilish imkoniyatini cheklash maqsadida;
- ▶ Shikoyat qilinganidan va rasmiy tekshiruv talab qilinganidan keyin, masalan, ish joyida, qariyalar uyida, universitetda;
- ▶ huquqiy hisob-kitob narxi sifatida, masalan, jinsiy zo'ravonlik, irqchilik yoki jinsiy kamsitish holatlarida;
- ▶ Jinsiy faoliyatdan oldin (masalan, mashhur odamlar bilan).

Gender diskriminatsiyasi

Ish joyidagi jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq bo'lgan gender kamsitishdir. Gender diskriminatsiyasi, biron bir shaxs, odatda, ayol jinsi tufayli kamsitilganda sodir bo'ladi. Jinsiy kamsitish ishga joylashish jarayonining har qanday bosqichida sodir bo'lishi mumkin: ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish, lavozimga ko'tarilish, ish haqini oshirish, imtiyozlar, ta'til vaqti va h.k.. Eslatma: Bu jinsiy xarakterga ega bo'lishi shart emas, masalan, yosh, yolg'iz ayol «u turmushga chiqib, oila qurishini sababi tufayli» ishga olinmaganida.

Ko'pincha jinsiy zo'ravonlik va gender diskriminatsiyasi birgalikda sodir bo'ladi: masalan, faqat bitta jins (erkaklar) doimiy ravishda yuqori lavozimga ko'tariladi, ammo boshqa jins (ayollar) bir xil darajaga ko'tarilish uchun muntazam ravishda jinsiy aloqa bo'lishi talab qilinadi. Boshqa misollarga quyidagilar kiradi:

- ▶ istalmagan teginish,
- ▶ shaxsiy masofani hurmat qilmaslik;
- ▶ ayollarning tashqi ko'rinishi yoki xulq-atvori haqida jinsga oid sharhlar berish;
- ▶ jinsga oid izohlar yoki xatti-harakatlar yordamida ayollarni haqorat qilish;
- ▶ stereotipik gender rollariga to'g'ri kelmaganligi sababli odamga yomon munosabatda bo'lish (masalan, yuqori lavozimdagi ayollar, turmushga chiqmagan ayollar, farzandsiz ayollar).

Ish joyidagi zo'ravonlik uchun dalillar to'plash:

Har bir narsani hujjatlashtirish dalil to'plashning eng yaxshi usuli hisoblanadi: iloji boricha jurnal va/yoki videoni saqlab qoling (ba'zi ish joylarida qonuniy yoki xavfsizlik nuqtai nazaridan suratga yoki videoga olish mumkin bo'lmasligi mumkin). Agar hamkasbingiz haqoratli so'z aytsa, nima aytilganini, kim hozir bo'lganini va qachon sodir bo'lganini yozib oling. Agar haqorat boshqa odamlar ishtirok etgan yig'ilishda sodir bo'lgan bo'lsa, ular bilan guvoh sifatida foydalaning va huquqbuzarga aniqlik kiritish uchun quyidagi savollarni bering:

- ▶ «Hozirgina shunday dedingizmi...?»

- ▶ «Bu bilan nima demoqchi bo'lganingizni aniqlasam bo'ladimi?»
- ▶ «Men buni hozirgina aytganingizga ishonch hosil qilmoqchiman ...»
- ▶ Agar haqoratomuz materiallar ijtimoiy tarmoqlarda yoki ish elektron pochta orqali baham ko'rilsa yoki ofisning e'lonlar doskasiga joylashtirilsa, fotosurat yoki skrinshot qilib oling;
- ▶ Hamkasblaringizdan rasmiy guvoh bo'lishga rozimi yoki yo'qligini so'rang. Guvohlarning bayonotlari/imzolangan tasdiqnomalari ish joyidagi zo'ravonlik holatlarida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Hamkasblaringizdan imzolangan tasdiqnomalarni taqdim etishlarini so'rang;
- ▶ Rahbariyat bilan uchrashuv o'tkazishni so'rang va xulosalaringizni taqdim eting. Rahbaringiz bilan gaplashayotganda suhbatning tafsilotlarini (sana, vaqt va joy) qayd qiling;
- ▶ Uchrashuvdan kegin elektron pochta orqali bog'laning va kelishilgan vaqt ichida yozma javob olishga harakat qiling.

Ko'chadagi shilqimliklar

Yuqorida tilga olingan ko'cha bezoriligi jamoat joylarida sodir bo'ladigan jinsiy zo'ravonlikning bir turi bo'lib, boshqa shaxsni - ko'pincha ayollar va qizlarni qo'rqitadigan, xafa qiladigan yoki kamsituvchi izohlar yoki xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Bu ayollar va qizlarning jamoat joylarida zaifligini eslatuvchi kuch dinamikasi. Misollar quyidagilarni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi:

- ▶ istalmagan teginish va paypaslash (masalan, jamoat transportida),
- ▶ mushukni erkalaganday chaqirish,
- ▶ odamlarni jinsiga oid kamsituvchi ismlar bilan chaqirish;
- ▶ upskerting,
- ▶ ayollarning tashqi ko'rinishi yoki xulq-atvori haqida gender bilan bog'liq sharhlar berish (ayniqsa, ular ajralib tursa).

Ko'chada zo'ravonlik uchun dalillar to'plash qiyin bo'lishi mumkin, chunki bu ko'pincha ushbu jinoyat tasodifiy tarzda bo'ladi va jabrlanuvchi kutmagan paytda sodir bo'ladi. Biroq, jamoat joylarida ko'cha tazyiqlari muntazam ravishda sodir bo'ladigan va oldindan taxmin qilish mumkin bo'lgan ba'zi joylar mavjud, masalan, qurilish maydonchalari yoki parklar. So'nggi yillarda yuguruvchilar, velosipedchilar va it sayr qiluvchi ayollar erkaklar tomonidan ko'chada zo'ravonlikga duch kelganligi haqida ko'proq xabar berishmoqda.

Agar ko'chada tazyiq qilish bo'yicha dalillar to'plash mumkin bo'lsa, bunday holatlarni qayd etish, masalan, haqoratli so'zlar yoki imo-ishoralari, shuningdek, guvohlarning ko'rsatmalarini ta'minlash politsiyaga ta'qib qilish haqida xabar berishda yordam beradi. Kuzatuv kameralari, avtomobil boshqaruv paneli kameralari va ijtimoiy tarmoqlar (ba'zi bezorilar onlayn tarzda o'zlarining «yutuqlari» bilan maqtanishni yaxshi ko'radilar) ham dalil sifatida keltirilishi mumkin.

The background features a dark blue field with a large orange diagonal line running from the top right towards the center. A white line branches off this orange line, forming a right-angled shape. At the end of this white line is a series of orange vertical bars of increasing height, resembling a staircase. In the top left, there are white vertical bars of decreasing height, also resembling a staircase. At the bottom left, there are purple vertical bars of increasing height, similar to the orange ones. The bottom of the image transitions into a solid purple area.

2 QISM

Huquqiy yordam ko'rsatishda
jabrlanuvchilarga qaratilgan muloqot

Overview

Jabrlanuvchilarga qaratilgan muloqot, birinchi navbatda, zo'ravonlikga uchragan shaxsning qadr-qimmatini himoya qilishni talab qiladi. Bu ko'pincha muvofiqlashtirilgan, sifatli tibbiy, psixo-ijtimoiy, iqtisodiy va/yoki huquqiy yordamni yo'lga qo'yishni o'z ichiga oladi. GZ bilan bog'liq jarohatni bartaraf etish uchun yillar kerak bo'lishi mumkin va jabrlanuvchilarning tajribasini yaxlit tan olish ayniqsa muhimdir. Bu jismoniy va ruhiy zararni tan olishni, ijtimoiy chetlanishni, shuningdek, GZga javob berish paytida yuz berishi mumkin bo'lgan qayta travmatizatsiyani o'z ichiga oladi. Hech qanday zarar yetkazilmasligini ta'minlash uchun javobgarlik mexanizmlari mavjud bo'lishi kerak. Bu, masalan, quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, ajrashish, bolalarni vasiylik qilish, aliment undirish, teng mulk huquqi va kelajakda zo'ravonlikdan xoli hayot kabi fuqarolik-huquqiy huquqlarni amalga oshirish.

Eslatma: zo'ravonlikga uchragan shaxsning ehtiyojlari va istaklari vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkinligini hisobga olish muhimdir.

Travma haqida ma'lumotga ega yondashuv

Travma haqida ma'lumotga ega yondashuvni (TMEY) qabul qilish jabrlanuvchilarga yo'naltirilgan muloqotda kalit hisoblanadi. TMEY - bu jarayon va shuning uchun u biron bir alohida texnika yoki nazorat ro'yxati orqali amalga oshirilmaydi. Bu doimiy e'tibor, xabardorlik, sezgirlik va, ehtimol, tashkiliy darajada madaniy o'zgarishlarni talab qiladi. TMEY to'rtta tamoyil bilan asoslanadi²²:

- ▶ Travma va u odamlar va guruhlariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunish;
- ▶ Shikastlanish belgilarini tan olish;
- ▶ Travmaga javob berish; va
- ▶ Qayta travmatizatsiyani oldini olish.

Agar jabrlanuvchining mavjud resurslari hisobga olinmasa, bu bilvosita yoki to'g'ridan-to'g'ri zo'ravonlikga uchragan shaxsning qayta zo'ravonlikga uchrashga olib kelishi mumkin. Ushbu manbalarni ko'pincha jabrlanuvchilarning oilalari, jamoalari, NNT va davlat idoralari bilan ijtimoiy tarmoqlarida topish mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, TMEY barcha ishtirokchilarga: shikoyatchilarga, respondentlarga va guvohlarga teng qo'llaniladi.

TMEYni qo'llashda e'tiborga olinadigan fikrlar:

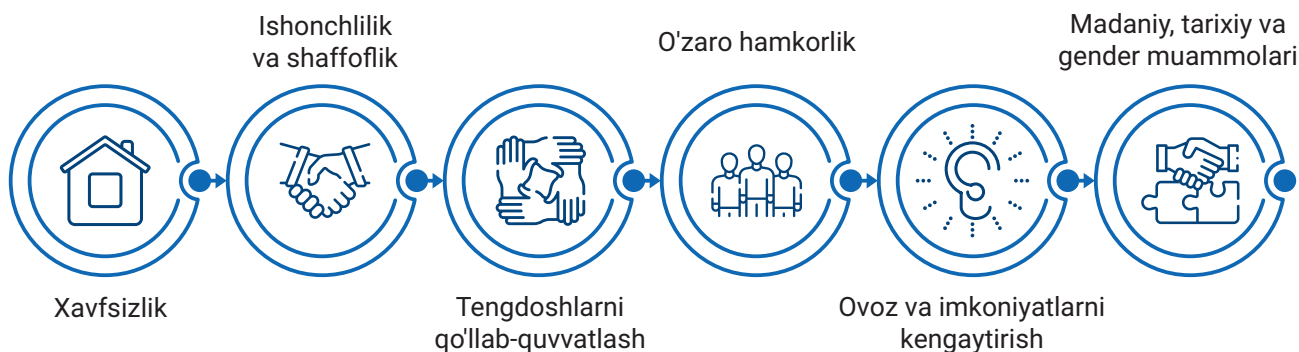
²² AQSH Sog'liqni saqlash va aholiga xizmat ko'rsatish departamentining Narkotik moddalarni suiiste'mol qilish va ruhiy salomatlik xizmatlari ma'muriyatidan (SAMHSA) moslashtirilgan.

- ▶ GZ natijasida tug'ilgan bolalarni hisobga olish va kiritish kerak;
- ▶ GZni yaxlit tushunish uning ayollar, qizlar, erkaklar, o'g'il bolalar va nogironlarga qanday ta'sir qilishini o'z ichiga oladi; bu turli xil ustuvor istak va ehtiyojlarga javob berish javobgarlik mexanizmlariga kiritilishi kerak;
- ▶ Ijtimoiy-iqtisodiy genderni asoslangan zararlarning oqibatlari jabrlanuvchilarga tezroq ta'sir qilishi mumkin va shuning uchun birinchi o'ringa qo'yilishi kerak. Ijtimoiy-iqtisodiy zararni GZga qarshi kurashishga kiritish GZ uchun javobgarlikka erishishning bir usuli bo'lishi mumkin;
- ▶ GZ zo'ravonlikning boshqa shakllari, hatto jinsga bog'liq bo'lmagan turlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqilishi kerak.

TMEYni boshqaradigan oltita tamoyil:

1. Xavfsizlik
2. Ishonchlilik va shaffoflik
3. Tengdoshlarning yordami
4. Hamkorlik va o'zarolik
5. Vakolat va tanlov
6. Madaniy, tarixiy va gender muammolari²³

4-rasm: TMEYni boshqaradigan oltita tamoyil

Manba: SAMHSA

²³ TIA uchun rahbarlik tamoyillari: Infografika: Travma haqida ma'lumotga asoslangan yondashuv uchun 6 ta asosiy tamoyil | CDC

GZdan jabrlanuvchilarga TMEYni qo'llash

Jabrlanuvchilarga yo'naltirilgan yondashuv GZga qarshi kurashning barcha bosqichlarida jabrlanuvchining huquqlari, ehtiyojlari va istaklari ustuvorligini taqozo qiladi. Shunday qilib, yuridik xizmat ko'rsatuvchi provayderlar quyidagilarni ta'minlashi kerak:

- ▶ Ular jabrlanuvchilar bilan ishonchni mustahkamlaydi: zo'ravonlikga uchragan shaxslar o'zlarining tajribalari tasdiqlanganligini his qilishadi. Ularning ko'pchiligi yordam so'ramaydi, chunki ular turli xizmat ko'rsatuvchi provayderlar yoki qarindoshlari ularga ishonmaydilar yoki sodir bo'lgan voqea uchun ularni ayblashadi deb o'ylashadi. Yuridik xizmat ko'rsatuvchi provayderlar jabrlanuvchilarga bo'lgan munosabati ularga ishonishlarini va ularni ayblamasliklarini ta'minlashi kerak;
- ▶ Jabrlanuvchilar GZga javob berish jarayonining markaziga joylashtiriladi: 'GZ hodisalari insonning tanasi va ongini anglash qobiliyatini yo'qotishga olib kelishi mumkin. Jabrlangan odam bilan o'zaro munosabatlarimiz, yordam berish jarayonida qaror qabul qiluvchi shaxs ekanligiga ishonch hosil qilish orqali ularning o'zini anglash qobiliyatini tiklashga qaratilgan bo'lishi kerak'²⁴;
- ▶ Jabrlanuvchilarga hech qanday bosim o'tkazilmaydi: hech qachon jabrlangan shaxs muayyan harakat yo'nalishini tanlashda bosim o'tkazmasligi kerak, ular o'z xohish-istaklarini erkin ifoda etishlari kerak va huquqiy yordam ko'rsatuvchilar ularning hurmat qilinishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, huquqiy yordam ko'rsatuvchi shaxslar jabrlanuvchiga jinoyat to'g'risida xabar berish va dalillarni (ayniqsa sud-tibbiyot ekspertizasi) to'plash bo'yicha mavjud majburiyatlar va muddatlar to'g'risida xabardor qilishlari kerak.
- ▶ Jabrlanuvchilar asosli qarorlar qabul qilishlari uchun batafsil ma'lumotlar bilan ta'minlanadi;
- ▶ Yuridik xizmat ko'rsatuvchi provayderlar shifo va chidamlilikni qo'llab-quvvatlash uchun jabrlanuvchilarning kuchli tomonlarini tan olishlari kerak;
- ▶ **Huquqiy provayderni tanlash:** zo'ravonlikga uchragan erkak yoki ayol advokatni afzal ko'rishlari haqida maslahat olishlari kerak. GZdan jabrlangan ayollarning aksariyati ayol xodimlarga hodisalarni oshkor qilishda o'zlarini qulayroq his qiladilar, ammo ba'zilar erkak huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayderlar bilan ishlashga qarshi emas. Huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayder GZ - uning shakllari va turlari, ular o'rtasidagi farq, qobiliyatlar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Zo'ravonlik ko'rsatkichlarini aniqlash (masalan, GZIBAT shakli orqali) va mahalliy va butun mamlakat bo'ylab mavjud bo'lgan tegishli xizmatlarni bilish. GZdan jabrlangan Huquqiy

²⁴ [Idoralararo GZ holatlarini boshqarish bo'yicha ko'rsatmalar](#), UNHCR/UNICEF/UNFPA/IRC/IMC, 2017

yordam mavjudligi to'g'risidagi ma'lumotlar mahalliy yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali ma'lum bo'lishi kerak;

- ▶ **Vaqt oralig'i:** Huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayder ishni qurish uchun zarur ma'lumotlarni to'plash, yo'llar va yechimlar hamda mumkin bo'lgan natijalarni aniqlash uchun zarur bo'lgan muddatni aniqlay olishi kerak. Jabrlanganlar barcha variantlar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak, ammo ular noqulay bo'lsa ham, ishni qanday davom ettirish to'g'risida xabardor qaror qabul qilishlari mumkin.

Huquqiy yordam ko'rsatuvchilarga asosiy xabarlar:

- ▶ Sog'liqni saqlash, psixologik-ijtimoiy yordam, boshpana va nooziq-ovqat tovarlari (masalan, kiyim-kechak), IT vositalari (masalan, ishonch telefonlari yoki mobil ilovalar) kabi mahalliy xizmatlarni, shuningdek, masjidlar/cherkovlar, ayollar guruhlari, mahallalar kabi jamoalar tomonidan taqdim etiladigan xizmatlarni aniqlash yoki nogironlarga xizmat ko'rsatish tashkilotlari²⁵. Barcha variantlarni qulay saqlang va ularni muntazam yangilab turing.
- ▶ Mavjud xizmatlar haqida aniq, dolzarb ma'lumotlarni taqdim eting, masalan, qo'shimcha e'tibor va qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan jabrlanganlarni qo'llab-quvvatlaydigan bolalarni himoya qilish yoki ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassis. Jabrlangan shaxs yo'q desa, majburlamang;
- ▶ Faqat tegishli savollarni bering, diqqat bilan tinglang va hukm qilmang;
- ▶ GZdan jabrlanganlarni faol ravishda aniqlamang yoki qidirmang.
- ▶ Ehtiyojmand odamlarga jinsi, jinsiy aloqasidan qat'i nazar, kamsitmasdan yordam ko'rsatish; oilaviy ahvol, nogironlik holati, yoshi, etnik kelib chiqishi/irqi/dini, zo'ravonlik sodir etgan shaxs va voqea holatlari.
- ▶ Quyidagi tamoyillarga amal qiling:
 - ▶ **Hurmat:** barcha harakatlaringiz jabrlanganning tanlovi, istaklari, huquqlari va qadr-qimmatini hurmat qilish asosida amalga oshiriladi;
 - ▶ **Xavfsizlik:** jabrlanganning xavfsizligi birinchi o'rinda turadi;
 - ▶ **Maxfiylik**²⁶: mutlaq zaruratsiz ish bilan bog'liq hech qanday ma'lumotni hech kimga bermaslikni anglatadi;
 - ▶ **Kamsitmaslik:** yordamga muhtoj bo'lgan har bir kishiga teng va adolatli munosabatni ta'minlash;
 - ▶ Agar sog'liqni saqlash xizmatlari mavjud bo'lsa, har doim mavjud bo'lgan narsalar haqida va kerakli muddatlarda **ma'lumot bering**. Masalan, ta'sir qilishdan keyingi profilaktika (TKP to'plamlari) 72 soat ichida qo'llanilsa, mumkin bo'lgan ta'sirdan keyin OIV yuqish

²⁵ GZ yoki OZ kichik jamoalarda foydalanish uchun «mashhur bo'lmagan» atamalar bo'lishi mumkinligi va GZ asosan ayollar va qizlarga ta'sir qilganligi sababli, mahalliy provayderlar «yolg'iz ona» yoki «oilaviy xizmatlar» va hokazo atamalariga ko'proq javob berishlari mumkin.

²⁶ Sud jarayonining maxfiyligi Jinoyat-protsessual kodeksi bilan kafolatlanadi

ehtimolini kamaytirishi mumkin. Favqulodda kontratsepsiya («ertalab tabletka» deb ataladigan) himoyalanmagan jinsiy aloqadan keyin 120 soatgacha ishlaydi. Bilganlaringizni baham ko'ring va nimalarni bilmasligingizni tushuntiring. Jabrlangan shaxs xizmatlarga kirishni xohlaydimi yoki yo'qligini hal qilsin²⁷.

- ▶ Imkoniyati bo'lsa, nogironligi bo'lgan shaxslarga ularning qaramog'idagi shaxs ishtirokisiz siz bilan muloqot qilish imkoniyatini yarating; barcha jabrlanganlarni faol tinglang va qo'llab-quvvatlashga intiling;
- ▶ Har qanday shaxs GZdan jabrlangan yoki jinoyatchi bo'lishi mumkin, jumladan, turmush o'rtog'i, yaqin hamkori, oila a'zosi, g'amxo'rlik qiluvchi, qaynona-qaynota, notanish ota-ona yoki jinsiy harakatga pul yoki tovarlarni almashtirayotgan shaxs²⁸.

GZdan jabrlangan bilan amaliy muloqot qilish bosqichlari: tayyorgarlik, voqea joyini belgilash, intervyu, tavsiyalar

Tayyorgarlik:

- ▶ Sizning shahringizda ayollar uchun inqiroz markazi yoki zo'ravonlikdan jabrlangan ayollar uchun ishonch telefoni mavjudligini bilib oling. Mahalliy tez yordam raqamlari va ishonch telefonlari ishlayotganligiga ishonch hosil qiling (masalan, tez yordam xizmatlari 112; Ichki ishlar vazirligining ayollarga nisbatan zo'ravonlik bo'yicha ishonch telefoni 1259; Respublika zo'ravonlik qurbonlarini rehabilitatsiya qilish va moslashtirish markazining ishonch telefoni 1146; Qiyin vaziyatdagi ayollarning moslashuvi uchun Rehabilitatsiya markazi 1169);
- ▶ Tegishli hollarda, mahalliy turli xil xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, xususan, sog'liqni saqlash va sud-tibbiyot ekspertlari hamda mahalliy hamjamiyat haqida juda yaxshi ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar bilan birgalikda GZ cho'ntak qo'llanmasi ma'lumot varag'i (5-bet) asosida yashash joyingiz uchun kichik yo'naltirish yo'llarini ishlab chiqing. va 6). Dalillarni ta'minlash uchun yuridik yordam ko'rsatuvchi provayderlar boshqa xizmat ko'rsatuvchi provayderlar va jismoniy shaxslar bilan birgalikda turar joy va tijorat binolari va/ yoki transport vositalaridan tibbiy ma'lumotlar, sud-tibbiy ekspertiza

²⁷ Ta'sir qilishdan keyingi profilaktika (PEP) to'plamlari zo'rashdan jabrlanganlar uchun mavjud bo'lishi kerak. Provayderlar PEP to'plamlarini qo'llash mumkin bo'lgan joylarni, ob'ektning ish soatlarini va PEP ma'muriyati bo'yicha aloqador shaxsni aniqlay olishlari kerak.

²⁸ Jinsiy xizmatchi zo'rlanishi yoki GZning boshqa shakllariga duchor bo'lishi mumkin emas degan keng tarqalgan fikr mavjud. Bu yerda asosiy masala - muayyan harakatlarni amalga oshirish uchun rozilik yoki uning yetishmasligi.

yoki videokuzatuv tasvirlarini olishlari kerak²⁹. Ular, shuningdek, imzolangan guvohlarning bayonotlarini olishda yordamga muhtoj bo'ladilar, masalan o'tkinchilar, guvohlar, qo'shnilar va boshqalardan. Dalillarni o'z vaqtida to'plashni ta'minlash uchun mahalliy hamkorlar va jamoatchilik bilan keng ko'lamli hamkorlik qilish muhim;

- ▶ Mahalliy provayderlar bilan maslahatlashish:
 - ▶ oilaviy zo'ravonlik holatining o'ziga xos xususiyatlari, zo'ravonlik bilan bog'liq jarohatlar va uning hayoti va qarorlariga ta'siri haqida;
 - ▶ shahringizdagi ehtimoliy xavflar va yordam xizmatlari (masalan, zo'ravonlikdan jabrlanganlar uchun boshpana³⁰, psixologik va huquqiy yordam, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash);
 - ▶ mahalliy propiskasiz ayollar, migrant ayollar, bolali yoki nogiron ayollar, OIV bilan yashovchi ayollar va boshqa zaif toifadagi ayollar uchun yordam xizmatlari mavjudligi haqida.

Sahnani sozlash

Agar GZ hodisasi sizga oshkor etilsa:

Boshqa birov tomonidan (ya'ni zo'ravonlikga uchragan shaxs tomonidan emas): jabrlanuvchiga mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday xizmatlar va yordam haqida dolzarb va aniq ma'lumotlarni taqdim eting. Shaxsni ushbu ma'lumotni jabrlanuvchi bilan xavfsiz va maxfiy ravishda baham ko'rishga undashing.

- ▶ **Jabrlanuvchi tomonidan:**
 - ▶ O'zingizni tanishtiring. Ularga qanday yordam taklif qilishingiz mumkinligini va GZdan jabrlanganlar uchun yuridik yordam bepul ekanligini ayting. Hurmat, xavfsizlik, maxfiylik va kamsitmaslik tamoyillarini va ularga rioya qilish majburiyatingizni tasdiqlang. Vizitkangizni taklif qiling. Dalillarni to'plash va ishni sudga topshirishning kutilayotgan muddatlari;
 - ▶ Jabrlangan shaxsni mahalliy darajada mavjud bo'lgan GZ xizmatlari haqida xabardor qiling va agar jabrlanuvchi ruxsat bergan bo'lsa, murojaat qiling. Mavjud manbalar va xizmatlar, jumladan, cherkov/masjid va mahalliy hamjamiyat tomonidan taqdim etilganlar haqida batafsil ma'lumot bering. Agar kerak bo'lsa, jabrlanuvchiga PEP to'plamlari va favqulodda kontratsepsiya xizmatlari mavjudligi haqida xabar bering. Ularga qanday kirish mumkinligi, ish soatlari, aloqada bo'lgan shaxslar, xavfsiz transport imkoniyatlari va boshqalar haqida ma'lumot bering³¹;

²⁹ Ko'pgina haydovchilarning mashinalarida boshqaruv paneli kameralari o'rnatilgan, shuning uchun juda yaxshi mahalliy bilimga ega, ya'ni mahalliy odamlarning haydash va to'xtash odatlarini biladigan kishilar ham yo'llarga kiritilishi kerak.

³⁰ Agar GZ boshpanasi mavjud bo'lsa, transport imkoniyatlarini mahalliy provayderlar bilan muhokama qiling

³¹ Ushbu ma'lumotni jabrlanuvchiga topshirish uchun chop etish foydali bo'ladi, shunda ular tegishli xizmatlarga o'zlari murojaat qilishadi. Batafsil bosqichlar 9-ildavda muhokama qilinadi.

- ▶ Agar jabrlanuvchi xizmatlar bilan bog'lanishni istamasa: ularning istaklarini hurmat qiling. Ular o'z fikrini o'zgartirishi va keyinroq yordam so'rashi mumkinligini tushuntiring, lekin ularni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlar haqida ogohlantiring³². Agar xizmatlar vaqtinchalik, mobil yoki cheklangan vaqt uchun mavjud bo'lsa, ushbu xizmatlar qachon to'xtatilishi haqida ma'lumot bering;
- ▶ Jabrlanuvchini ogohlantiring, agar huquqni muhofaza qiluvchi organlar jinoyat sodir etilganligini tasdiqlovchi yetarli dalillarga ega bo'lsa (masalan, zo'rlash, badanga og'ir shikast yetkazish, bola bilan jinsiy aloqa), ular ishni tekshiradilar va tergov organlariga xabar beradilar, zo'ravonlikga uchragan shaxs ayblov e'lon qilishni xohlamasa ham. Ba'zi xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, masalan, shifokorlar ham jinoyat haqida huquqni muhofaza qiluvchi organlariga xabar berishlari shart.
- ▶ **Bajaring:**
 - ▶ Vaziyatni baholang: birinchi navbatda. Huquqiy yordam olishdan oldin jabrlanuvchiga tibbiy yordam kerak bo'lishi mumkin (masalan, PEP to'plami, shoshilinch xizmatlar yoki ularning muntazam dori-darmonlari). Jabrlangan bolani parvarish qilish tartibi haqida so'rang³³;
 - ▶ Amaliy yordam ko'rsating, masalan, suv, o'tirish uchun shaxsiy joy, ro'molcha va hokazolarni taklif qiling.
 - ▶ Iloji boricha ko'proq tafsilotlarni baham ko'rish jinoyatchini javobgarlikka tortishga yordam berishini tushuntiring;
 - ▶ Zo'rlash, zo'rlashga urinish yoki tanaga shikast yetkazish sodir bo'lgan taqdirda, jabrlanuvchiga yuvmaslikni, tirnoqlarini artmaslikni, kiyimni almashtirmaslikni va (keyinchalik) hujum paytida kiygan kiyimlarini saqlashni ayting. Agar jabrlanuvchi va/ yoki hujumchi hujum paytida qonagan bo'lsa, ularga hujum joyini tozalamasliklarini ayting (agar iloji bo'lsa). Bu sud-tibbiy dalillarni ta'minlash uchun juda muhim;
 - ▶ Agar jabrlanuvchiga kimdir hamroh bo'lsa, jabrlangan bilan o'sha odamning ko'z o'ngida boshidan kechirganlari haqida gaplashishni xavfsiz deb o'ylamang. Vaziyatni baholang va jabrlanganni alohida gaplashishga taklif qiling (masalan, agar mos xona bo'lmasa, tashqarida), agar jabrlanuvchi boshqacha qaror qilmasa. Shuni yodda tutingki, voyaga yetmaganlar «mas'uliyatli kattalar» bilan birga bo'lishi kerak bo'lsa ham, ya'ni ular ota-ona yoki vasiy bo'lishi shart emas;

³² Zo'rlash, zo'rlashga urinish yoki GZ (terining sinishi va tana suyuqliklarining almashinuvi bilan yakunlangan har qanday hujum), favqulodda kontratsepsiya va/yoki PEP to'plamini qo'llash va/yoki antibiotiklar bilan kiyinish istalmagan homiladorlik, STI, OIV yoki boshqa infeksiyaning oldini olishi mumkin.

³³ Bolali ayollar, ayniqsa yolg'iz onalar, o'zlarini birinchi o'ringa qo'yishlari dargumon va hatto tajovuzga uchragan bo'lsalar ham, ular o'z farzandlari haqida qayg'uradilar. Agar jabrlangan kishi o'z farzandlariga shoshilsa, sizda bir-biringizning aloqa ma'lumotlariga ega ekanligingizga ishonch hosil qiling.

- ▶ Til to'sig'i bo'lsa, jabrlanuvchidan tarjima qilish uchun o'zini qulay his qiladigan kishini tanlashini so'rang yoki veb-tarjimonlardan foydalaning;
- ▶ Jabrlanuvchiga ular bilan sodir bo'lgan voqea ularning aybi emasligiga ishonch hosil qiling.
- ▶ **Yo'l qo'ymang:**
 - ▶ jabrlanuvchiga e'tibor bermaslik;
 - ▶ jabrlanuvchiga kuch bilan yordam berish; agar ular haddan tashqari hayratda bo'lsa yoki juda shikastlangan bo'lsa yoki bolalari tufayli shoshilib qochish kerak bo'lsa, ularga tashrif qog'ozingizni bering va xizmatlaringiz bepul ekanligini ayting;
 - ▶ haddan tashqari munosabatda bo'lish - siz xotirjamlikni saqlashingiz kerak;
 - ▶ [erkak advokatlar uchun amal qiladi]: agar jabrlangan ayol advokat so'rasa, xafa bo'lish;
 - ▶ dastlabki uchrashuvda jabrlanuvchi ishning barcha tafsilotlari bilan bo'lishish uchun bosim o'tkazish, lekin agar ular o'z ishini davom ettirishni va jinoyatchini javobgarlikka tortishni istasa, darhol barcha noqulay tafsilotlarga kirishi kerakligini ogohlantirish. Bu sud-tibbiy ekspertiza va jabrlanuvchilarning tibbiy yozuvlariga kirishni ta'minlashni o'z ichiga oladi;
 - ▶ shaxsning tajribasi va boshqa odam bilan sodir bo'lgan voqea o'rtasida taqqoslash;
 - ▶ ishni "katta ish emas" yoki ahamiyatsiz deb rad etish. Eng muhimi, jabrlangan odam o'z tajribasiga qanday munosabatda bo'lishi;
 - ▶ jabrlanuvchiga shubha qilish yoki unga qarshi chiqish;
 - ▶ bajarolmaydigan va'dalarni berish.
- ▶ **Nima deyishga misollar:**
 - ▶ Ba'zi savollar g'ayrioddiy tuyulishi mumkin, ba'zilari esa his-tuyg'ularni uyg'otishi mumkin. Jinoyatchini javobgarlikka tortishingizga yordam berishim uchun men ulardan voqea haqidagi tajribangizni tushunishlarini so'rashim kerak.
 - ▶ Ba'zida gapingizni bo'lishim yoki ikki marta nimadir so'rashim mumkin. Sizga qanday yordam berishimni tushunishim uchun imkon qadar ko'proq tafsilotlar kerak.
 - ▶ Bo'lib o'tgan voqea sizning aybingiz emas.
 - ▶ Men bir oz eslatma olaman va/yoki suhbatimizni yozib olaman. Siz bunga rozimisiz? Bu menga dalillarni to'plash va sizning ishingizni yaratishga yordam beradi.
 - ▶ Men bilan baham ko'rayotgan narsangiz maxfiydir. Men sizning ishingizning ba'zi tafsilotlarini ushbu ish bilan bog'liq odamlar bilan baham ko'rishim mumkin - masalan, sud-tibbiyot eksperti yoki shifokor.
 - ▶ Siz hozir juda og'riyotganga o'xshaysiz, sog'liqni saqlash klinikasiga borishni xohlaysizmi?
 - ▶ Bu joy siz uchun yaxshimi? O'zingizni yaxshi his qiladigan boshqa joy bormi?

- ▶ Bu yerda suhbatlashish o'zingizni qulay his qilyapsizmi? Yoki tashqariga chiqishimizni xohlaysizmi?
- ▶ Suv istaysizmi? Iltimos, joyingizga o'tiring.
- ▶ Nima bo'ldi, boshidan aytib bera olasizmi?
- ▶ Bilaman, nima bo'lganligi haqida gapirish qiyin bo'ladi, lekin men qanchalik ko'p ma'lumotga ega bo'lsam, sizga shunchalik ko'p yordam bera olaman.

Intervyu

GZ jinoyatlari bo'yicha dalillarni to'plashda jabrlanuvchiga xabar qilingan jinoyatning faktlari va holatlarini aniqlash maqsadida hissiy va madaniy sabablarga ko'ra javob berish qiyin bo'lishi mumkin bo'lgan savollarni berish kerak. Shikastli hodisalardan jabrlanganlar bilan suhbatda turli xil savollarning kombinatsiyasi qo'llaniladi:

- ▶ **ochiq-oydin:** masalan. «Menga o'sha oqshom haqida gapirib bering ...» yoki «Qaerdan boshlashni xohlaysiz?».
- ▶ **yopiq** (yoki Ha/Yo'q savollari): masalan. «O'sha kecha Mariyani ko'rdingizmi?» «Sizga hujum qilgan shaxsni taniysizmi?».
- ▶ **Yetakchi savollar berish**³⁴: masalan, «Demak, jinoyatchi baland bo'yli, sochlari qora va qo'shni uyda yashaydi?» «Bu sizning qo'shningiz edi, to'g'rimi?»
- ▶ **ritorik:** masalan, «Jinoyat bo'lmasa, yaxshi bo'lardi-da?»
- ▶ **tekshirish:** masalan, «Siz menga uyingiz yonida bir odamni ko'rganingizni aytdingiz. Uni menga tasvirlab bera olasizmi? Uning sochlari qora edimi? — Mariyaning gapiga izoh bera olasizmi?»
- ▶ **aniqlashtirish:** masalan, «Bu bilan nima demoqchisiz?» «Bu haqda batafsilroq gapirib bera olasizmi?»

Eslatma: «Nima uchun» (masalan, «Nima uchun u yerga borgansiz?» «Nega bu ko'ylakni kiygan edingiz?» «Nega bunchalik ko'p bo'yandingiz?») bilan boshlanadigan tanqidiy savollardan har doim qochish kerak, chunki ular bu holatga reviktimizatsiyaga olib keladi.

Savolning turi ham, uni berish usuli ham muhim. Ovoz ohangi, intonatsiya, imo-ishoralar va yuz ifodasi muhim ahamiyatga ega, chunki jabrlangan odam ularni o'z harakatlarida, nima kiyganida yoki eslay olmasligida ayblash deb qabul qilishi mumkin. Jabrlanuvchi bilan suhbatda TMEYni qo'llash ularga travmatik voqea haqidagi xotiralarni tiklashga yordam berish va dalillarni to'plashda juda muhimdir.

³⁴ GZdan jabrlangan shaxs bilan suhbatda yetakchi savollar tavsiya QILINMAYDI, biroq advokat, agar shunda savollar sudda yoki huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan suhbat chog'ida foydalanilganda, ularni tanib olishi va ular bo'yicha tegishli harakat qilishi kerak.

► **Bajaring:**

- millati, dini, ijtimoiy mavqei yoki voqea sodir bo'lgan sharoitdan qat'i nazar, barcha jabrlanuvchilarga hurmat ko'rsatish;
- jabrlanuvchiga gaplashishi va savollar berishi uchun yetarli joy berish;
- sukunatni hurmat qilish;
- terminologiyani sodda tutish, uni dolzarb tutish, faktlarga asoslang (masalan, voqea vaqti va joyi, jinoyatchining har qanday tafsilotlari va boshqalar);
- Oddiy tildan foydalanish va agar kerak bo'lsa, uni jabrlanuvchilar darajasiga moslash. Jabrlangan odam ma'lumotni to'liq tushunganligiga ishonch hosil qilish; agar kerak bo'lsa, tasdiqlashni so'rash;
- Suhbatning maxfiyligini ta'minlash: jabrlangan odam bilan yakka tartibda suhbatlashish³⁵. Iloji bo'lsa, suhbat xonasini qulflang;
- kodli so'z bo'yicha kelishib oling, ayniqsa jinoyatchi ma'lum shaxs bo'lsa;
- diqqatbilantirang: chalg'itadigan narsalarni yo'qqiling (masalan, suhbat davomida qo'ng'iroqlarni qabul qilmang), lekin agar ular o'z ishini davom ettirishni xohlasalar, siz eslatma olishingiz va/ yoki suhbatni yozib olishingiz kerakligini tushuntiring;
- yuridik vakillik shaklini va/ yoki tegishli hollarda imzolash uchun ishonchnoma blankasini ko'rsating;
- jismoniy va jinsiy zo'ravonlik holatlarida, jabrlangan odamdan bu haqda gapirishni so'ramasdan, jarohatlangan joylarni ko'rsatishga undash uchun «Zo'rovonlik munosabati xaritasi shaklidan foydalaning (pastga qarang);
- jabrlanuvchining yuz ifodalari va tana tiliga rioya qiling, masalan, qimirlatish, ko'z yoshlari, titroq, duduqlanish, ortiqcha terlash, nafas olish. Agar kerak bo'lsa, suhbatni to'xtatib va bir stakan suv yoki bir piyola choy taklif qiling;
- Jabrlangan odam bilan tushunishingizni tasdiqlang, ularning hikoyasini ularga qaytaring.

► **Yo'l qo'ymang:**

- **Har qanday holatda zo'ravonlikga uchragan shaxsni ayblashdan QOCHING** – ya'ni jabrlanuvchining kiyimi, bo'yanishi, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, ma'lum bir vaqtda ma'lum bir hududda yurish haqida gapirmaslik;
- Agar juda zarur bo'lmasa, to'xtatish;
- jabrlanuvchini shoshirish yoki sabrsizlikni ko'rsatish;
- oldindan kelishilgan suhbat vaqtini qisqartirish. Favqulodda vaziyat tufayli suhbatni qisqartirishingiz kerak bo'lsa, zo'ravonlikga uchragan shaxs sizning aloqa ma'lumotlaringizga ega ekanligiga

³⁵ Ba'zi favqulodda vaziyatlarda jabrlanuvchi erkin gaplashishi mumkin bo'lgan yagona joy ayollar hojatxonasi bo'lishi mumkin. Qanchalik g'alati yoki nomaqbul tuyulmasin, jabrlanuvchi bilan suhbatlashish uchun ushbu imkoniyatdan foydalaning.

ishonch hosil qilish va sizda ularniki borligiga amin bo'lish, Iloji bo'lsa, darhol uchasuv haqida kelishib olish;

- ▶ noto'g'ri tushunilishi mumkin bo'lgan signallar, iboralar yoki harakatlardan foydalanish, masalan, hushtak chalish yoki sabrsizlik ko'rsatish, yoki bo'rttirilgan imo-ishoralar yoki yuz ifodalari (masalan, ko'tarilgan qoshlar, qoshlarini chimirish, jirkanish va h.k.).
- ▶ **Nima deyish kerakligi misollari³⁶:**
 - ▶ Qayerdan boshlamoqchisiz?
 - ▶ Menga o'sha kuni/kechqurun nima bo'lganini aytib bering.
 - ▶ Bu sodir bo'lganda, sizning his-tuyg'ularingiz va fikrlaringiz qanday edi?
 - ▶ Qachon sodir bo'lganligi haqida ko'proq ma'lumot bera olasizmi ...?
 - ▶ Tajribangiz haqida nimani eslay olasiz?
 - ▶ Hujumdan oldin/hujum paytida/keyin nima bo'lganligi haqida menga nima ayta olasiz?
 - ▶ Agar biror narsa bo'lsa, tadbir davomida nimani eshitganingizni eslaysizmi?
 - ▶ Ba'zan biz kiygan kiyimlaringizdan qimmatli dalillarni olishimiz mumkin, hatto siz ularni kir yuvgan bo'lsangiz ham. Kiygan kiyimlaringizni yuvmang yoki tashlamang. Hujum paytida kiygan kiyimlaringizni dalil sifatida yig'moqchimiz. Bu narsalarni siz uchun qulay vaqtda va joydan olib keta olamizmi?
 - ▶ Hujum paytida nima ichgan yoki yeganingizni ayta olasizmi? Biz sizning xavfsizligingiz va siz bilan nima sodir bo'lganligi haqida qayg'uramiz, ya'ni sizning ichimligingiz oshmaganligini aniqlamoqchimiz. Bu bizga jinoyat elementini aniqlashga yordam beradi va hujum paytida nima sodir bo'lganini yaxshiroq tasavvur qilishga va sizga qo'shimcha yordam beradi.
 - ▶ Siz gumonlanuvchini bilasizmi? Siz ularni oldin ko'rganmisiz?
 - ▶ Sizni shu vaqtda/kunga nima olib kelganligi haqida menga nima deya olasiz?
 - ▶ Siz ... (xonada, mashinada, uyda va hokazo) bo'lgan vaqtingizda nima sodir bo'lganini tasvirlay olasizmi?
 - ▶ Voqea paytida nima qilganingizni yoki aytganingizni eslay olasizmi? Hujum qilgan shaxsga yo'q dedingizmi? Agar shunday qilgan bo'lsangiz, hujum qilgan shaxs qanday munosabatda bo'ldi?
 - ▶ Gumonlanuvchi sizning so'zlaringiz yoki harakatlaringizga qanday javob berdi? Bun siz o'zingizni qanday his qilganingizni eslaysizmi?

³⁶ Muvaffaqiyatli travmadan xabardor qilingan jabrlanuvchi bilan suhbatdan moslashtirilgan

- ▶ Siz... qachon biror narsani hidlaganingizni/eshitishingizni/sezganingizni/tatib ko'rganingizni/ko'rganingizni eslaysizmi? Bu haqda ko'proq gapirib bering.
- ▶ Hodisa paytida o'zingizni jismonan nima qilishga qodir ekanligingizni his qildingiz?
- ▶ Xavf ostida ekanligingizni anglaganingizda, xayolingizda nimalar kechayotgan edi?
- ▶ Hodisa paytida nimalarni eslaganingiz haqida nima deya olasiz?
- ▶ Bugun bu voqeani aytib berishingizga biror narsa sabab bo'ldimi? [agar jabrlangan odam bu haqda darhol xabar bermagan bo'lsa, bu savolni bering]
- ▶ Voqea sodir bo'lganidan keyin siz ishongan odam bormidi? Ularga aytganingizda, nimani o'yladingiz va nimani his qildingiz?
- ▶ Sizni va gumonlanuvchini birga ko'rgan yoki voqeani ko'rgan odamlar yoki guvohlar haqida aytib bera olasizmi?
- ▶ Hodisadan keyin sizni ko'rgan odamlar yoki guvohlar haqida gapirib bera olasizmi?
- ▶ Siz o'sha joyda kim bo'lganini aniqlay olasizmi?
- ▶ Hujumdan keyin tashqi ko'rinishingiz yoki xatti-harakatlaringizdagi o'zgarishlarni (qo'zg'aluvchan/qayg'uli/g'azablangan) sezgan har qanday do'stlar/hamkasblar/sinfdo'stlar/qo'shnilar haqida men bilan ma'lumot almasha olasizmi?
- ▶ Bu odam o'tmishda sizga shunday qilganmi?
- ▶ Ayta olasizmi, bu holat oldingi konsensual jinsiy harakatlardan qanday farq qiladi?
- ▶ Afsonalar va stereotiplarni yo'q qiling. Misollar³⁷:

Afsonalar	Haqiqat
GZ/tazyiq/zo'ravonlik katta muammo emas: → Bu feministlarning ixtirosi → Ayollar ta'sirlarni bo'rttirib ko'rsatishadi → U zo'rlanganga o'xshamaydi	→ Bu inson huquqlarining buzilishidir. → Bu turli milliy, viloyat, hududiy va/yoki shahar qonunchiligining buzilishidir.
Bu «deviant» yoki kam uchraydigan hodisa: → Bezori erkaklar buzuq, xunuk, jinsiy umidsizlikka uchragan bo'lishi kerak - oddiy yigitlar emas; → Bu faqat erkaklar ustunlik qiladigan sohalarda ayollar bilan sodir bo'ladi; → Zo'ravonlik faqat disfunktsiyali oilalarda sodir bo'ladi;	→ Jinsiy zo'ravonlik keng tarqalgan muammodir. → Har kim jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lishi mumkin; ammo zaif guruhlar (masalan, ayollar, nogironlar) ko'proq nishonga olinadi. → Ko'chada ta'qib qilish jinsiy aloqa, irqchilik, transfobik, gomofobik bo'lishi mumkin

³⁷ Manba: [GBV Learning Network](#)

Afsonalar	Haqiqat
Bu jinslar o'rtasidagi «normal» xatti-harakatlar: → Bu begunoh noz-karashma/jinsiy joziba → Ayollar o'ta sezgir → Ayollar zo'ravonlikni qo'zg'atadilar	→ Bu uchrashish yoki sevgi yoki romantik jozibaning bir qismi emas. → Ko'pincha boshqa shaxs ustidan hokimiyatni ifodalash uchun ishlatiladi. → Bu diskriminatsiya.
U buni qilmoqchi emas edi: → U ko'ngilxushlik qildi/ichdi va o'zini olib ketdi → U yaxshi yigit / mening do'stim / hamkasbim	→ Jinsiy zo'ravonlik/taz'iy qasddan qilingan xatti-harakatlardir. → Ko'pincha, u zararli yo'llar bilan muhitda (maktab, ish, ko'cha) jinsi, irqi, yoshi yoki sinf ierarxiyasini qayta tasdiqlaydi.
Jinsiy zo'ravonlikni to'xtatish/xabar berish oson: → Ayollar osonlik bilan hisobot berishadi → Ayollar hisobot berish orqali osongina ustunlikka erishadilar → U og'zaki norozilik bildirishi mumkin → Agar xohlasa, u zararni oldini oladi	→ Ayollarning ovozini o'chirish yoki ularni ta'qib qilishni kamaytirish, e'tiborsiz qoldirish yoki ularga «chidab qo'yish»ga olib kelishi haqida xabar berishda ko'plab to'siqlar mavjud. Bu to'siqlardan biri jabrlanuvchilarni sharmanda qilish va ularni zo'ravonlikka toqat qilishga majburlash madaniyatidir. → Ba'zida hisobot berish jabrlanuvchilar uchun qo'shimcha muammolarni keltirib chiqaradi: masalan u hamkasblari, oilasi va/yoki hamjamiyat tomonidan chetlatilishi, ishonmasligi yoki "xabar beruvchi" bo'lgani uchun pul to'lashi mumkin.
→ Jinsiy zo'ravonlikka «reaksiyalar» haqiqiy muammodir → Natijalar siyosiy to'g'rilik → Oddiy munosabatlarni buzadi → Odamlarni zavqlanishdan to'xtatadi	→ Jinsiy zo'ravonlik salbiy oqibatlarga olib keladi (masalan, sog'lig'ining yomonlashishi, daromad olish qobiliyatining yo'qolishi). → Uning oqibatlari hech qachon ta'qib qilinayotgan odamni ayblamasligi kerak.
→ U buni so'radi → U erkaklar muhitida ishlashni tanladi → U sexy kiyim kiyadi	→ Har bir inson o'rganish, ishlash va kamsitishlarsiz sharoitlarda bo'lish huquqiga ega.

Havolalar:

► **Bajaring:**

- GZga ixtisoslashgan xizmatlar bo'lmasa ham, mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan barcha xizmatlar (masalan, uy-joy, biznes ochish va h.k.) va ular bilan bog'lanish mumkin bo'lgan soatlar, ayniqsa, hayot va o'lim holatlari bo'yicha favqulodda raqamlar haqida ma'lumot almashish;
- Agar siz jabrlanuvchining ishini o'z zimmangizga olishga qaror qilsangiz, aloqa ma'lumotlaringizni «B rejasi» bilan birga qoldiring - masalan favqulodda vaziyatda kimga murojaat qilish kerak;
- jabrlanuvchiga qolganga hozir hech qanday qaror qabul qilishlari shart emasligini, ular fikrini o'zgartirishi va kelajakda ushbu xizmatlardan foydalanishlari mumkinligini ayting. Agar vaqt oralig'i bo'lsa, ayniqsa sog'liq uchun favqulodda vaziyatlar uchun, uni eslatib o'ting;
- jabrlangan kishi yordam so'rab borishga ishonadigan kimdir, do'sti, oila a'zosi, qarovchi yoki boshqa birov bor-yo'qligini so'rang; ishonchli shaxs ish bo'yicha hayotiy dalillarni ham taqdim etishi va/ yoki guvoh bo'lishi mumkin;
- agar jabrlangan odam o'z telefonidan foydalana olmasa, o'z telefoningizni yoki aloqa moslamasini taklif qiling, agar o'zingizni xavfsiz his qilsangiz, jabrlanuvchiga ishonchli kishi bilan bog'lanish uchun;
- voqea tafsilotlari va jabrlanuvchining shaxsiy identifikatorlarini faqat ishda bevosita ishtirok etgan boshqa hamkasblar va xizmat ko'rsatuvchi provayderlar bilan bo'lishing.
- jabrlanuvchilar advokatlar bilan ular tushunadigan tilda yuridik vakillik shartnomasini imzolashlari kerak (5, 6, 7-ilovalarga qarang);
- Keyingi qadamlar va kutilgan muddatlarni tasdiqlang.

► **Bunday qilmang:**

- o'z mahoratingizni oshiring, yolg'on va'dalar bering yoki yolg'on ma'lumot bering
- kimdir yoki uning tajribasi haqida taxminlar qilish;
- har qanday sababga ko'ra kamsitish, jumladan yoshi, oilaviy ahvoli, nogironligi, dini, etnik kelib chiqishi, sinfi, jinsiy orientatsiyasi, jinsi, jinoyatchi(lar)ning shaxsi va boshqalar.
- GZni boshdan kechirgan odam va boshqa har qanday odam (masalan, jinoyatchi yoki uchinchi shaxs, masalan, oila a'zosi, jamoat qo'mitasi a'zosi, jamoat rahbari va boshqalar) o'rtasida tinchlik o'rnatishga, yarashtirishga yoki vaziyatni hal qilishga harakat qiling.

► **Nima deyishga misollar:**

- 'Ba'zi odamlar/tashkilotlar borki, ular sizga va/yoki oilangizga yordam bera oladi. Ular haqida bilishni xohlaysizmi?

- ▶ 'Bu yerda xizmat tafsilotlari, shu jumladan joylashuvi, xizmat ochiq vaqtlari, narxi (agar mavjud bo'lsa), transport imkoniyatlari va suhbatlashish mumkin bo'lgan shaxsning ismi.'
- ▶ 'Siz ishonadigan, yordam so'rab murojaat qilishingiz mumkin bo'lgan, ehtimol oila a'zolaringiz yoki do'stlaringiz bormi? Ayni paytda sizga kerak bo'lgan odamga qo'ng'iroq qilish uchun mening telefonimdan foydalanmoqchimisiz?
- ▶ «Hozir qaror qabul qilish uchun bosim o'tkazmang, lekin shuni yodda tutingki, shifokorga qanchalik tez murojaat qilsangiz, shuncha yaxshi bo'ladi.»

3 QISM

Sud jarayoni davomida gzdan
jabrlanganlar uchun xavfni baholash va
xavfsizlik choralarini ko'rish

HIMOYA ORDERI

Jabrlanganuvchilar himoya orderini talab qilganda, ular GZ (ko'pincha JSHZ/OZ shaklida) ularga qarshi sodir etilganligini bildiradilar. Bunday tartibni talab qilish GZni oshkor qilish bilan teng deb hisoblanishi mumkin. 2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunga muvofiq, himoya orderini olish uchun ariza berish GZ sodir etilganligini isbotlashning birinchi qadamidir. Xotin-qizlarni himoya qilish to'g'risidagi qonunning 3-moddasida himoya orderi tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchiga davlat himoyasini taqdim etuvchi, xotin-qizlarga tazyiq o'tkazayotgan yoki ularga nisbatan zo'ravonlik sodir etgan shaxsga yoxud bir guruh shaxslarga nisbatan ushbu Qonunda belgilangan ta'sir ko'rsatish choralari qo'llanilishiga sabab bo'ladigan hujjatdir. Himoya orderiga faqat GZdan jabrlangan ayollar va/yoki ularning vasiylari murojaat qilishlari mumkin³⁸, ya'ni, qonun voyaga yetmagan erkak - GZdan jabrlanganlarga nisbatan qo'llanilmaydi. Biroq, himoya orderlari bo'yicha statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ular erkaklarga ham berilgan.

Orderda GZdan jabrlangan va unga tazyiq va/yoki zo'ravonlik qilgan shaxsning bir manzilda qolishini taqiqlovchi ko'rsatma bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, order tajovuzkorning oila uyini tark etishini emas, balki jabrlanganning boshpanaga ko'chib o'tishini nazarda tutadi. Orderning maksimal muddati - 30 kun, bu boshpanadagi maksimal qolish vaqtiga to'g'ri keladi³⁹. Order sud qarori bilan 1 yilga uzaytirilishi mumkin.

Order chiqarilgunga qadar uni bergan organ/huquqni muhofaza qilish organi vakili jabrlangan va jinoyatchi bilan alohida o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishi kerak. Jinoyatchi himoya orderining nusxasini oladi va uni buzish oqibatlariga haqida xabardor qilinadi.

2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 4-moddasiga muvofiq, tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlangan shaxs quyidagi huquqlarga ega:

- ▶ o'ziga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik sodir etilganligi yoki ularni sodir etish tahdidi to'g'risidagi ariza bilan tegishli vakolatli organlarga hamda tashkilotlarga yoxud sudga murojaat etish;
- ▶ maxsus markazlarda, shuningdek bepul telefon liniyasi orqali tekin huquqiy maslahat, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik, tibbiy va boshqa yordam olish;
- ▶ ichki ishlar organlariga himoya orderi berish to'g'risidagi talab bilan murojaat qilish, himoya orderi shartlari buzilgan taqdirda esa, ularni bu haqda xabardor qilish;
- ▶ sodir etilgan tazyiq va zo'ravonlik natijasida o'ziga yetkazilgan moddiy zararining o'rnini qoplanishi hamda ma'naviy ziyon kompensatsiya qilinishi to'g'risidagi talab bilan sudga murojaat etish;

³⁸ Oila kodeksining 79-moddasida ota-onalar (ota-onalardan biri) bolaga nisbatan jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik qilganliklari aniqlansa, ota-onalik huquqidan mahrum etilishi mumkinligi belgilangan. Agar ikkala ota-ona ham ota-onalik huquqidan mahrum bo'lsa, bola vasiylikka olinadi.

³⁹ Nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan boshqariladigan boshpanalarda GZdan jabrlanganlar kerak bo'lganda qolishadi

- ▶ moddiy zararining o'rnini qoplash hamda ma'naviy ziyonni kompensatsiya qilish to'g'risidagi ariza bilan sudga murojaat etganda davlat boji to'lashdan ozod qilinganligi.

Sud jarayoni davomida GZdan jabrlanganlar uchun xavfni baholash va xavfsizlik choralari

Bir qator tadqiqotlar GZ xavfi yuqori bo'lgan shaxslarni aniqlashga qaratilgan. Jabrlangan va jinoyatchi o'rtasidagi eng keng tarqalgan xususiyat bu kuch va nazoratning nomutanosibligi. Biroq, GZni boshdan kechirganlar ham, jinoyatchilar ham alohida toifalarga kirmaydi. Ular har qanday yosh, millat, daromad darajasi yoki ta'lim darajasida bo'lishi mumkin. Har bir inson GZga duchor bo'lishi mumkinligini va GZ har qanday joyda sodir bo'lishi mumkinligini tushunish muhimdir: uyda, maktabda, universitetda, ish joyida, ko'chada, sportda va hokazo.

Xavf ostidagi shaxslar zaiflik darajasi:

- ▶ ketishni rejalashtirayotganlar yoki yaqinda haqoratli munosabatlarni tark etganlar
- ▶ ilgari yomon munosabatda bo'lganlar
- ▶ qashshoqlikda yashayotganlar
- ▶ ishsizlar
- ▶ jismoniy yoki ruhiy nogiron
- ▶ yolg'iz onalar, ayniqsa yaqinda beva qolgan yoki ajrashganlar
- ▶ oila va do'stlardan ijtimoiy jihatdan ajratilganlar, masalan ularning onalik yoki turmush o'rtog'i maqomi tufayli
- ▶ bolaligida zo'ravonlikka uchraganlar
- ▶ homilador, emizikli va kichik bolalari bor ayollar
- ▶ tazyiq qilinganlar

Jinoyatchining xavf omillari

Xavf omillari munosabatlarda zo'ravonlik ehtimoli oshishiga ishora qilishi mumkin, ammo odam faqat ma'lum xavf omillari mavjudligi sababli zo'ravonlikka duch kelmaydi. Quyidagi omillar odamning zo'ravonlikni tanlashi ehtimolini oshirishi mumkin:

- ▶ Spirtli ichimliklar yoki giyohvand moddalarni suiiste'mol qiladi
- ▶ Bolaligida zo'ravonlikka guvoh bo'lgan
- ▶ Bolaligida zo'ravonlikdan jabrlangan
- ▶ Sobiq sheriklarni suiiste'mol qilish
- ▶ Ishsiz yoki qisman band
- ▶ Uy hayvonlarini suiiste'mol qiladi

Xavfni o'zi baholash⁴⁰:

Quyidagi savollarga Ha/Yo'q deb javob bering. Qanchalik ko'p «Ha» deb javob bersa, xavf shunchalik katta bo'ladi. Eslatma: ko'pgina jamiyatlarda zo'ravonlikning normallashtirish darajasi yuqori. Quyida sanab o'tilgan xatti-harakatlarning aksariyati odatiy ko'rinishi mumkin, ammo qancha ko'p «HA» deb javob bersangiz, hujum qilish xavfi shunchalik yuqori bo'ladi.

Jinoyatchi shunday qiladi:

- ▶ Sizni haqorat qilish - sizni ismlar, tana a'zolari, hayvonlarning ismi bilan chaqiradimi?
- ▶ Jarohatlaringiz uchun sizni ayblaydimi?
- ▶ Sizni boshqaradimi?
- ▶ Dushmanmi yoki g'azablanganmi?
- ▶ Xafa bo'lib ko'rinyapsizmi?
- ▶ O'ta rashkchimi, sizni har qanday noxush xatti-harakatlarda ayblaydimi?
- ▶ Oldingi jiddiy zo'ravonlik hodisalarida ishtirok etganmisiz?
- ▶ O'ldirilgan uy hayvonlari?
- ▶ tahdid qilinganmi?
- ▶ O'z joniga qasd qilishga uringanmisiz?
- ▶ Qo'rqitish o'z joniga qasd qilishmi?
- ▶ Qurol yoki o'tkir narsalarga ruxsat bormi?
- ▶ Spirtli ichimliklar va/yoki giyohvand moddalarni iste'mol qiladimi?
- ▶ Zo'ravonlik yoki nazorat qiluvchi xatti-harakatlarni to'xtatish istagi yo'qmi?

Jismoniy suiiste'mollik reytingi shkalasi: Bu shkala ortib borayotgan xavfni ko'rsatadi, bunda «1» past xavfni va «9» eng yuqori xavfni anglatadi. Ushbu shkala bo'yicha 5 dan yuqori har qanday zo'ravonlik harakati yuqori xavf potentsialini ko'rsatadi.

1. Narsalarni uloqtirish, devorni mushtlash
2. O'zingizga narsalarni itarish, turtish, ushlash, uloqtirish
3. Ochiq qo'l bilan urish
4. Tepish, tishlash
5. Yopiq mushtlar bilan urish
6. Strangulyatsiyaga urinish
7. Kaltaklash, devorga yoki polga tirash, takroriy zarbalar
8. Qurol bilan tahdid qilish
9. Qurol bilan hujum qilish

Eslatma: bularning barchasi zo'ravonlikning «aniq» belgilaridir va bardosh berish qanchalik qiyin bo'lsa-da, ularni hujjatlashtirish «oson» - masalan suratga oling va videoga oling.

⁴⁰ Bu savollar varaqalar ko'rinishida chop etilishi va ayollar tez-tez bo'ladigan joylarda qoldirilishi mumkin, masalan. maktablar, ayollar hojatxonalari, go'zallik salonlari, ibodat joylari (masalan, masjidlarda - ayollar uchun bo'limlar). Agar shunday bo'lsa, ularning barchasida mahalliy advokatlar va boshqa xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, jumladan, favqulodda xizmatlarning aloqa ma'lumotlari borligiga ishonch hosil qiling.

5-rasm: zaiflik v xavf darajasi.

INCREASING RISK	ZAIFLIK	XAVF OMILLARI	XAVF TURI	XAVF DARAJASI
	1 PAST ZAIFLIK	Xavf omillariga PAST ta'sir qilish	Oldingi va hozirgi qurbonlik ehtimoli past	YUQORI
	2 YUQORI ZAIFLIK	Xavf omillariga PAST ta'sir qilish	Oldingi qurbonlik ehtimoli yuqori	O'RTA
	3 PAST ZAIFLIK	Xavf omillariga YUQORI ta'sir qilish	Hozirgi qurbonlikning yuqori ehtimoli	YUQORI
	4 YUQORI ZAIFLIK	Xavf omillariga YUQORI ta'sir qilish	Oldingi va hozirgi qurbonlikning yuqori ehtimoli	O'TA YUQORI

Manba: UNHCR

Huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayderlar xavf omillarini aniqlashlari kerak - ya'ni kim xavf ostida va qanday darajadagi aralashuv⁴¹ talab etiladi. Xavfni baholash yuqori xavf omillari nima ekanligini va ular har bir vaziyatda qanday qo'llanilishini va jabrlanganning xavfsizligini ta'minlash uchun nima qilish kerakligini tushunish uchun juda muhimdir.

Birlamchi'ni tarzda yodda tutish kerak bo'lgan boshqa fikrlar:

- ▶ manzilda yashovchi bolalar to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilishi kerak;
- ▶ jabrlangan(lar)ning va har qanday bolalarning bevosita xavfsizligini ta'minlash uchun qanday choralar ko'rganligingizni yozib oling;
- ▶ jabrlangan shaxs tajovuzga, jismoniy va/yoki jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lgan-bo'lmagani to'g'risida so'rashda, qaytadan qurbon bo'lmaslik uchun alohida sezgirlik va e'tibor talab etiladi;
- ▶ jabrlanganning xavf-xatarni idrok etishini hisobga olish (yuqoridagi jadvalga qarang);
- ▶ xavfni baholash murakkab va yolg'iz yuzaga keladigan xavflar soniga bog'liq EMAS.

ZO'RAVONLIK xavfini baholash shakli⁴²

IZOH: QIZIL RANGDA BERILGAN SAVOLLAR YUQORI XAVF OMILLARI. MUVOFIQ HOLATNI TEKSHIRING VA KENGAYTIRISH KERAK BO'LSA IZOH QO'SHING.

⁴¹ GZ cho'ntak yo'riqnomasi - yo'naltirish tizimi

⁴² Uydagi zo'ravonlik, ta'qib qilish va ta'qib qilish va nomusga asoslangan zo'ravonlik (DASH 2009-2024) Riskni aniqlash, baholash va boshqarish modeliga moslashtirilgan

No	Savol	Javob/Izohlar
1	Hozirgi voqea jarohatga olib keldimi?	Yo'q Ha: Qanday jarohat? Bu birinchi jarohatmi?
2	Siz juda qo'rqasizmi?	Yo'q Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi?
3	Nimadan qo'rqasiz?	Yana jarohat yoki zo'ravonlikdan qo'rqasizmi? Ha /yo'q Iltimos, nima deb o'ylayotganingizni ko'rsating (zo'rlovchi(lar)ning ismi? nima qilishi mumkin va kimga: ▶ O'ldirish: □ O'zini □ Bolalar □ Boshqa (ko'rsating) □ uy hayvonlari ▶ Quyidagilarga qo'shimcha jarohat yetkazish va zo'ravonlik qilish: □ O'zini □ Bolalar □ Boshqa (ko'rsating) □ uy hayvonlari ▶ Boshqa biror ishni bajarish (masalan, mulkka zarar yetkazish, jumladan, avtomobilingiz/ transport vositasini buzish)
4	Siz o'zingizni oilangiz/ do'stlaringizdan ajratilgan his qilyapsizmi, ya'ni (zo'rlovchi(lar)ning ismi.....) sizni do'stlaringiz/oilangiz/ boshqalar (masalan, shifokor) bilan ko'rishga to'sqinlik qilmoqchimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
5	Siz ruhiy tushkunlikni his qilyapsizmi yoki o'z joniga qasd qilish fikrlari bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

No	Savol	Javob/Izohlar
6	O'tgan yil ichida siz (zo'rlovchi(lar)ning ismi...)dan ajralganmisiz yoki ajralishga harakat qildingizmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? No:
7	Bolalar bilan aloqa qilish/ tashrif buyurish huquqlari bo'yicha ziddiyat bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
8	(.....) sizga doimiy ravishda SMS yozadi, qo'ng'iroq qiladi, bog'lanadi, kuzatib boradi, ta'qib qiladimi yoki sizni bezovta qiladimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi ⁴³ ? Yo'q
BOLALAR/QARAMOQDAGILAR (agar farzandlar/qaramoqdagilar bo'lmasa, keyingi bo'limga o'ting)		
9	Siz hozir homiladormisiz yoki oxirgi 18 oy ichida yaqinda farzandli bo'lganmisiz?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
10	Uyda bo'lmagan bolalar, o'gay bolalar bormi? Yoki uy xo'jaligida boshqa qaramog'idagilar (ya'ni, keksa qarindoshlar) bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
11	(.....) hech qachon bolalarga / qaramog'idagilarga zarar yetkazganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
12	(.....) hech qachon bolalarni / qaramog'idagilarni xafa qilish yoki o'ldirish bilan tahdid qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

⁴³ Nimani aniqlang va bu jabrlangan odamni qo'rqitish uchun ataylab qilinganiga ishonasizmi? Nima qilinayotganining konteksti va xatti-harakatini ko'rib chiqing.

No	Question	Answer/Comments
OILAVIY zo'ravonlik TARIXI		
13	Zo'ravonlik tez-tez sodir bo'ladimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
14	Zo'ravonlik yomonlashyaptimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
15	(.....) siz qilayotgan hamma narsani boshqarishga harakat qiladimi va/yoki ular haddan tashqari hasad qiladimi? (masalan, kimni ko'ryapsiz, nima kiyishingizni aytish, telefoningizni tekshirish?)	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
16	(.....) hech qachon sizga zarar yetkazish uchun qurol yoki narsalarni ishlatganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
17	(.....) sizni yoki boshqa birovni o'ldirish bilan tahdid qilganmi va siz ularga ishonganmisiz?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
18	(.....) hech qachon sizni bo'g'ishga/cho'ktirishga uringanmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
19	(....) sizni yomon his qiladigan yoki sizni yoki boshqa birovni xafa qiladigan jinsiy xarakterdagi narsalarni qiladimi yoki aytadimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
20	Sizga tahdid qilgan yoki siz qo'rqadigan boshqa odam bormi? (Ha bo'lsa, katta oilani ko'rib chiqing - faqat erkak bo'lishi shart emas).	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

No	Question	Answer/Comments
21	Bilasizmi (.....) boshqa birovni (masalan, bolalar/ aka-uka/keksalar/ qarindosh/begona) xafa qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
22	(.....) hech qachon hayvon yoki uy hayvoniga yomon munosabatda bo'lganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
JINOYATCHI		
23	Moliyaviy muammolar bormi? Masalan, siz (.....) pulga qarammisiz/ular yaqinda ishdan ayrildimi/ boshqa moliyaviy masalalar?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
24	O'tgan yili (.....) normal hayot kechirishda muammolarga olib keladigan giyohvand moddalar (retsept yoki boshqa), spirtli ichimliklar yoki ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolarga duch kelganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
25	(.....) hech qachon o'z joniga qasd qilishga uringanmi yoki tahdid qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
26	(.....) hech qachon sizni va/yoki bolalarni ko'rishi mumkin bo'lgan himoya orderini yoki boshqa sud qarorini va/yoki kelishuvni buzganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
27	Bilasizmi (.....) hech qachon politsiya bilan muammoga duch kelganmi yoki jinoyat tarixi bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Maishiy zo'ravonlik? GZ? Boshqa zo'ravonlik turlari? Yo'q
28	Bunga qo'shmoqchi bo'lgan yana bir narsa bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

Eslatma: Jabrlanganning zaif tomonlarini ko'rib chiqing - nogironlik, ruhiy salomatlik, alkohol/moddani suiiste'mol qilish VA suiiste'molchining kasbi/qiziqishlari, ya'ni bu ularga qurol-yarog'dan (ya'ni, sobiq harbiy, politsiya) noyob foydalanish imkoniyatini beradimi?

XULOSA: Qanchalik ko'p «HA» deb javob bersa, qolish xavfi shunchalik katta bo'ladi. Agar qizil rang bilan belgilangan barcha savollarga ijobiy javob berilsa, zo'ravnolikka uchrash xavfi katta.

Standart	Hozirgi dalillar jiddiy zarar yetkazish ehtimolini ko'rsatmaydi
O'rta	Jiddiy zarar yetkazish xavfini aniqlash mumkin bo'lgan ko'rsatkichlar mavjud. Huquqbuzar jiddiy zarar yetkazishi mumkin, ammo vaziyat o'zgarmasa, masalan, dori-darmonlarni qabul qilmaslik, turar joyni yo'qotish, munosabatlarni buzish, giyohvandlik yoki spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish holatlari bo'lmasa, buni qilish dargumon.
Yuqori	Jiddiy zarar yetkazish xavfini aniqlash mumkin bo'lgan ko'rsatkichlar mavjud. Potentsial hodisa har qanday vaqtda sodir bo'lishi mumkin va ta'siri jiddiy bo'ladi. Jiddiy zarar xavfi quyidagicha ta'riflanadi: "hayotga tahdid soladigan va/yoki travmatik bo'lgan va undan tiklanish, jismoniy yoki ruhiy jihatdan qiyin yoki imkonsiz bo'lishi kutilishi mumkin bo'lgan xavf" ⁴⁴ .

Ta'qib qilish va ta'qib qilish xavfini baholash⁴⁵.

Stalking - bu intruziv bo'lgan va zo'ravonlik yoki jiddiy tashvish yoki qayg'u qo'rquvini keltirib chiqaradigan istalmagan, qat'iy va obsesif xatti-harakatlarning namunasidir. Bu ishda yoki jamoat joyida sodir bo'lishi mumkin.

[DASH \(2009-2024\) Ta'qib qilish va ta'qib qilish xavfi bo'yicha savollar:](#)

No	Savol	Izohlar/Tafsilotlar
1	(.....) sizga doimiy ravishda SMS yozadi, qo'ng'iroq qiladi, bog'lanadi, kuzatib boradi, ta'qib qiladimi yoki sizni bezovta qiladimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q – So'rovnomani tugating
2	Siz juda qo'rqasizmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
3	Ilgari uydagi tazyiq va zo'ravonlik tarixi bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

⁴⁴ Qamoqxona va probatsiya xizmatlari tomonidan ishlab chiqilgan jinoyatchilarni baholash tizimi (OASys) asosida

⁴⁵ Ta'qib qilish «qiyinal» hisoblanadi, chunki politsiya ko'pincha «hali hech narsa bo'lmagan» deb da'vo qilishdan bosh tortadi. Kuzatilmagan ta'qib qilish GZning turli shakllariga va o'ta og'ir holatlarda o'limga olib kelishi mumkin. Shuning uchun suhbatni hujjatlashtirish hisobot berish va birlamchi yuridik yordam olish uchun juda muhimdir.

No	Savol	Izohlar/Tafsilotlar
4	(...) mulkni buzib tashlaganmi yoki vayron qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
5	(...) haftada uch martadan ko'proq oldindan ogohlantirmasdan kelganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
6	(...) sizga ergashyaptimi yoki yoningizda bemalol yuryaptimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
7	(...) jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlik bilan tahdid qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
8	Ta'qib boshlanganidan beri (...) biron-bir uchinchi shaxsni (ya'ni, oila, bolalar, do'stlar, qo'shnilar, hamkasblar) bezovta qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
9	Ta'qib qilish paytida (...) boshqa birovga zo'ravonlik qilganmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
10	(...) spirtli ichimliklarni/ giyohvand moddalarni suiiste'mol qilishmi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
11	(...) o'tmishda zo'ravonlik qilganmi? (Jismoniy va psixologik)	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
DASH (2009-2024) QO'SHIMCHA XAVF SAVOLLARI		
12	Sizga tahdid qilgan yoki siz qo'rqadigan boshqa odam bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? U kim? Yo'q
13	O'zingizga zarar yetkazish: hech qachon o'zingizga zarar yetkazishga harakat qilganmisiz?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

No	Savol	Izohlar/Tafsilotlar
14	Uy qamog'i va «uydagi politsiya»: sizni uyda ushlab turishadimi? Sizning xatti-harakatlaringiz nazorat qilinadimi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
15	Nikohga majburlashdan qo'rqish: sizning xohishingizga qarshi turmush qurishga majbur bo'lishdan xavotirdamisiz?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
16	Izolyatsiya - siz oilangiz va do'stlaringizdan ajratilganmisiz?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
17	Nikoh: siz ko'pxotinli nikohdamisiz? Agar shunday bo'lsa, bu sizning tanlovingizmi? Agar yo'q bo'lsa, kimning tanlovi edi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
18	Homiladorlik: siz homilador bo'lishga majburmisiz (masalan, ko'payish va o'g'il tug'ish uchun)?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
19	Ajralish yoki ajralish urinishlari (bolalar bilan aloqa qilish muammolari): siz munosabatlarni tark etishga harakat qilyapsizmi? Sizga bolalarni boshqa ko'rmaysiz, deb tahdid qiliniyaptimimi, masalan ajrashgandan keyin?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
20	Xafagarchilik / o'ldirish tahdidlari - sizni o'ldirish bilan tahdid qilishganmi? Yoki shikast yetkazish?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q
21	Bunga qo'shmoqchi bo'lgan yana bir narsa bormi?	Ha: Menga bu haqda ko'proq ma'lumot bera olasizmi? Yo'q

Bal: qancha ko'p «HA» deb javob bersa, xavf shunchalik yuqori bo'ladi. Xavf qanchalik yuqori bo'lsa, tezroq harakat talab etiladi.

GZdan jabrlangan qolganlar uchun favqulodda vaziyatlar rejasi

GZdan jabrlanganlar ko'pincha bunday rejalarni o'zlari ishlab chiqish uchun juda shikastlangan bo'lishi mumkin, shuning uchun huquqiy yordam ko'rsatuvchi provayderlar mahalliy xizmatlar (masalan, boshpana) va jabrlanganlarni qo'llab-quvvatlash tarmog'i (masalan, qarindoshlar, qo'shnilar, jamiyat va boshqalar) mavjudligiga asoslanib, ushbu rejani ishlab chiqishda yordam berishga tayyor bo'lishlari kerak. Iloji bo'lsa, jabrlanganning yaqin qarindoshlari, shu jumladan ota-onalari, tirik qolgan (uyda takroriy GZ bo'lgan taqdirda) o'z uyida boshpana izlashi mumkinligi haqida xabardor qilinishi kerak. Ba'zi konservativ hududlarda ota-onalar qizini qaytarib olish orqali uning hayotini saqlab qolishlari mumkinligi haqida «o'qitilishi» kerak.

Zo'ravon bilan birga yashaydigan jabrlanganlar uchun favqulodda vaziyatlar rejasi:

- ▶ Agar siz o'zingiz yoki uydagi boshqalar xavf ostida ekanligiga ishonsangiz, 1102 va 1146 tez yordam telefonlariga qo'ng'iroq qiling.
- ▶ Iloji bo'lsa, buni zo'ravonga bildirmasdan qilishga harakat qiling, chunki bu zo'ravonlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin;
- ▶ Iloji bo'lsa, kichik xonalarda, chiqish yo'llari oson bo'lmagan xonalarda yoki qurol yoki o'tkir buyumlar (masalan, oshxona yoki asbob-uskunalar ombori) kirishi mumkin bo'lgan xonalarda tortishuvlardan qoching;
- ▶ Spirtli ichimliklar va ongni o'zgartiruvchi boshqa moddalarni iste'mol qilishdan saqlaning, chunki ular o'zingizni va farzandlaringizni himoya qilish qobiliyatingizga putur yetkazishi mumkin;
- ▶ Darhol qochish zarur bo'lsa, qaysi eshik va derazalar tez chiqish yo'llarini taqdim etishini rejalashtiring. Shuningdek, uydan tashqarida uchrashuv joyini rejalashtiring (masalan, do'stingiz yoki qarindoshingizning uyi yoki jinoyatch o'z maqsadiga osonlikcha erisha olmaydigan mashinasi);
- ▶ Iloji bo'lsa, ishonchli do'stingiz yoki qo'shningizga ayting, agar ular sizning uyingizdan yoki telefon orqali shubhali narsa eshitilsa, huquqni muhofaza qilish organlariga xabar berishini;
 - ▶ Huquqni muhofaza qilish organlariga qo'ng'iroq qilish zarurligini bildirish uchun kod so'zini tanlang – masalan. Umidani so'rang yoki ko'p ketchupli pitsa buyurtma qiling⁴⁶;
 - ▶ Telefoningiz doimo zaryadlanganligiga va qo'ng'iroq qilish uchun pulingiz yetarli ekanligiga ishonch hosil qiling;
 - ▶ Agar siz uyingizni tezda tark etishingiz kerak bo'lsa, quyidagi narsalarga darhol olishingiz kerak:
- ▶ O'zingiz va farzandlaringizning shaxsini tasdiqlovchi hujjat (shaxsni tasdiqlovchi hujjat, haydovchilik guvohnomasi, passport)

⁴⁶ Favqulodda xizmatlar, agar ular bunday qo'ng'iroqni qabul qilsalar, javob berishga o'rgatilgan bo'lishi kerak

- ▶ Muhim hujjatlar (masalan, maktab va sog'liqni saqlash yozuvlari, sug'urta polislari, mulkka egalik huquqi (agar mavjud bo'lsa), nikoh guvohnomasi, tug'ilganlik haqidagi guvohnomalar va boshqalar)
- ▶ Sud hujjatlari (himoya farmoyishlari, ajralish yoki vasiylik haqidagi hujjatlar, politsiya bayonotlari⁴⁷)
- ▶ Retsept bo'yicha dori-darmonlarni yetkazib berish yoki dorilar va dozalar ro'yxati
- ▶ Siz va farzandlaringiz uchun kiyim-kechak, o'yinchoqlar va boshqa qulay narsalar oila, do'stlar va jamoat resurslarining telefon raqamlari va manzillari
- ▶ Pul, kartalar
- ▶ Telefon, telefon zaryadlovchi qurilma, quvvat banki

Zo'ravon bilan birga yashamaydigan jabrlanganlar uchun favqulodda vaziyatlar rejasi:

- ▶ Eshik va deraza qulflarini almashtiring
- ▶ Uyingizda/kvartirangizda ishlaydigan jalyuzalar yoki pardalar mavjudligiga ishonch hosil qiling
- ▶ Ijtimoiy tarmoqlar va kameradan foydalansangiz, ular shifrlanganligiga va parollar tez-tez o'zgarib turishiga ishonch hosil qiling; kompyuteringiz kamerasi ishlatilmaganda, uni lenta bilan yopishtiring;
- ▶ Iloji bo'lsa, xavfsizlik moslamalarini o'rnating (qo'shimcha qulflar, deraza panjaralari, tashqi chiroqlar, harakat detektorlari, xavfsizlik tizimi, it)

Ruhiy manipulyatsidan jabrlanganlar va ularning ishonchli do'stlari/qarindoshlari uchun favqulodda vaziyatlar rejasi:

- ▶ Shuni yodda tutingki, qayta-qayta arzimagan, yolg'on gapiradigan, haqiqatni buzib ko'rsatadigan yoki hikoyani o'zgartiradigan sherik sizni majburan nazorat qilish uchun manipulyatsiyadan foydalanishi mumkin;
- ▶ O'z tashvishlaringizni o'zingiz ishonadigan va o'zingizni xavfsiz his qiladigan hamda tajriba va his-tuyg'ularingizni tasdiqlaydigan boshqalar bilan baham ko'ring. Qachon, kim bilan va qayerda gaplashganingizga e'tibor bering;
- ▶ Faqat so'zlariga emas, balki sherigingizning harakatlariga e'tibor bering. Ularning xatti-harakatlari zarar yetkazmaslik haqidagi va'dalariga mos kelmasligi mumkin;
- ▶ Iloji boricha hamma narsani yozib oling. Hujjatlar, fotosuratlar va aloqa yozuvlarini (masalan, matnli xabarlar, elektron pochta xabarlari) xavfsiz joyda saqlang. Voqealarni jurnalga yozing yoki ovozli eslatmalarni saqlang (agar telefoningiz siz bilan xavfsiz bo'lsa), voqeani takrorlash uchun orqaga qaytishingiz mumkin;
- ▶ Ishonchli do'stlar va oila a'zolari bilan bog'laning, agar buni qilish xavfsiz bo'lsa, voqeani «tekshirish» va ob'ektiv nuqtai nazarni

⁴⁷ Eslatma: agar siz asl nusxalarni qo'lga kiritish olmasangiz, sizda elektron yoki qog'oz nusxalari borligiga ishonch hosil qiling.

eshitish. Eslatma: bilingki, oilangiz va do'stlaringiz sizning hamkoringizning rad etishlarini yoki siz «uni yo'qotib qo'yganingiz» yoki «yana aralashganingiz» haqidagi da'volarini eshitishi mumkin va ular haqiqiy voqea yoki faktlarga ob'ektiv bo'lmasligi mumkin;

- ▶ Yordam uchun mahalliy oiladagi zo'ravonlik boshpanasiga yoki jamoat markaziga murojaat qiling. Qachon, kim bilan va qaerda gaplashganingizga e'tibor bering. Qog'oz va raqamli iz bo'lishi uchun barcha javoblarni (agar mavjud bo'lsa) saqlang;
- ▶ Bilingki, sizga manipulyatsiya qilayotgan sherik sizni va boshqalarni siz uchun muammo ekanligiga ishontirishni maqsad qiladi. Ular o'zlarining haqoratli xatti-harakatlari yashirin bo'lib qolishini xohlashadi;
- ▶ Ishonchli do'st, oila a'zosi yoki boshpana xodimi bilan qanday qilib va qayerdan tezda qochishingizni o'z ichiga olgan xavfsizlik rejasini tuzing;
- ▶ Yodingizda bo'lsin, sizni manipulyatsiya qilishayotganida aybdor emassiz. Bu sizning sherigingizning sizni manipulyatsiya qilishiga imkon beradigan nosog'lom nazorat va hokimiyatga bo'lgan istagi haqida.

4 QISM

Birlamchi yuridik yordamni boshqarish

Amaldagi qonunchilik va amaliyotning qisqacha sharhi

- ▶ Bugungi kunga kelib, O'zbekiston qonunchiligida kiberbulling jinoyati mavjud emas. Biroq, bunday jinoyatlar ko'pincha milliy kodeks va qonunlarda belgilangan boshqa jinoyatlarga to'g'ri keladi. Masalan, kiberbulling mahalliy qonunchilikda hali aniq belgilanmagan, biroq ayrim huquqiy hujjatlarda kiberbulling bilan bog'liq jihatlar ko'rib chiqiladi: Jinoyat kodeksi 139 va 140-moddalari Tuhmat (139-modda) va Haqorat (140-modda)ni o'z ichiga oladi, ikkalasi ham jarima, hibsga olish yoki jamoat xizmati choralari qo'llash orqali jazolanadi. Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 46-moddasi, ya'ni «Fuqaroga ma'naviy yoki moddiy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish», 46-moddasi 1-qismi - «Shaxsiy hayotning daxlsizligini buzish» va 46-moddasi 2-qismi bilan doksing ko'rib chiqilishi mumkin. Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzish, unda noqonuniy to'plash, saqlash, o'zgartirish, tarqatish, shuningdek, axborot texnologiyalari va internetdan foydalangan holda shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash qoidalariga rioya qilmaslik jarima solishga sabab bo'ladi;
- ▶ 2020-yildan beri ajralishlar soni barqaror o'sib bormoqda. 2019-yilga nisbatan ajralish holatlari 2021-yilda 16 foizga, 2022-yilda esa 50 foizga oshgan. Ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha maslahatlashgan NNTlarga ko'ra (yuqoriga qarang) ajralishlar kamroq tanqid qilinmoqda va ayollar tobora ko'proq o'zlari ajrashish uchun ariza berishmoqda. Oldingi amaliyotlardan farqli o'laroq, ba'zi ajrashgan ayollar ota-onasining uyiga qabul qilinadi, ba'zilar esa qayta turmush qurishga qodir;
- ▶ Kelin o'g'irlash holatlari qo'shni Qirg'iziston va Qozog'istondagidek tez-tez uchramasa ham, O'zbekistonda, ayniqsa qozoq ozchilik yashaydigan hududda hamon kuzatilmoqda. Mahalliy jamoalar ko'pincha kuyovning tarafini olishadi va o'g'irlangan «kelinlar» ota-onalari tomonidan qabul qilinmaydi. Kelin o'g'irlash ko'p qatlamli GZ ishi hisoblanadi, chunki u ko'pincha zo'rlash, jinsiy zo'ravonlik, majburiy/erta turmush qurish, erta onalik va ta'lim olishdan bosh tortish bilan birga keladi. Odam o'g'irlash, zo'rlash va jinsiy zo'ravonlikning ayrim turlari Jinoyat kodeksi bilan jazolanadi, biroq omon qolgan odam ko'pincha o'z bayonotini qaytarib olishga majburlanadi. Bundan tashqari, o'g'irlangan «kelinlar» o'z joniga qasd qilishlari odatiy hol emas (2023 yilda 17ti kishi o'z joniga qasd qilgan);
- ▶ Ko'pxotinlilik, garchi qonun bilan jazolansa ham (O'zbekiston Jinoyat kodeksining 126-moddasida jarima, axloq tuzatish ishlari yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi) ko'payib bormoqda. Turli ma'lumotlarga ko'ra, ko'plab ayollar ikkinchi xotin bo'lishga qaror qilishmoqda, chunki ular ajrashgan va yolg'iz ayollar sifatida rasmiy ravishda qayta turmush qurishlari dargumon. Bundan

tashqari, yolg'iz ayollarga ko'pincha ishonchsizlik bilan qarashadi va ko'pincha fohisha deb hisoblashadi. Sha'riy nikohga kirishning yana bir sababi moliyaviydir: ikkinchi xotinlar ota-onalariga yuk bo'lishni xohlamaydilar va erlaridan moddiy yordam va barqarorlikni kutishadi;

- ▶ Qishloq joylarda GZ haqida xabardorlik juda yomon;
- ▶ GZ ko'pincha nogironlik yoki surunkali kasallik kabi zaiflikning boshqa turlari bilan o'zaro bog'langan. Nogiron qizlar va ayollar ko'pincha o'z oila a'zolari tomonidan zo'ravonlikka duchor bo'lishadi, hamda bu xatti-harakat ko'pincha barcha ishtirokchilar, jumladan, omon qolganlar tomonidan odatiy hisoblanadi;
- ▶ GZ holatlari bo'yicha dalillar to'plash/dalillash yuki omon qolgan shaxs zimmasiga tushadi. GZdan omon qolganlar ko'pincha moliyaviy qiyin ahvolda bo'lishadi, ayniqsa ular yashayotgan uylarini tashlab ketishga majbur bo'lgan va ular uchun yetarli dalillar yoki sud yig'imlarini to'plash uchun advokat xizmati bilan foydalanishga qodir emaslar. 2024 yil iyun oyi holatiga ko'ra, o'z aybdorining jinoiy javobgarlikka tortilishi va sudlanganligini ko'rishni istagan GZdan omon qolganlar sud yig'imlarini to'lashdan ozod emas. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari BMTTD ko'magida GZdan omon qolganlar sud yig'imlarini to'lashdan ozod qilinishini targ'ib qilmoqdalar, biroq asosiy to'siq - GZdan omon qolgan shaxs kimligini aniqlashdir. Ushbu Qo'llanmaning 1-qismidagi GZ MBT shakllari GZdan omon qolganlarni tasniflashni soddalashtirishi kerak. Potentsial GZdan omon qolganlarni sud yig'imlaridan ozod qilishga qarshi asosiy dalil shundan iboratki, ko'plab arizachilar ushbu yo'lni tanlaydilar - ya'ni sud yig'imlaridan voz kechish imkoniyatidan foydalanish uchun ular GZdan omon qolgan deb da'vo qiladilar;
- ▶ GZ haqida huquqni muhofaza qilish organlariga xabar berish yuki mahalliy hokimiyat organlari - mahalla yoki sog'liqni saqlash xizmati zimmasiga tushadi. Biroq, ko'pgina davlat organlari GZ to'g'risida xabar berishni xohlamaydilar, chunki bu ularning mas'uliyati ostidagi sohaga salbiy ta'sir ko'rsatadi;
- ▶ 2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunga muvofiq himoya orderi zo'ravonlik sodir bo'lganligini ko'rsativchi dalil hisoblanadi;
- ▶ Mamlakatimizda GZdan omon qolganlar uchun 14 ta davlat boshpanalari mavjud. Ularning joylashuvi ma'lum va ularni topish oson. Davlat boshpanasida maksimal qolish 30 kunni tashkil qiladi, garchi GZdan omon qolganlar ko'pincha o'z oilalariga ertaroq qaytishga qaror qilishadi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari tomonidan boshqariladigan boshpanalarda omon qolganlar zarur bo'lgan vaqtgacha qolishlari mumkin. Ularning joylashuvi ham sir emas va xodimlar ko'pincha omon qolganlarning oilasi (odatda eri yoki qaynonasi) bilan faol aloqada bo'lib, ularning xavfsiz ekanligini va «axloqsiz harakatlar» bilan shug'ullanmasligini bilishadi;

- ▶ TIAGA muvofiq, GZ ishi haqida politsiyaga xabar berish omon qolgan shaxsning roziligi bilan amalga oshirilishi kerak. Omon qolgan shaxs faqat sud-tibbiy ekspertizadan o'tishga rozi bo'lishi mumkin, ammo qo'shimcha dalil sifatida tibbiy yozuvlarini taqdim etishdan bosh tortishi mumkin. Biroq, O'zbekiston milliy qonunchiligining Jinoyat kodeksining 241-moddasiga ko'ra, Jinoyat to'g'risidagi ish haqida xabar berishni istamaslik jinoyatni yashirishga urinish, jinoyat haqida xabar bermaslik esa jinoiy javobgarlik hisoblanadi.
- ▶ Ishonchli sud-tibbiy dalillarni o'z vaqtida taqdim etish omon qolganlar uchun ham, sud-tibbiyot ekspertlari uchun ham muammo bo'lib qolmoqda. Bir tomondan, jinsiy va/yoki jismoniy hujumdan omon qolgan ko'plab odamlar jinoyatchini javobgarlikka tortish va sudlanganlikni ta'minlash uchun hujumdan keyin kiyimlari va tanasi imkon qadar tezroq sud-tibbiy ekspertizadan o'tkazilishi kerakligini anglamaydilar. Boshqa tomondan, sud-tibbiy dalillarni to'plash jiddiy kechikishlarga duch keladi va hatto sud-tibbiyot ekspertizasiga yo'llanma o'z vaqtida berilsa ham, laboratoriyalarda ko'pincha talabni qondirish uchun yetarli ishchi kuchi yo'q. Shu bilan birga, sud-tibbiyot dalillari o'z vaqtida taqdim etilsa ham, sud muhokamasi davomida noto'g'ri talqin qilinishi, o'z navbatida, da'vo qanoatlantirilmasligiga va qayta ko'rib chiqish tayinlanishiga olib kelishi mumkin.
- ▶ Birlamchi yuridik yordam siyosatini ishlab chiqish bilan bog'liq majburiyatlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:
 - ▶ Birlamchi yuridik yordamga talabning tizimli monitoringini olib borish.
 - ▶ Hukumat bilan talabni qanday qondirish kerakligini targ'ib qilish, masalan, yangi provayderlarni tashkil etish, mavjud provayderlar bilan tuzilgan shartnomalarga o'zgartirishlar kiritish, huquqiy yordam ko'rsatishning yangi modellari bilan tajriba o'tkazish (masalan, huquqshunoslarga sarmoya kiritish) va boshqalar.
 - ▶ Birlamchi yuridik yordam uchun byudjetni baholash va moliyalashtirishning potentsial manbalarini taklif qilish.
 - ▶ Birlamchi yuridik yordam ko'rsatish sifatini oshirish mexanizmlarini taklif qilish.

Eslatma: huquqiy yordamni boshqarish muassasasi milliy darajada birlamchi yuridik yordam siyosatini amalga oshirish uchun javobgar bo'lishi mumkin, bu quyidagi funktsiyalarni o'z ichiga olishi mumkin.

- ▶ Birlamchi yuridik yordam ko'rsatish uchun provayderlarni jalb qilishning minimal shartlarini ishlab chiqish.
- ▶ Qonun hujjatlarida belgilangan mezonlar va huquqiy yordam bo'yicha davlat siyosatida belgilangan ustuvor yo'nalishlar asosida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan birlamchi yuridik yordam

tizimlari doirasida ko'rsatiladigan xizmatlar hajmi va xususiyatini batafsil bayon etish.

- ▶ Yangi birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlarni tashkil etish yoki boshqa institutlarni qo'llab-quvvatlash. Masalan, birlamchi yuridik yordamga bo'lgan talabni qondirish uchun yetarli provayderlar bo'lmagan hollarda mahalliy hokimiyat organlari yangi provayderlarni o'qitishi mumkin.
- ▶ Ikkilamchi huquqiy yordam ko'rsatuvchi va birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchi tashkilotlar o'rtasida hamda birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchi va boshqa xizmat ko'rsatuvchi provayderlar o'rtasida aloqalarni o'rnatish, masalan, ijtimoiy xizmatlar, tibbiy xizmatlar va boshqalar - masalan, keng qamrovli va muntazam yangilanib turuvchi murojaat yo'llarini ishlab chiqish.
- ▶ Boshqa organlar bilan hamkorlikda birlamchi yuridik yordam sifati va foydalanish imkoniyatini monitoring qilish mexanizmlarini yaratish, masalan, Advokatlar kengashi, mahalliy hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati.
- ▶ Barcha tegishli subyektlar bilan hamkorlikda xizmat ko'rsatish sifatini oshirish bo'yicha qo'shma tashabbuslarni amalga oshirish, Masalan, birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchilarni malaka oshirish yoki birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchilarni sertifikatlashtirish dasturlari.
- ▶ Birlamchi yuridik yordam ko'rsatishning noan'anaviy usullari bilan tajriba o'tkazish – masalan paralegal mutaxassislar va ko'ngillilarga sarmoya kiritish.

Birlamchi yordam qanday ko'rsatiladi? Har xil turdagi provayderlar tan olinadi:

- ▶ **"Yuqoridan pastga" tamoyiliga asoslanib:** hukumat tomonidan;
- ▶ **"Pastdan yuqoriga" tamoyiliga asoslanib:** fuqarolik jamiyati darajasida. Masalan, NNTlar, yuridik klinikalar yoki xususiy provayderlar/yakka tartibdagi advokatlar;
- ▶ **Ikkala tamoyilni hisobga olgan holda:** Masalan, Moldova va Niderlandiya birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchilar uchun institutsional va tashkiliy asoslar davlat tomonidan o'rnatiladigan tizimni tanladilar, biroq provayderlarning o'zlari hukumatdan to'liq mustaqil. Aralash tizimlar arzonroq hisoblanadi. Aralash tizim, xususan, shartnoma modeliga asoslangan bo'lsa, ya'ni davlat ma'lum miqdordagi xizmatlarni taqdim etish uchun ma'lum bir provayder bilan shartnoma tuzsa, provayderlar orasida raqobat paydo bo'lishiga yo'l ochadi, bu esa pirovard natijada xizmat sifatini yaxshilashga olib keladi. Davlat va xususiy/fuqarolik jamiyati provayderlari o'rtasida samarali hamkorlik ayniqsa yirik mamlakatlarda yoki birlamchi yuridik yordamga talab yuqori bo'lgan mamlakatlarda zarur. Ikkala tamoyilni hisobga olgan tizim moliyaviy jihatdan barqaror bo'lib, mavjud bo'shliqlarni bartaraf etish uchun nisbatan tez o'rnatilishi mumkin, masalan xizmatlarning alohida turlarida yoki ma'lum bir geografik hududda.

Birlamchi yuridik yordam ko'rsatuvchilarning turlari

Xususiy advokatlar: qimmat va barqaror bo'lmashligi mumkin. Birlamchi yuridik yordam ko'rsatishda faqat advokatlarga tayanadigan ba'zi mamlakatlarda bunday xizmatni ko'rsatishga tayyor advokatlar yetishmasligi mumkin (agar advokatlar obunasi ortiqcha bo'lmasa). Buning sababi shundaki, litsenziyalangan advokatlar oddiy yuridik maslahat berishni professional yoki moliyaviy jihatdan foydali deb hisoblamaydilar. Shu bilan birga, birlamchi yuridik yordamni to'ldirish uchun advokatlar bilan kelishuvlar kerak bo'lishi mumkin, masalan chuqur huquqiy bilim zarur bo'lgan hollarda yoki huquqiy maslahatning asosiy provayderi davlat xizmatchisi bo'lganligi sababli manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelgan hollarda⁴⁸.

Advokat yordamchilari: boshqa ko'plab provayderlarga qaraganda arzonroq. Ular odatda mahalliy hamjamiyatlarda joylashgan bo'lib, mahalliy kontekstga mos keladigan asosli maslahatlar bera oladi va muammo kuchayguncha aralasha oladi. Jamiyatga yo'naltirilgan xizmatlar - masalan nizolarni hal qilish uchun davlat organlari va/yoki xususiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish individual xizmatlarga qaraganda ancha tejamkor.

NNT/FJTlar: huquqiy maslahatlarni advokatlik, inson huquqlari monitoringi, trening va salohiyatni oshirish bilan birlashtirishi mumkin. Ular, shuningdek, huquqning ma'lum bir sohasiga ixtisoslashgan bo'lishi mumkin yoki odamlarning ma'lum bir guruhini, masalan, migrantlar yoki etnik ozchiliklarni nishonga olishlari mumkin. Birlamchi yuridik yordam ko'rsatish uchun NNTlar bilan shartnoma tuzish boshqa provayderlar qoplay olmaydigan yuridik xizmatlar ko'rsatishdagi bo'shliqni bartaraf etish uchun muhim bo'lishi mumkin.

Yuridik klinikalar: yuridik xizmatlar ko'rsatadi va bo'lajak advokatlarni ijtimoiy adolat va pro bono ishiga o'rgatadi. Yuridik klinika tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar, masalan, bir oz qimmatroq bo'lishi mumkin, ya'ni huquqiy maslahat markazi xodimlari tomonidan xizmatlar ko'rsatilganda. Yuridik klinikalar odatda davlat yuridik yordami byudjetidan subsidiyalardan tashqari boshqa mablag'larni ham ishlab chiqarishga qodir.

⁴⁸ O'zbekiston qonunchiligi yuridik bilimga ega bo'lgan, lekin litsenziyaga ega bo'lgan advokat tomonidan ko'rsatilishi shart bo'lmagan yuridik maslahat bilan mijozning sudda vakillik qilishini nazarda tutuvchi yuridik yordam o'rtasidagi aniq farqni ko'rsatadi va faqat litsenziyaga ega advokat tomonidan taqdim etilishi mumkin.

5 QISM
Ilovalar ro'yhati

1 ILOVA: FOYDALI FORMALARGA HAVOLALAR

[GZ MBT tasniflash vositasi](#)

[GZ MBT qabul qilish shakli](#)

[GZ MBT rozilik shakli](#)

2-ILOVA: OILAVIY VA GENDER ASOSIDA SO'RAVONLIK BILAN BOG'LIQ XALQARO VA MILLIY HUQUQIY RAMKALAR VA INSON HUQUQLARI STANDARTLARI

Xalqaro huquqiy hujjatlar:

- ▶ [Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi](#)
- ▶ [C100 - Teng ish haqi to'g'risidagi konvensiya, 1951 yil](#)
- ▶ [Ayollarning siyosiy huquqlari to'g'risidagi konvensiya](#)
- ▶ [Chet elda texnik xizmat ko'rsatishni tiklash to'g'risidagi konvensiya](#)
- ▶ [Turmushga chiqqan ayollarning fuqaroligi to'g'risidagi konvensiya](#)
- ▶ [Nikohga rozilik, nikoh uchun eng kam yosh va nikohni qayd etish to'g'risidagi konvensiya](#)
- ▶ [Nikohga rozilik, nikoh uchun eng kam yosh va nikohni qayd etish bo'yicha tavsiyanoma](#)
- ▶ [Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya \(CEDAW\)](#)
- ▶ [Jinoyatchilikning oldini olish va jinoiy sudlov sohasida ayollarga nisbatan zo'ravonlikni bartaraf etish bo'yicha namunaviy strategiyalar va amaliy chora-tadbirlar.](#)
- ▶ [Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyaga qo'shimcha protokol \(OP-CEDAW\)](#)
- ▶ [Barqaror rivojlanish uchun 2030 kun tartibi](#)
- ▶ [Birlashgan Millatlar Tashkilotining mahbus ayollar bilan muomala qilish qoidalari va jinoyatga yo'l qo'ygan ayollarga nisbatan qamoqqa olinmaydigan choralar qo'llash \(Bangkok qoidalari\)](#)
- ▶ [Fuqarolik, ma'muriy va oilaviy adliya tizimlarida yuridik yordam tamoyillari bo'yicha qo'llanma va uning sharhi 2018-yil XBA Adliyaga kirish va huquqiy yordam qo'mitasi va Advokatlar masalalari komissiyasi tomonidan tayyorlangan SPPI Kengashi va BIC siyosati qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan.](#)

- ▶ [Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jinoiy adliya tizimlarida huquqiy yordamdan foydalanish bo'yicha tamoyillari va yo'riqnomalari, UNODC, NYC, 2013 y.](#)
- ▶ [Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jinoiy adliya tizimlarida yuridik yordamdan foydalanish bo'yicha 9-sonli yo'riqnomasi: ayollarning huquqiy yordam olish huquqini amalga oshirish.](#)
- ▶ Favqulodda vaziyatlarda gender asosida zo'ravonlik bo'yicha idoralararo minimal standartlar

O'zbekiston⁴⁹ tomonidan ratifikatsiya qilingan shartnomalarning to'liq ro'yxati bilan bu yerda tanishishingiz mumkin.

Milliy huquqiy hujjatlar:

- ▶ Ijtimoiy rehabilitatsiya va moslashish tizimini takomillashtirish hamda oilaviy zo'ravonlikning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi Prezident qarori.
- ▶ "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonun;
- ▶ "Ayollar va erkaklar uchun teng huquqlar va teng imkoniyatlar to'g'risida"gi qonun;
- ▶ Prezidentning 02.07.2018 yildagi 3827-son qarori;
- ▶ Vazirlar Mahkamasining 04.01.2020 yildagi 3-son qarori.
- ▶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.05.2021 yildagi PXP-5116-son qarori.
- ▶ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 28.05.2021 yildagi PQ-297-IV-son qarori.
- ▶ Xotin-qizlar va bolalarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida.

Boshqa tegishli resurslar:

- ▶ Ijtimoiy-iqtisodiy sohada ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash vazifalari
- ▶ Zulm va zo'ravonlikning oldini olishda ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash maqsadlari.
- ▶ Oilaviy munosabatlar va bolalarni tarbiyalashda ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash vazifalari.

⁴⁹ Bular nafaqat GZ bilan bog'liq, balki ularni eslatib o'tish kerak, chunki GZ o'zaro bog'liq masala.

3-ILOVA: GZ INDIKATORLARI

Indikator	Yig'ilgan ma'lumotlar/izohlar
GAZ bo'yicha yuridik yordam so'ragan mijozlarning umumiy soni	
1 ⁵² . Zo'rlash bo'yicha yuridik yordam so'ragan mijozlar	
a) IPV/DV	
b) Bola ustidan jinsiy zo'ravonlik	
c) Erta nikoh	
d) Jinsiy ekspluatatsiya / Transaksion jinsiy aloqa	
e) Seksual ekspluatatsiya	
f) Zararli an'aviy amaliyotlar	
2. Jinsiy tajovuz uchun yuridik yordam so'ragan mijozlarning umumiy soni	
a) IPV/DV	
b) Bola ustidan jinsiy zo'ravonlik	
c) Erta nikoh	
d) Jinsiy ekspluatatsiya / Transaksion jinsiy aloqa	
e) Seksual ekspluatatsiya	
f) Zararli an'aviy amaliyotlar	
3. Jismoniy tajovuz uchun yuridik yordam so'ragan mijozlarning umumiy soni	
a) IPV/DV	
b) Bola ustidan jinsiy zo'ravonlik	
c) Erta nikoh	
d) Jinsiy ekspluatatsiya / Transaksion jinsiy aloqa	
e) Seksual ekspluatatsiya	
f) Zararli an'aviy amaliyotlar	
4. Majburiy niqoh uchun yuridik yordam so'ragan mijozlarning umumiy soni	
a) IPV/DV	
b) Bola ustidan jinsiy zo'ravonlik	
c) Erta nikoh	
d) Jinsiy ekspluatatsiya / Transaksion jinsiy aloqa	
e) Seksual ekspluatatsiya	
f) Zararli an'aviy amaliyotlar	
5. Resurslar, imkoniyatlar yoki xizmatlarni rad etish bo'yicha yuridik yordam so'ragan mijozlarning umumiy soni	
a) IPV/DV	
b) Bola ustidan jinsiy zo'ravonlik	
c) Erta nikoh	

⁵² Categories in line with the GBV IMS classification of GBV crimes

4-ILOVA: JINSIY SHERIK TOMONIDAN ZO'RLANGAN QURBONLARNING AYOLLARGA MASLAHATLARI⁵¹

1. Siz yolg'iz emassiz - qo'llab-quvvatlash uchun murojaat qiling.
2. O'zingizni tinglang! Qizil bayroqlarga va o'zingizni qanday his qilayotganingizga e'tibor bering.
3. Hujjat: uni yozib oling, rasm va skrinshotlarni oling, vaqt jadvalini yarating.
4. O'zingiz, farzandlaringiz va uy hayvonlaringiz uchun xavfsizlik rejasini tuzing.
5. O'zingizni davolash va o'zingizni sevish uchun vaqt ajrating!

5-ILOVA: HUQUQIY VAKILIK SHARTNOMASI

HUQUQIY VAKILIK SHARTNOMASI⁵²

Men, [ISMI, OTASINING ISMI, FAMIYASI], [SANA] da tug'ilgan, pasport raqami [RAQAM, BERILGAN SANA, YAROQLIK KUNI], bundan keyin Mijoz deb yuritiladi, shu bilan e'lon qilamanki, o'zimda [ADVOKATNING ISMI, PASSPORT RAQAMI, BERILGAN SANASI, YAROQLIK MUDDATI], bundan keyin Advokat deb yuritiladi, ushbu Yuridik vakillik shartnomasida ko'rsatilgan shartlar bo'yicha menga vakillik qilish vakolatini beraman.

VAKILLIK KO'RSATISH HAJMI VA MAQSADI

Advokat menga faqat tegishli masalalarda yordam berishini tushunaman (barcha tegishli bo'lgan narsalarni belgilang):

- ▶ Gender asosida zo'ravonlik (GZ)
- ▶ Oilaviy zo'ravonlik (OZ)
- ▶ Ayollar va qizlarga nisbatan zo'ravonlik (VAWG)
- ▶ Jinsiy sherik zo'ravonligi (JSHZ)
- ▶ Bolalarga nisbatan zo'ravonlik (BNZ)

Advokat boshqa masalalarda, shu jumladan, mening ishim bilan bog'liq har qanday apellyatsiya bo'yicha meni himoya qilmaydi, agar [ADVOKATNING ISMI] men boshqa shartnoma imzolamagunimizcha.

MENING MAJBURIYATLARIM

Ushbu shaklni imzolash orqali men quyidagilarga rozilik bildiraman:

- ▶ Advokat bilan hamkorlik qilish va har doim haqiqatni aytish
- ▶ Advokatga mening sharoitimdagi har qanday o'zgarishlar, shu jumladan manzil yoki telefon raqami o'zgarganligi haqida xabar berish

⁵¹ Manba: Ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik bo'yicha tadqiqot va ta'lim markazi

⁵² Amerika advokatlar uyushmasidan moslashtirilgan

- ▶ Advokatga yozma ravishda xabar berish, agar endi ular meni himoya qilishlarini istamasam. Men Advokatni istalgan vaqtda va har qanday sababga ko'ra ishdan bo'shatishim mumkinligini tushunaman.

Shu bilan birga, men advokat quyidagi sabablarga ko'ra meni himoya qilishni to'xtatishi mumkinligini tushunaman, shu jumladan, lekin ular bilan cheklanmagan:

ADVOKATNING MAS'ULIYATI

Mening qonuniy vakilim sifatida advokat:

- ▶ Mening ishimda g'alaba qozonish uchun bor kuchini sarflash. Shu bilan birga, men Advokat ishning yutib olinishiga kafolat bera olmasligini tushunaman;
- ▶ Mening ishimdagi muhim voqealar haqida meni xabardor qilib turish. Advokat mening roziligimsiz mening ishim bo'yicha muhim qarorlar qabul qila olmaydi;
- ▶ Agar ular endi menga vakillik qila olmasalar, darhol yozma ravishda menga xabar berish. Advokat ularni almashtirish bo'yicha tavsiyalar berishi mumkin, lekin men ularni qabul qilishga majbur emasman.
- ▶ Advokat barcha hujjatlarning xavfsiz va ishonchli saqlanishini ta'minlashi va mening ishim, agar boshqacha kelishuv bo'lmasa, mening ochiq roziligim bilan o'n yil davomida faylda saqlanishini ta'minlaydi. Mening so'rovim bo'yicha mening faylimning nusxasi menga taqdim etiladi.

MIJOZLAR VA ADVOKAT MUNOSABATLARI

Advokat quyidagi hollarda vakillikdan voz kechishi mumkinligini tushunaman:

- ▶ Men huquqiy vakilligim bilan hamkorlik qilolmayapman (masalan, tegishli hujjatlarni imzolashni rad etish);
- ▶ Men o'z huquqiy vakilligimda halol emasman (masalan, ilgari sudlanganligim haqidagi ma'lumotni [agar tegishli bo'lsa] yoki ishimni zaiflashtiradigan boshqa tafsilotlarni yashiraman);
- ▶ Men kamida 24 soat ogohlantirmasdan va uzrli sabablarsiz yuridik vakilligim bilan ikkitadan ortiq uchrashuvlarni o'tkazib yuboraman;
- ▶ vakillik kasbiy xulq-atvor qoidalari yoki boshqa qonunlarning buzilishiga olib keladi;
- ▶ Advokatning jismoniy yoki ruhiy holati advokatning meni himoya qilish qobiliyatiga putur yetkazsa;
- ▶ manfaatlar to'qnashuvi mavjud, masalan advokat sudlanuvchi bilan qarindosh bo'lsa, u bilan tanish bo'lsa yoki ilgari uning vakili bo'lsa;
- ▶ jinoyat yoki firibgarlik qilish uchun Advokat xizmatlaridan foydalanishga intilaman;
- ▶ Mening xatti-harakatlarim va bayonotlarim Advokatni firibgarlik deb hisoblashiga olib keladi.

XARAJATLAR VA TO'LOVLAR

Advokat quyidagi shartlar asosida meni himoya qilishga rozilik berdi (tegishli birini belgilang):

- ▶ [ADVOKATNING ISMI] meni pro bono vakillik qilishga rozi bo'ldi va men ishimga tegishli yuridik xizmatlar uchun hech qanday to'lov undirilmasligini tushunaman; YOKI
- ▶ Mening ishim uchinchi tomon tomonidan moliyalashtirilmoqda (standart yuridik yordamdan tashqari). [ADVOKATNING ISMI] to'lovlari, agar ular mening yuridik vakilim va o'zim tomonidan qabul qilingan qarorlarimga aralashmaslik sharti bilan uchinchi shaxs tomonidan to'lanadi.

SHARTNOMANI IMZOLASH BILAN SHARTNOMA SHARTLARINI TUSHUNGANIMNI VA ROZILIGIMNI E'OLON QILAMAN.

Mijoz

Ism: _____ Imzo: _____
Sana: _____
Joy: _____

Advokat

Ism: _____ Imzo: _____
Sana: _____
Joy: _____

6-ILOVA: ROZILIK FORMASI: YARALAR VA JAROHATLARNING KLINIK FOTOSURATI

ROZILIK FORMASI: YARALAR VA JAROHATLARNING KLINIK FOTOSURATI

Ushbu rozilik shakli klinik xodimlarga yaralarni baholash, vizual tasvirni yozib olish va shifo jarayonini kuzatish imkonini berish uchun suratga olishga rozilik olish uchun ishlatiladi.

Bemorning to'liq ismi:

Tug'ilgan kuni:

Manzil:

Telefon raqami:

E-pochta manzili:

Sug'urta/ijtimoiy sug'urta raqami

Bemorga:

Sog'liqni saqlash mutaxassisi sizning sog'lig'ingizga bo'lgan ehtiyojlaringizni eng yaxshi qondirish uchun nima uchun suratga olish kerakligini tushuntirdi. Agar qo'shimcha savollaringiz bo'lsa, iltimos, so'rang. Siz istalgan vaqtda, shu jumladan ushbu shaklni imzolaganingizdan keyin ham fikringizni o'zgartirish huquqiga egasiz. Bu shuni anglatadiki, siz ushbu protseduraga roziligingizni hech qanday oqibatlarsiz qaytarib olishingiz mumkin.

Bemor shartnomasi:

Men sog'liqni saqlash mutaxassisi tomonidan tasvirlangan ushbu protseduraning afzalliklarini tushunaman.

- ▶ Agar suratga tushishni xohlamasam, yo'q deyishim mumkinligini tushunaman.
- ▶ Men qisman suratga tushishga rozi bo'lishim mumkinligini tushunaman, masalan, Men yuzimdagi jarohatlarni suratga olishga rozi bo'laman, lekin oyoqlarim, qo'llarim yoki tananing boshqa qismlarini emas.
- ▶ Menda'vogarbo'lganmuayyanGZishidaqaydetilganma'lumotlardan sud protsessida dalil sifatida foydalanilishini tushunaman

Men fotosuratlar olingan va sog'ligim haqidagi yozuvlarim bilan xavfsiz saqlanishiga va qonuniy vakilimga berilishiga roziman. Tibbiy ma'lumotlarni chiqarishga rozilik blankasi ushbu shaklga ilova qilinadi.

Bemor nomi (BOSMA):

Bemor imzosi:

Guvohning ismi (BOSMA):

Guvohning bemorga aloqasi:

Guvoh imzosi:

Sana:

Joy:

7-ILOVA: TIBBIY YOZUVLARNI BERISH FORMASI

TIBBIY YOZUVLARNI BERISH FORMASI

Shu bilan men [Tibbiyot muassasasi/kasalxona nomi]ga mening tibbiy yozuvlarimning nusxalarini [Advokat/yuridik vakolatxona nomi] ga chiqarishga rozilik beraman.

Bemor nomi:

Bemorning tug'ilgan sanasi:

Bemor manzili:

Bemorning pasporti / ID raqami:

Bemorning telefon raqami va elektron pochta manzili:

Bemorning ijtimoiy sug'urta raqami:

Tibbiy ma'lumotnomalar raqami (agar mavjud bo'lsa):

[Tibbiyot muassasasi/kasalxona nomi] dan so'ralgan yozuvlar:

Ob'ekt nomi:

GP/oila shifokorining ismi:

Ob'ekt manzili:

Muassasa telefon raqami, veb-sayt, elektron pochta, faks:

Foydalanish va oshkor qilish uchun yozuvlar:

Vakolatli advokatning ismi:

Yuridik firma nomi (agar mavjud bo'lsa):

Ofis manzili, veb-sayt:

Ofis telefon raqami, elektron pochta, faks:

Itimos, so'rovingizga tegishli barcha hujjatlarni belgilang:

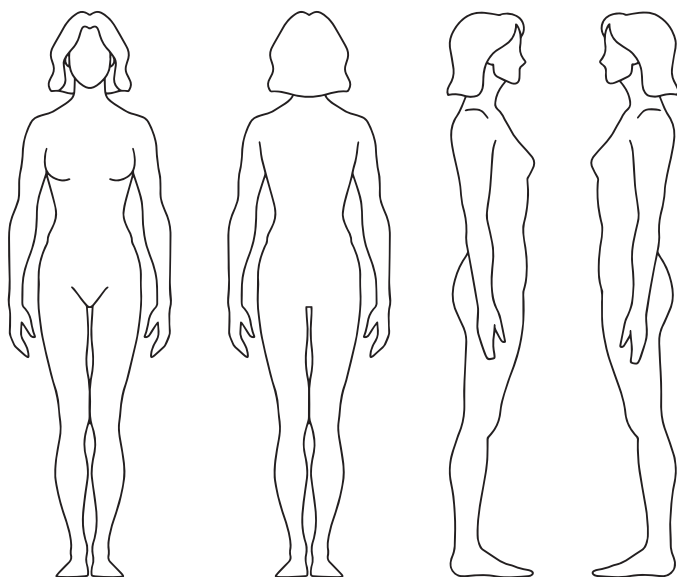
- ▶ GP, ayniqsa sinish, kesish, kuyish yoki jismoniy tajovuzga mos keladigan boshqa jarohatlar haqida eslatma.
- ▶ Jinsiy va reproduktiv salomatlikka oid yozuvlar, ayniqsa kontratsepsiya, abort, sterilizatsiya
- ▶ Radiologik rentgen va hisobotlar
- ▶ Skanerlar va testlar, masalan. MRI, EKG, EEG, Xolter
- ▶ Laboratoriya hisobotlari
- ▶ Patologik hisobotlar
- ▶ Operatsiyalar
- ▶ Ambulator davolash
- ▶ Favqulodda yordam xonasi (hisobot, qabul qilish, davolash, chiqarish[1])
- ▶ Belgilangan dorilar (masalan, antidepressantlar, og'riq qoldiruvchi vositalar)
- ▶ Boshqalar - masalan jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq to'liq tibbiy yozuvlar

[1] Eslatma: Agar bemor xabar bergan bo'lsa yoki tez yordam bo'limiga yuborilgan bo'lsa yoki tez yordam mashinasida olib kelingan bo'lsa, lekin tekshiruvdan oldin o'zini chiqarib yuborsa, bu haqda ham xabar berish kerak. Bu kuchli dalil bo'lishi mumkin, chunki omon qolganlar ko'pincha jinoyatchi va/yoki ularning oila a'zolari tomonidan kuzatiladi va ular bilan birga uyga qaytishga ishontiriladi yoki Favqulodda yordam xonasidan o'g'irlab ketiladi.

8-ILOVA: TANA HARITASI FORMASI

Jarohatlarning joylashuvi jadvaliga misol (yoki «tana xaritasi»)

Ta'rifdan tana tasviriga strelka bilan har qanday jarohatlar kuzatilganligini ko'rsating. Berilgan maydonda har bir turdagi jarohatlar sonini ko'rsating. Barcha ko'karishlar, tinalgan joylar, yaralar, tishlash izlari va boshqalarni belgilang va tavsiflang.

Uchrashuvlar:

Kesishlar _____
 Teshilishlar _____
 Tishlashlar _____
 Tirnashlar _____
 Ko'karishlar _____
 Qon ketishi _____
 Kuyishlar _____
 Suyakchiqishi _____
 Suyak sinishi _____

Manba: Sog'liqni saqlash xizmatining uydagi zo'ravonlikka munosabatini takomillashtirishdan moslashtirilgan: Tibbiyot xodimlari uchun resurs qo'llanmasi, Kerol Uorshou, Anne L. Ganli va Patrisiya R.Salter, San-Fransisko: Oilaviy zo'ravonlikning oldini olish fondi, 1995. Ruxsat bilan foydalanilgan Oilaviy zo'ravonlikning oldini olish jamg'armasi.

9-ILOVA: ADVOKATLAR UCHUN SHPARGALKA

Eslatma 1: Potentsial mijoz bilan bog'lanishdan oldin yuridik yordam ko'rsatish maqsadga muvofiqmi yoki bu sizni yoki mijozingizni xavf ostiga qo'yishi mumkinligini aniqlashingiz kerak.

Eslatma 2: GZdan omon qolganlarga huquqiy yordam ko'rsatishda siz omon qolganlarga yo'naltirilgan yondashuv qo'llanilishiga ishonch hosil qilishingiz kerak va hech qanday qayta qurbon bo'lmasligiga ishonch hosil qilishingiz kerak.

1-QADAM: MA'LUMOTNI TARQATISH VA SALOHİYATNI TEKSHIRISH

- **Ma'lumotni tarqatish:** Yuridik yordam ko'rsatuvchi provayderlar mavjud aloqa ma'lumotlari, ish soatlari va mavjud xizmatlar aniq va keng (masalan, ijtimoiy tarmoqlar, varaqalar, mahallalar orqali yoki

juma namozi paytida) yetkazilishini ta'minlashi kerak. Agar qo'shni hudud uchun yo'naltirish yo'llari ishlab chiqilgan bo'lsa, aloqa ma'lumotlaringiz va siz taklif qilayotgan xizmatlar kiritilganligiga ishonch hosil qiling. Agar mahalliy miqyosda murojaat qilish yo'llari bo'lmasa, turli mahalliy xizmat ko'rsatuvchi provayderlar (masalan, boshpana, sog'liqni saqlash, transport) bilan hamkorlik qilib, kim, qaerda, qanday va qachon nima qilayotganini kelishib oling. Vaqt va xarajatlar oldindan kelishilganligiga ishonch hosil qiling;

- ▶ **O'zingizni o'rgating:** Mintaqangizda nima borligini biling: himoya orderlari qanday chiqariladi? Orderga kim murojaat qilishi mumkin va GZdan omon qolganlar bu haqda qanday bilishadi? Politsiya va favqulodda xizmatlar GZga javob bera oladimi yoki sud qarorlarini bajara oladimi? Sizda politsiya bo'limining aloqa raqami va GZ markazi bormi? Agar yo'q bo'lsa, mahalliy provayderlar, ayniqsa huquqni muhofaza qilish organlari, mahalliy hokimiyat organlari, sog'liqni saqlash xizmatlari, masjidlar, nodavlat notijorat tashkilotlari va boshqalar bilan birgalikda ularni tashkil qilish uchun ishlang. Umidaga Qo'ng'iroq xizmati sizning mahallangizda ishlayotganligini tekshiring;
- ▶ **Imkoniyatlarni tekshirish:** Sizda 24/7 qo'ng'iroq qila oladigan va GZ holatlariga o'z vaqtida javob bera oladigan o'qitilgan xodimlaringiz bormi? Siz guruhli zo'rlash kabi murakkab favqulodda vaziyatlarga tezda javob bera olasizmi? Boshqa xizmatlar bilan bog'langanmisiz? Sizning aloqa qurilmalaringiz va provayderlaringiz (telefon, internet tarmog'i va h.k.) ish holatidami (masalan, agar siz chekka hududlarda ishlayotgan bo'lsangiz, uyali aloqa o'lik zonalarini aniqlang - bunda mahalliy uyali aloqa operatorlari yordam berishi mumkin)?
- ▶ **Xodimlarning o'zini o'zi tekshirish:** Sizning barcha xodimlaringiz yetarli darajada o'qitilganmi? Ular muntazam nazorat va maslahat bilan ta'minlanganmi? Ular gender muammolari va GZ bilan tanishmi? Agar bunday bo'lmasa, bunday treningni o'tkazadigan tegishli tashkilotlarga murojaat qiling. Yodda tutingki, malaka oshirish bir martalik faoliyat emas, balki jarayondir.

2-QADAM: MIJOZ BILAN BIRINCHI ALOQA

- ▶ Shoshilinch tibbiy yordam mavjudligini tekshiring (masalan, jarohatlar va/yoki ochiq yaralar, qon ketish, sinishlar, favqulodda kontratsepsiya zarurati yoki PEP to'plamini kiritish). Agar yo'q bo'lsa, mahalliy xizmatlar haqida ma'lumot bering. Omon qolgan shaxs yuridik yordam talab qiladimi yoki yo'qligini tekshiring;
- ▶ Xavfni baholash: mijoz bilan aloqa qilish mijozni xavf ostiga qo'yishi mumkinligini tekshiring;
- ▶ Aloqa xavfsizligini o'rnatish:
 - ▶ Mijoz bilan qanday va qachon bog'lanishni xohlayotganini muhokama qiling, ayniqsa, agar ular tajovuzkor bilan yashasa;

- ▶ Mijoz bilan uchrashish mumkinmi yoki yo'qmi, agar shunday bo'lsa, qaerda va qachon xavfsiz uchrashish mumkinligini baholang;
- ▶ Ular bilan uchrashish imkoni bo'lmasa, telefon yoki WhatsApp, Viber yoki Signal orqali gaplashish mumkinmi?
- ▶ Agar yuqorida aytilganlarning hech biri imkoni bo'lmasa, siz telefon yoki xabar yoki muhim hujjatlarni (masalan, hujjatlarni imzolash va advokatga qaytarish uchun topshirish) yetkazib beradigan ishonchli do'stingizdan foydalana olasizmi?
- ▶ Aloqa qilish vaqtini kelishib oling
- ▶ Favqulodda vaziyatlar rejasini tuzing, masalan gapirish xavfsiz emasligini yoki mijoz qo'ng'iroqni to'satdan tugatishi kerakligini ko'rsatadigan kodli so'zlarni yaratish;
- ▶ Mijozga kontakt ma'lumotlaringizni xavfsiz saqlashni va kerak bo'lganda xabarlaringizni va boshqa aloqa izlarini o'chirishni maslahat bering.

3-QADAM: ISHNI VA MIJOZNING ZAIFLIGINI ANIQLASH UCHUN TEZKOR BAHOLASH

- ▶ GZ turini baholang. Mijoz himoyasizmi? Ular darhol xavf ostidami? Ular WhatsApp yoki Signal orqali o'z manzillarini yuborishlari mumkinmi?
- ▶ Zo'ravonni aniqlang: zo'ravon kim? Davlat yoki xususiy sektordanmi? Oila a'zosimi? Qarindoshmi? Mijozga ma'lummi? Agar tegishli bo'lsa, jinoyatchiga murojaat qilish uchun kod so'zini kelishib oling;
- ▶ Zaif tomonlarini baholang: yosh; nogironlik, oilaviy ahvol (shu jumladan bolalar soni va ko'pxotinli nikohda - agar nikoh rasmiy bo'lsa), savodxonlik; psixologik salomatlik va huquqiy holat, va xavfga duchor bo'lish (Xavfni o'z-o'zini baholash ostida Risk - zaiflik jadvaliga amal qiling);
- ▶ Yashash holati: mijoz kim bilan yashaydi? Ular turgan joyini tark eta oladimi? Agar ular hozirgi yashash joyini tark etsa, qoladigan joyi bormi?
- ▶ O'tmish: Ular ilgari yuridik yordamdan foydalanganmi? Agar shunday bo'lsa, bu GZ uchunmi? Provyayder kim edi?

4-QADAM: MASLAHAT: MIJOLAR BILAN TO'G'RIDAN-TO'G'RI ALOQA

- ▶ O'zingizni tanishtiring: ismingizni, ish lavozimingizni, siz vakillik qilayotgan yuridik firmangiz nomini ayting (agar mavjud bo'lsa). Aloqa ma'lumotlari bilan vizitkangizni topshiring va siz bilan qanday qilib va qachon bog'lanishni maslahat bering;
- ▶ Nima uchun bu maslahatni o'tkazayotganingizni tushuntiring. Ayting-chi, jinoyatchini javobgarlikka tortish uchun siz mijozga ba'zi savollar berishingiz kerak va savollarning aksariyati g'ayrioddiy,

noqulay va bezovta qiluvchi bo'ladi. Mijoz davom etishni xohlayaptimi yoki yo'qligini so'rang.

- ▶ Agar ular fikrini o'zgartirsa, ularga yordam berishga tayyor ekaningizni takrorlang;
- ▶ Sizning aloqa ma'lumotlaringiz borligiga va siz bilan qanday bog'lanishni bilishlariga ishonch hosil qiling. Agar siz bilan bog'lanish mijozni xavf ostiga qo'yishi mumkin bo'lsa, xavfsiz aloqa kanallariga rozi bo'ling;
- ▶ Mijozni og'ir jinoyat sodir etilgan taqdirda (masalan, zo'rlash, zo'rlashga urinish, og'ir tana jarohatlari (OTJ) va boshqalar) politsiyada ishni ochish uchun yetarli dalillar bo'lishi haqida ogohlantirish;
- ▶ Vaziyatni baholang va shoshilinch tibbiy xizmatlarni ogohlantirishga qaror qiling. Agar shoshilinch tibbiy yordamga qo'ng'iroq qilsangiz, mijozga nima uchun buni qilayotganingizni va ular qanday testlar, savollar va natijalar kutishlari mumkinligini tushuntiring;
- ▶ Ulardan boshqa xizmatlarga (favqulodda bo'lmagan sog'liqni saqlash, boshpana va boshqalar) ulanishni xohlashlarini so'rang;
- ▶ Vaqt ajratganlari uchun ularga rahmat ayting, xayrlashing va agar ular fikrini o'zgartirsa, ularning vakili bo'lishga tayyor ekaningizni yana bir bor tasdiqlang. Sizning yordamingiz bepul ekanligini ta'kidlang.
- ▶ **Agar mijoz rozi bo'lsa:**
 - ▶ Kimligingizni va ularga qanday yordam berishingiz mumkinligini takrorlang;
 - ▶ Xizmatlaringiz bepul ekanligini takrorlang;
 - ▶ Hurmat, xavfsizlik, konfidensiallik va kamsitilmaslik tamoyillarini va ularga rioya qilish majburiyatini tasdiqlang;
 - ▶ Mijoz fayli qanday saqlanishi va unga kim kirish huquqiga ega ekanligini tushuntiring;
 - ▶ Mijozning identifikatorini tasdiqlang - uning shaxsini tasdiqlovchi hujjati borligini tekshiring. Mijozning oilaviy ahvolini aniqlang: bolalar soni (shu jumladan kattalar va mijoz bilan yashamaydiganlar), nikoh turi (masalan, agar rasmiy ro'yxatdan o'tgan yoki diniy bo'lsa), mulkka egalik qilish (agar mavjud bo'lsa), shaxsiy guvohnomaning har qanday shakli, bank hisob raqami, har qanday daromad?
 - ▶ Mijozdan suhbatni yozib olishga roziligini so'rang. Siz ham qayd qilmoqchi ekanligingizni va ularni ish bilan bog'liq bo'lgan hamkasblaringiz bilan baham ko'rishingizni ayting;
 - ▶ Tegishli bo'lsa, yuridik vakillik shartnomasini (5-ilova) va tegishli rozilik shakllarini (6 va 7-ilovalar) imzolang;
 - ▶ Suhbatni boshlang (Intervyu bo'limiga qarang - Nima aytish kerakligi misollari);

- ▶ Mijozdan savollari bo'lsa so'rang. Ularga to'g'ri va bilimingiz darajasida javob bering. Agar javob berishga qodir bo'lmagan narsangiz bo'lsa, ayting. Haqiqiy vaqt oralig'ini bering;
- ▶ Keyingi maslahatlashuv vaqti va joyini (agar mavjud bo'lsa) kelishib oling. Bu mijozni xavf ostiga qo'ymasligiga ishonch hosil qiling;
- ▶ Mijozga favqulodda aloqa ma'lumotlarini bering, ya'ni ular 24/7 bilan bog'lanishadi.
- ▶ Agar muntazam uchrashuvlar o'tkazish imkoni bo'lmasa (masalan, ular mijozni xavf ostiga qo'yishi mumkinligi sababli), mijoz sizga ishonchnoma berganligiga ishonch hosil qiling;
- ▶ Agar mijoz o'z va farzandlarining hayoti xavf ostida bo'lishi mumkin bo'lgan zo'ravon oilada yashasa, haqiqiy favqulodda vaziyat rejasini ishlab chiqing.

10-ILOVA: ADABIYOTLAR RO'YHATI

O'zbekiston qonunchiligi:

- ▶ [Constitution of the Republic of Uzbekistan](#)
- ▶ [The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan](#)
- ▶ [The Administrative Code of the Republic of Uzbekistan](#)
- ▶ [The Civil Code of the Republic of Uzbekistan](#)
- ▶ [Legislation on VAW and criminalisation of domestic violence](#)
- ▶ [Protection of Women against Harassment and Violence Act of the Republic of Uzbekistan](#)
- ▶ [Legislation on shelters for survivors of violence](#)
- ▶ [Provision of social services to persons affected by harassment and violence](#)

Statistik ma'lumotlar:

- ▶ [Statistics Agency](#)
- ▶ [UN Women: Facts and Figures – Ending Violence Against Women](#)

Resurslar:

- ▶ [GBV Pocket Guide \(Russian\)](#)
- ▶ [DASH \(2009-2024\) Practice Guidance on Risk Identification](#)
- ▶ <https://nemolchi.uz/>

- ▶ [OHCHR: Human Rights Indicators](#)
- ▶ [OHCHR: International Standards – Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers](#)

Hisobotlar, tahlillar va tadqiqot hujjatlari:

- ▶ [USAID: Domestic violence research paper: national and international experience](#)
- ▶ [ANHOR: Femicide in Uzbekistan: more serious mechanisms are needed to protect women, <https://anhor.uz/society/domestic-violence-and-divorces/>](#)
- ▶ [Human Rights Watch: Family or a Woman? State's attitude to the problem of domestic violence](#)
- ▶ [HOOK: More than 90 per cent of murders in Uzbekistan are committed by men. How often are their victims women close to them, and how does the media and society react to it](#)
- ▶ [Mediazona: Second Eighth of March. Why Uzbek authorities resisted criminalising domestic violence](#)
- ▶ [Eurasianet: Uzbekistan adopting landmark legislation on gender-based violence](#)
- ▶ [UNDP: Gender-based violence does not go away on its own, now it's time to act](#)
- ▶ [DARYO: Nearly 85% of violence against women in Uzbekistan occurs within families \(statistics\)](#)
- ▶ [A Cycle of Perpetual Violence for the Women of Uzbekistan – The Diplomat](#)
- ▶ [CEDAW: Sixth periodic report submitted by Uzbekistan under article 18 of the Convention, due in 2019*](#)
- ▶ [Taylor and Francis Online: Grassroots struggles against domestic violence in Uzbekistan: strategies of exit and voice](#)
- ▶ [Institut fuer Europäische Politik \(IEP\): Covid-19 and the Gender-based Violence Pandemic in Central Asia: Assessing Response Measures of the State, Civil Society, and International Actors in Kyrgyzstan and Uzbekistan](#)
- ▶ [UNDP Uzbekistan: Divorce cases - Is Justice Gender-Sensitive?](#)
- ▶ [UNDP Albania: Expanding Free Legal Aid Services](#)
- ▶ [UNODC: United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems](#)

- ▶ [CoE: Istanbul Conventions Publications;](#)
- ▶ [CoE: Combating violence against women: minimum standards for support services;](#)
- ▶ [CoE: Understanding Barriers To Women's Access To Justice And Legal Aid In Türkiye](#)
- ▶ [Report into the law and procedures in serious sexual offences in Northern Ireland](#)

Gazeta maqolalari:

- ▶ <https://news.mail.ru/incident/60502195/?frommail=1>
- ▶ <https://www.gazeta.uz/ru/tag/%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/>
- ▶ <https://www.gazeta.uz/ru/2024/02/15/case/>
- ▶ <https://daryo.uz/ru/2023/08/04/zadusennuu-v-samarkandskoj-gostinice-zensinu-ubil-sobstvennyj-muz>
- ▶ <https://kun.uz/ru/news/2024/01/23/v-akkurgane-dvoye-mujchin-ubili-42-letnyuyu-iyenshchinu-v-xode-rituala-izgnaniya-besa>
- ▶ <https://darakchi.uz/ru/107382>
- ▶ <https://cabar.asia/en/uzbekistan-is-fighting-polygamy>
- ▶ <https://thediplomat.com/2022/02/uzbekistans-second-wives-marry-in-secret-and-suffer-without-legal-protections/>
- ▶ <https://thediplomat.com/2023/12/uzbekistan-takes-a-stance-against-promoting-or-endorsing-polygamy/>
- ▶ https://24.kg/english/271780_38_men_convicted_of_polygamy_in_Uzbekistan/
- ▶ <https://iwpr.net/global-voices/uzbekistans-trophy-wives>

Videolar:

- ▶ [ACTED: Challenging Indifference to Domestic Violence in Uzbekistan \(video\)](#)
- ▶ [Qadr: a short documentary](#)
- ▶ [A podcast](#)
- ▶ [Street Harassment](#)
- ▶ [Call Umida training](#)
- ▶ [#HearMeToo](#)
- ▶ [Uzbek influencers against GBV](#)

Genderga nisbatan sezgir yuridik yordam

**Gender zo'ravonlik jabrlanuvchilariga birlamchi
yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha qo'llanma**